

شَيْخُ زَيْنِ اللَّهِ

حضرت نك ترجمہ حالی

وكم من فتي يمسى ويصبح آمنا وقد نسجت اكفانه وهو لا يدري.

اورنبورغده «ونت» مطبعه سى .

ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГЪ.

1917 .

بَشِيخ زَيْنِ اللّٰه

حضرت نك ترجمه حالى

وكم من فتي يمسي، و يصبح آما وقد نسجت اكفانه وهو لا يدري .

اورنبورغده «وقت» مطبعهسى.

ТИПОГРАФИЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГЪ.

1917.

سوز باشى

روسىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ الوغ آدملىرىدىن ۋە ئائىلى خادىملىرىدىن بولغان شەيخ زەينۇللاھ خۇزىرى ئاۋشېۋ ۱۳۳۵ - ۱۹۱۷ - نىچى يىلىنىڭ ۲ - نىچى فېۋرال (۲۲ - نىچى شەھەر رەبىئەلئاخىرە) دە «تورۇسكى» شەھىرىدە، ئوزبۇرۇندە، اھل اولادى ۋە اقرباسى خۇزۇرىدە مۇنگۇلك بولغان آخىر تۇرۇپىنە سۇرۇپىدى، ئوزىنىڭ اتىباغلىرىنى، مۇخلۇرلىرىنى قاينۇ ۋە خۇسۇرلىرىگە غۇرۇق قىلدى. اناللاھ ۋاناالىھ راجعۇن .

شۇشى قۇر ئوزۇن غەرىپى مۇھراب بىرلە مۇنبر، مۇسجىد بىرلە مۇكتۇب ۋە مۇدرسە ھەمدە كىتاب اورۇنلىرىدە ئوتكارگان كىشى خۇقۇدە اللە تەئالى خۇسۇرلىرىدىن امىدۇمۇ زۇر. طىب ئۇراھ ۋە جەل الجەننە مۇقرە ۋە مۇئاۋە.

«آثار» غە درج ايتار ايتۇن دىب خۇرمۇتلۇ مۇسى خاجى جىناپلىرىدىن شەيخ زەينۇللاھ خۇسۇرلىرىنىڭ تۇرجۇمۇ خالىنى ئوتتۇب يازدۇرۇپ آغان ايدۇم. بۇ تۇرجۇمۇ خالىنى البىئە «آثار» غە درج ايتەچكۇن . شەيخ زەينۇللاھ خۇسۇرلىرىنىڭ خۇقۇدە باشقۇرۇدىن ايشىتىكان ۋە ئوزۇم بىلگان نۇرسەلۇرۇم دە كۇب . انشاءاللە شۇل نۇرسەلۇرۇنڭ ھەر بىرىنى شۇندە الحاق قىلسەم كىرەك . لىكىن «آثار» نڭ باصلۇب باصلماۋى مەلۇم تۇگۇل . باصلغان تۇقدىرىدە دە شەيخ زەينۇللاھ خۇسۇرلىرىنىڭ ۋە فات تارىخى بىك صۇك ، نۇبىت تىزگنە يىتارلك تۇگۇل . شۇنڭ ايتۇن بۇ ، خاجى مۇسى افندى تۇرفىدىن تۇرتىب ايتۇلگان قسۇقە رسالەنى خۇسۇرلىرىدە ئوز آلدىنە باصدۇرۇنى مۇفاق كۇردك . غەرمۇز بۇلسە ھەر كۇن ياكارۇب تۇرغان مەلۇماتنى شۇكارغە قۇشە بارۇرۇمۇ . ۋە صۇكۇندىن بارىنى بىرلىكە «آثار» غە درج ايتارۇم ، انشاءاللە .

شەيخ زەينۇللاھ خۇسۇرلىرى مۇجراسى خۇقۇدە دۇرست مەلۇمات آلو يۇلى ، رەسمى كاخۇدلىرىنى تىكشۇرۇ بۇلۇر دىب ، بۇ اۋفادە تۇرۇغان ۋقتە زەدە دۇخاۋىنى صۇبۇرانىيە آرخىۋاسىدىن مۇنڭ اشىنى ازلەب تابقان ايدك . لىكىن اش آندە يۇق بىلكە يالغۇز آبالۇچكەسى بىرلە بۇسۇر اھمىتسىز يازۇلۇردىن

غنه عبارت . اش نڭ قايده يبار لگانلگيني ويبارلو تاريخيني يازوب آلفان ايدك ، لکن بو يازولر تنتو وقتنده تلف بولديلر . سوزنڭ قسقه سى شول شيخ حضرتلارنڭ اشى بو كونده اورنبورغ دوخاونوى صوبرانيه آرخیواسنده يوق . گمانمه كوره بو اش يا كه داخله وزيرلگى آرخیوا سنده يا اورنبورغ غوبيرناطور آرخیواسنده بولور .

اورنبورغ غوبيرناطور آرخیواسى ، آرخیونى كاميسييه تصريفينه بېرلگان ديب ايشتكانم بار . اورنبورغ شهرنده بعض بر ياش مسلمانلر شوشى آرخیونى كاميسييه ده اعضا بولوب خدمت ايتلر ومجلسلرينه بيك رغبت برله يوريلر . اميد ايتمز : كونلر نڭ برنده شيخ زين الله حضرت اشى شوشى مجلسلرده قارالور ، شول وقتده بو مسلمان اعضالرى آيروم دقت ايتسونلر ، اوشبو اشدەگى توركيچه وعربچه بولغان يازولر نڭ هر برندن كليشه آلدروب عينا باصدر و اجتهاديني كورسونلر ايدى .

بورن زمانده غى عالمرم نڭ اخلاقلرينى آڭلاو ، فكر ونظرلرينڭ مرتبهلرينى اولچاو حقنده بو يازولر ، بردن بر درست ميزان بولور . شيخ زين الله حضرتنڭ ترجمه حالى ، خصوصى ترجمه حال بولودن بيگرهك بز نڭ عدومى تاريخمزدن بر كاغد بولاچقدر . موڭا اهميت بېرلونڭ بر سببى شوشى .

مفتيلرمزدن برينڭ ، «اورى» نڭ حبيب الله ايشان اوستوندىن سينودده اوبر پرفورورغه قيلغان دانوسلرندن بعض بر كاغدلر اورنبورغ دوخاو نوى صوبرانيه آرخیواسنك بار . مونلرنى اوقوغانك هر بر كشينڭ كوڭيننه:

سچا يا كها غدر و خبت

توارثا اناس عن اناس

بېتى كيلسه كيرهك . شيخ زين الله حضرت اوستندين بولغان دانوسلر نڭده دفتى دانوسلرندن آرتق اورنى بولماسه كيرهك .

اورنبورغ صوبرانيه سينڭ آرخیواسندن اڭ ياسكى واڭ اهميتلى بولغان قسقى تلف ايتولگان . شوندىن قالغاندىن دانوس قسقى صايلانوب آلنوب كتاب روشنك ترتيب ايتولسه كشاف تفسيرى مقدارنك كتاب بولور . شوشى دانوسلر نڭ هر برى شول وقتلر نڭ «عالم» اسميني تاشوب يوروشى

ذاتلر طرفندن بولوب هيچ برى اوغرلاوچى، كشى اولدروچى، خائن و جانيلر حقنده توغل بلكه اوز زمانه زده بولغان، دانوسلر قيبلىندن علم و عبادت برله شغله نوچيلر، بالالر اوقوتوچيلر، جماعت خدمتلىرىنى ايتوچيلر اوستلرندن بولغان نرسه لر در . مونلرنى فكرله گانده آدم بالاسينگ كوگلىنه : « انسانلرنگ كو برهك مصيبتلىرى - دين طرفندن كيله، برى دين ايچون يانوب كويوب يورى ده آخرنده بر علاج تابو اميدى برله حكومت آدملر بنه دانوس قىلوب تگى مسلماننى جفاغه صالا، نكيسى ده دىن يولنده تاو تاش تحمل ايتمازلك فلاكتلر برله مبتلا بولادر» ديگان بر فكر كيله چكى طبيعى .

زين الله حضرت ترجمه سىنى بازار ايچون ميدان بيك ايركن، مو - ضوع بيك كوب، ملاحظه ومجا كمه اورنلرى كوز كورومى قدر كيگ. نكن بى اوزمز موسى افندى رساله سىنى اساس اعتبار ايتهمز . حقيقت حالده زين الله حضرت حقنده يازلغان نرسه لرنگ اگ درسى موسى افندى يازغان نرسه لر بولور، انشاء الله .

رضالدين بن فخرالدين -

اورنبورغ . ۱۰ فيورال، ۱۹۱۷ نچى يله .

شيخ زين الله ايشان حضرتلورى
۱۸۳۳-۱۹۱۷

ادب زین
دستہ خادم الفقرا ملازمین لہذا
۱۳۰۰ ۳ ربيع الاول ۱۳۰۰

زين الله ايشان حضرتلورىنىڭ قول يازماسى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى.

اما بعد بو رساله تصوير اولندی مشهور آفاق: الشیخ زین الله ایشان حضرتی ترجمه احوالی حقیقک. معلوم اولنه: شیخ زین الله بن حبیب الله افندی باشقردروغی قواقان دیدیکلری طائفه دندر. سنه مسیحیه ایله ۱۸۳۳ نچی ییل وجوده کیلیمشدر (۱). ولادتی طرویسیکی اویازی «تونغاتار» وولصتی تحت نظارتنده «شریب» اولی دیدیکلری قریهده اولمشدر. آتاسی حبیب الله بولوب نسبتلری بو رهوشچه در: زین الله بن حبیب الله بن رسول، بن مرسی، بن بایرامقول، بن عاشق، بن سولطانای، بن مراد توپای، بن اورازعلی، بن یاکشسی، بن یاتابی در. آندن ماوراسی قبول، بن معلوم توگل.

شیخ زین الله حضرتی اون ایکی یاشینه قدر کندی قریه سنک تعلیم آلوب. اون ایکی گه ایردکنده «مالای مویناق» قریه سینه کیلوب الشیخ یعقوب حضرت مدرسه سنده علم تحصیل ایتمشدر. مذکور «مالای مویناق» بوزیقادیف کانتون ننگ قریه سی بولوب «تونغاتار» دن ۱۴ چاقرم مسافهده در. بو زمان یعقوب حضرت آندن هجرت ایتوب «آخوند» قریه سینه

(۱) اوز قلمم برله یازغان بریازوده شیخ زین الله حضرتنک ولادت تاریخی اوشبو روشده بیان ایتولگیان: «شیخ زین الله حضرت ۱۲۴۸ - ۱۸۳۳ نچی ییل ۱۶ ذوالقعدة (۲۵ نچی مارت) سهشنبه کون دنیاغه کیلگیان». مونی کیمدن ایشکانلگمنی خاطرلی الیم. اگرده میتریه سینی قاراب یازماغان بولسام شاید حضرتنک اوزندن ایشکان بولورمن. ر. ف.

كىلگانده ۱۸۴۸ نچى يل آنلرغه تبعيت ايتوب طالب علملر هم كىلمشلىر
و اولوق قريهده ايكنچى محلهسنده درس كه باشلاب تحصيل برله شغلله نمشلىر .
شيخ زين الله، اون يدى ياشينه قدر آنلر نك درسيه ملازمت اوزر نك
بولوب اول وقت شرح عقائد افتتاح ايتديكنده حقائق الاشياء بحثينه
ايرديكنده قلبنه بر داعيه توشوب طرويسكى قلعه سينه كىتمش و ۱۸۵۱
نچى سنه سندن اعتبارا مشهور آفاق داملا احمد بن خالد المنگارى
حضرتلرينك مدرسه سنه درس گه ملازمت ايتمشلىر . آنلر نك يمن توجه
و اجتهادلرى سببلى يدى سنه ظرفنده بالتمام علوم آليه و منطق، رسائل
حكمت و علم كلام دن شرح عقائد عضديهنى حاشيه لرى برله قرائت ايتوب .
بو مملكت رسمنچه ختم فنون ايله مشلىر . اول زمانلرده علم تجويد القرآننى
الشيخ الحاج داملا محمد شاه بن ميراث حضرتندن تكميل ايتوب هر ايكى
استاذندن مآذونا مدرسه دن وطنه عودت ايتدى و ۱۸۵۸ نچى سنهده
ؤبرخنورال مضافاتى تپتارلر نك « آق خواجه » نام قريه اهاليسنىك
رجالرينه و پريغاوار بيرلر و ينه كوره شول قريهده بولغان كهنه مدرسه لرنى
تعهير ايتدروب درس باشلادى و ۱۸۵۹ نچى سنهده منشورينى آلوب
قانون غه موافق امامت قىلور غه كرشدى .

اوشبو سنهده مذكور قريهده آذنه چوره ايشاننك يارانلر نكدين على الله
بابا ديگان كيمسه نك گل بعل نامنك قزىنى تزوج ايتدى . بو خاتون نكدين
بالاسى كوب بولدى ايسهده صبى وقتلر نكده وفات ايتديلر . آنچق فاطمه
اسمنده بر قزى معمره بولوب ۱۸۷۵ ده تاش كىچو امامى ملا محمد جان
بن آخوند كنج نك نكاحينه كىچدى . بو فاطمه ، اوشبو كونك هم سلامت
وبالالرى ده بار .

۱۸۶۲ نچى مسيحيهده شول قريه نك تجار نكدين احمد بن ذوالقرنين نامنك
برزنكىن كيمسه نك مفتوحه نامنك قزىنى نكاحل ندى . شيخ زين الله حضرتينك
آنلن هم نسل و ذريتى ظهور غه كىلدى ايسهده چوقلرى ياشاماديلر ، مگر ده

نڧيسه ، صالحه اسمنده ايكي قزى معمره بولوب نلرنى طالب علملر تىروج ايتدىلر .

شيخ زين الله حضرتلرى ابتداء دراست ائثالرنده طريقت گه طالب وراغب بولوب ۱۸۵۹ نچى سنه ايچنده « چاردافلى » قريده شيخ عبدالحكيم حضرتينك سلك ارادتينه دخول ايتوب طريقت نقشبنديه نوركمانيه گه انتساب قىلدى وچوق مجاهدلر كورساتوب تمام اون سنه ظرفنده طى مقامات ايلهدى .

۱۸۶۵ نچى سنه مسيحيه حدودنه « عبدالكريم » قريه سنده امام ملا الطاف بن ملا اسحاق وفات ايتمكله آنك متروكه سىنى قسمت ايچون شيخ زين الله حضرتى تعيين اولندى وتقسيم امرلرى تمام بولغانن صوك شيخ حضرتى متوفانك منكوحه سى خديجه خانمنى نكاح ايتدى . اوشبو نكاح، ايكي اراده چوق حسد و كينه حدوئينه باعث بولدى . فى الحقيقه نفرت و عدوانلرنك تخمى ومنبعى اوشبو نكاح ايدى . چونكه متوفانك طوغمه برادرى ملا افتح بن اسحاق استرلى تاماق شهرندن اوزينك وطنى « مولدافاى » قريه سينه ~~ك~~يلگاج اوشبو خاتون سببندن شيخ حضرتلرينه رنجيده اولوب على الدوام ناراضىلق اوزرنك حركت ايتدى و فرصتى مراقب بولدى .

شيخ زين الله حضرتينك قائم پدىرى احمد بن ذوالقرنين ۱۸۶۶ نچى سنه لرده وفات ايتدى وآنك ياش خاتونى موصوفه خانم بنت ثابتنى شيخ حضرتلرى نكاح قىلوب آلدى . بو حادثه سببلى بين الناس گفتم و گو پيدا بولوب « كنديسينك اناسينى نكاح ايتدى » ديب ملالردن وعوامدن خيلى كيمسلر زبان درازلق ايتدىلر . مع هذا شيخ زين الله حضرتلرى بى غم و بى پروا كندى كارنده ثبات اوزره ايدى .

مسكنى ، عادتى بر قريده ده بولوب كنديسى ذى عيال بولغانلقدن امر معيشت اقتضاسنجه تجارت كه هوس ايتدى و چاى سوداسينه كر شوب

بر ايكي سنه دوام ايتدى ايسه ده بورچلاندى و شول سببلى بو كسبىدن
طوقتالدى و بورچلارندن هم تمام خلاص بولدى.

شيخ زين الله حضرتلرينه حرمين گه زيارت قىلو فكري توشوب كوفى
تونى شوق و ذوق برله آه و انين قىلوب وقت كيچره طورغان بولدى.
شول وقتده قازاق خلقى جباس روغى نىڭ يىرشباي اسملى بر باي وفات
ايتوب آنىڭ ايچون حج قىلونى شيخ حضرتلارندن اوتىدىلر. بدل حج
ايچون قولينه مك صوم آقچه كرو برله الله غه شكر ايتوب شيخ حضرتلرى
۱۲۸۵ - ۱۸۶۹ ده «قاندە سن دار اسلام! ..» ديو تمام توجه صادق برله
متوجه بولدىلر. اوشبو يل ۱۸ نچى آوغوستده «استانبول» غه داخل
بولوب ايرتەسى كون بلا توقوف قطب الوقت الشيخ احمد ضياءالدين
بن مصطفى كەمشخانەوى حضرتينه دست ارادت كيتوردىلر. شيخ عبدالحكيم
حضرتلرى هر چند كمالات صاحىبى كيمسنة ايسه ده كندى شيخلرى تعليمندن
تعدى ايتمازلر ايدى. آنلرنىڭ عندندە آنچق نفى و اثبات درسى برله
مقاملر تمام بولور ايمش. حالبوكه مشايخ نقشبنديه نىڭ آنىڭ وراسندە دى
درسلى كثرت اوزرنىڭ در. شيخ كەمشخانەوى حضرتى، زين الله حضرتلرينه
هراقبات درسى برله امر ايتدىلر و اوزىنىڭ زير زمين دە يابدوغان چله
خانە سندنە تمام فرق كون او طوروب نهايت درجەده مجاهدە دە بولو برله
اشارت قىلدىلر. شيخ زين الله حضرتلرى اوشبو امرگە كوره چله خانەگە
كردى و هر كون روزە بولوب هر كون بوز مك كره ذكر ايتەدر،
افطار وقتنىڭ شيخ كەمشخانەوى اوزى هم كىلوب بىك كوب نرسەلر حقنە
تنبىهلر و اشارتلر قىلە در ايدى. (بو يردە ۱۳ يول قدر قالدى).

شيخ زين الله حضرتلرى چلەنى تمام ايتوب خلوتدن چىقتى و حجاز
طرفينه عزيمت ايتدى. بو سفرده رفيقى كندىنىڭ طوغمە برادرى مرحوم
ملا فتح الله بن حبيب الله نىڭ اوغلى الحاج موسى افندى ايدى.
مونلر اسكندريه، طنطا، مصر، سويس شەرلر نىڭ اوتوب «ينبوع»

آرقلى مدينه الرسول عليه السلام غه رمضان شريفنك ۳ نچى كونى داخل بولدىلر . و رمضان شريفنى «مدينه» ده كىچردىلر ، حرم نبويه بولغان علما و مشايخ عظاملرنك صحبتلىرى برله مشرف بولدىلر . بو جمله ده ميان عبدالرشيد ، ميان محمد مظهر ، ميان شيخ عبدالغنى ، محدث شيخ عبدالحميد ، شيخ اعزب و شيخ يوسف عزى ، شيخ دراج المالكى ، شيخ خليل تونتارى و باشقىلر .

حرم نبوى ده ساكن اولدىغى اثناده چركس الشيخ محمد سعيد افندى دن بر مقدار قرائت ايتوب عربى مقام اوزره مشق قىلدىلر .

ذوالقعدة ۲۰ سنده «مدينه» دن آيرلوب فافله برله مكه گه سفر و ذوالحجه ۲ نچى كون مكه گه داخل بولدىلر . مناسك حجنى تمام ايتوب «جده» دن پاپور برله استانبول غه كىلدىلر . استانبول ده صفراالخيرنك ۳ نچى كوننده شيخ زين الله حضرتلى ، حضرت قطب مولانا كمشخانەوى قدس سره طرفندن خلافت برله مشرف بولدى . كمشخانەوى حضرتلى طريقه نقشبنديه و خالديه طريقه مريد و مسترشدرنى تاديب و تريه فيلورغه اذن و فرمان بىردى . آندن غيرى حزب اعظم ، دلائل ات . حزب البحر صلاة مشيشيه ، قصيده برده كيك نيچه و نيچه اوراد و احزاب قرائتى ايچون هم ده علوم شرعيه دن علم القرآن و علم الحديث و باشقه لرنك هر بىرندن درس او قوتور ايچون اجازت نامه لر بىردى .

اوشبو درجات ربيعلر برله مشرف اولدقه حضرت شيخنك اذنى برله زين الله حضرتلى اوزينك وطنينه عودت ايتدى و ۱۸۷۰ نچى يل ايون باشنده اولاد و احبابينه يولقوب قىلبرينه اطمئنان حاصل بولدى . شيخ زين الله حضرت ، اوشبو سنه كوز سينتابر باشلرنده طريقته تعليم فيلورغه كرشوب اهالى قريه و سائر طرفلر دن طالب مسترشدرلر جيولدىلر و جزئى مدت ايچنده طريقته رغبته ايتوچىلر كوبه يدى . اطراف غه خىرلر ايرشكاج هوسكارلر كىللوب دست ارادت كىتوردىلر .

چونکہ شیخ زین اللہ حضرت فی حد ذاته عالم و عامل بر آدم بولوب هر کس مونگ صحبتندن آز زمانده بهرمند بولورلر ایدی. حتی کیتدکچه شیخ چارداقلی حضرتلرینگ بعض یارانلری بو طرفغه میل ایتوب شیخ عبدالعکیم شوشی سببدن متألّم بولوغه باشلادی. یارانلرندن ملا محمد رحیم، ملا شرف الدین، ملا محمد جان کبک معروف عالملر اوزندن اخن آلمی طوروب شیخ زین اللہغه تابشلولرینی ایشکانندن صوگ غایتک خاطرمانده بولدی حتی بعض برکشیلر آرقلی اوزینگ مریدلرینه قول صوزماو حقنده شیخ زین اللہغه سلام کوندردی.

بو حادثه، عبدالعکیم چارداقلی برله شیخ زین اللہ آراسنده عدوات و کینهگه برنچی سبب بولوب آخرنده غماز و ناملر فرصتی غنیمت بلوب، شیخ عبدالعکیم حضرتینی تورلی افترالر و یالان حادثه لرگه ایناندردیلر. بو افترالردن بری: «طلبکیز شیخ زین اللہ سفر حجازدن کیلوب سفهاء و مجنونلردن چوق کیمسه لر جمع ایتدی، اوزینی شیخ مقامنک طوتوب یانینه کیلگانلرنی لابلالی مریدلک گه قبول ایتدر، صبی بولسون بالغ بولسون، عاقل بولسون، مجنون بولسون، مجرد اشتهار و تصدیر ایچون تکثیر اتباع قصدی برله اطراف شتی دن کون تون مرید اصطیاد ایتدر. حتی بعض کیمسه لرنگ گوزل خاتونلرن تنهار مرید ایتوب و بعض کیمسه لرنگ بالغه فزرن تعلیم طریقت بهانهسی برله باقوب کندیسینه لائق بولسه نکاحلاندور، هر ایکی هفتهده ایکی کره جمعیت مجلسی توزوب حلقه لرندّه صیحه، زعقه، رقص و دوران برله ذکر ایتدره و بعض مریدلرنی اوزینه سجده قیلدره در، بعض مریدلر بیهوش بولوب بر زمان یاتالرده صوگنندن فالقوب نماز قیلرلر، طهارتلی بوزولمی و نماز ایچنده تورلی آواز و تورلی سوزلر برله فچقره لر و مع هذا نمازلری فاسد بولمی، زین اللہ اوزی شونگ برله فتوی پیره در» روشنده سوزلردن عبارت ایدی.

شیخ عبدالعکیم حسب البشریة شوشندی خبر لر گه اشانوب غایت ده
رنجیده خاطر بولمشلر حتی فرصت کیلسه برر تورلی ضرر کیترو
قصیدنه توشه مشلر ایدی.

شیخ زین الله حضرتلری ۱۸۷۱ ده « قارا خوجه » قریه سنده الشیخ
فتح الله بن مساعدنک فاطمه اسمنه عالمه بر قزینی نکاح ایتکان ایدی .
یل اوزمادی ۱۸۷۱ نچی یل جای فصلنک « بای سقال » قریه سنده عطا الله
نام کیهسه ننگ محبوب جمال نامنده قزینی نکاح ایتدی . بو وقتده خدیجه
برله گل بعده اسملی خاتونلرینی تفریق قیلغان ایدی . دورت خاتونینی
اوز یورتینه کیتروب هر قایوسینی متعدد خانهلرده تربیه ایتهدر و تمام
آبروی برله اوقات کیچره در ایدی . مدرسه ده طالب علملر کوبه ایدی .
مریدلر هر کون نمازده اشراقده ، ختم خواجه گان درسند بولالر ایدی .
(بونده بر یول قالدی) . بو اثناده اطراف شتی دن خلایق کیلوب مرید
بولالر . مریدلر کوندن کوندن آرتالر ایدی ، بو اشلرنی کودوچی
حسد و کینه صاحبلری فرصت کوزه تور گه باشلادیلر .

چمله دن مقدم ملا افتخ بن اسحاق ، مقدمه مذکور بولغان ناراضیلق
سببندن فرصتنی غنیمت بلوب دارالقضاء شریعت محمدیه گه اوشبو مضمونک
راپورت یازدی : « آرامزده بر مبتدع ظهور ایتدی ، مسلمانلرنی ضلالت
که دعوت ایتهدر ، استانبولده مونک شیخی « ساحر » دیب مشهور ایکان
حتی استانبول عالملری بونلرغه « طریقت خالدیه ساحریه » دیلر ایهش .
بونده نیچه تورلی بدعت عمللر فاش ایتدی . مسجدلرده تاش برله
اوقوب کنندی افسونینه قوت بیرمکده در . » مذکور آدم بوروشلگی
راپورتنی کره و کرهلر یازمش .

موندن صوگ بعض فتنه کارلرنک تحریکی برله میاس زاودننه
طوروچی ژاندارمسکی پالفاونیک و الخاوسکی دیگان توره گه ترحمان
واسطه سی برله اوشبو مضمونده معلوم ایتمشلر : « ویرخنورال اویازنده

فلان ملا، بیلتسز حج گه باردی، آنده نیچه تورلی هنرلو اوکره نوب (بو اورنده اوج دورت یول قدر یازو توشردلی) قایتدی .

ژاندارمسکی چیناونیق بو خبرلرنی ایشتکاج بو خصوصاً پیر پیسکه یاصاتهش . البته تیوشلی اورنغه بلدرمشدر . اما هر اورنده مفتنلر شوندی خبرلرنی همیشه کوبه یتوب طورمشدر . آخرنده استرلیتاماق شهرنده شیخ کمال الدین ناغایوف جنابلوی هم متأذی بولورغه باشلادی .

عبدالحکیم حضرت تأثیری برله استرلیتاماق شهرنده شیخ کمال الدین ناغایوف و اورنبورغ شهرنده آخوند حسام الدین برلکته اتفاق توزوب شیخ زین الله حضرت اوستینه قانونی بر عیب اثبات ایتو و هلاکت که صالو قصدینه توشدیلر . چونکه مونلر ننگ هر ایکسی عبدالحکیم حضرتننگ خلیفه لرندنر . حتی شیخ عبدالحکیم ، استرلیباشغه باروب طورغان وقتنده « زین الله مینم شاکردم هم یاخشی عالم کشی ایدی . ایندی بزین اعراض ایتدی . بو کونده جمع عمللری شریعت که خلاف بولوب نیچه تورلی بدعت اشئر پیدا ایتدی ، مونى منع ایتو اولی الامر ارگه واجب بولدی » دیب سلیم گری مفتی نی ایناندرمش و کیره کلی تدبیر لر و ملاحظه لر کورسه تمشدر . اوشبوگا بناء مفتی سلیم گری دوخا و نوی صوبر انیه حضورنده علمادن بر هیئت توزوب شیخ زین الله نی چاقور غه و هر بر اشی حقنده جواب آلورغه ، تفتیش قیلورغه قرار بیرمش همده شیخ کمال الدین ، شیخ حسام الدین ، چدهشه قریه سنده شاهین گری اسملی مدرس جبهلسی اوج آدمدن عبارت بر کامیسیه توزوب شیخ زین الله اشینی شول کامیسیه گه تابشرمش (۱) .

اول آزاده غماز و مفتنلر ننگ باشقه یوللر برله بولغان خبرلری

(۱) اوفاده خبر الله آخوند عثمانق « زین الله حضرت اشینم سلیم گرای مفتی توکیلوف بزنگ عنایت الله آخوند دن تیکشردی ، حضرتنی اوفاکه چاقرتوب جواب آلمان وقتنده یازوب اوطوروچی کشی ، بزنگ آغامز بولدی » دیب هر وقتنده سوبایر ایدی .

اورنبورغ غوبيرناطورى حضورينه جيولمقده ايكان .
دوخاونوى صوبراينه طرفندن چاقروب خُبر كيلگانلكدن ۱۸۷۲ده
شيخ زين الله حضرتلى «اوپا» گه باررغه حاضرلنگان وقتنك اورسكى
اويازده عطاء الله حاجى هم شيخ حضرتلى حضورينه كيلدى . شيخ
عطاء الله هم خالدیه طریقچه مرید تربیه ایتکانك سببلى دشمنارى آنك
اوستندن صوبراينهغه دانوص ایتکانلر، اول هم شيخ زين الله روشنك
ديبله نوب جواب و تفتيش ايچون صوبراينهغه چاقرلغان ايكان .
شيخ زين الله حضرت برله عطاء الله حاجى برگه له ب «اوپا» گه
سفر ايتديلر . كاميسيہ اعضالى هم او فاده صوبراينه حضورينه جيو-
لوب سؤالر، جوابلر آلتوب آخرنك مقتى، شيخ زين الله برله عطاء الله
حاجيندن پود پيسلر آلوب اويلرينه قايتورغه رخصت بېرمش .
مونلر قايتوب بارغان وقتارنده «اوپا» غوبيرناطورى طرفندن
كيلگان تيليگرام غه كوره زلاتاوست ايسپراؤ نيگى دولتشين مونلرنى
طوتدردى و زلاتاوست شهرنك زندانغه حبس ايتدردى . مونلر زلاتاوست
زنداننك سيگز آي قدر ياتديلر . شوندىن سوڭ مينيسترنك ؤولوغدا
غوبيرناسينه بېدرو حقنده بولغان حكى اعلام قيلندى .
۱۸۷۳ نچى يل غينوار باشنده شيخ زين الله حضرت برله عطاء الله
حاجى زلاتاوست شهرندن ياتاب برله نفى قيلنديلر و ؤولوغدا شهرينه
بېدرلديلر . اوفا، قازان، نيژغورود، مسكاو شهرلرندن اونوب «ؤولوغدا»
شهرينه بارديلر . ؤولوغدا غوبيرناطورى مونلرنى «نيقولسكى» اسملى
براوياز شهرينه قويدى . اوشبو شهر ده پاليتسه نظارتنك تمام اوچ سنه طورديلر .
بو وقتده شيخ زين الله حضرت اورنده موسى حاجى قالغان
ايدى . لکن بو آدم ياش ونا پخته بولغانلقدن آنچق مدرسه شاگرد
لرينه تعليم بېره در اما مریدلر، مخلصلر تمام مغموم و پريشان بر
حاله يوريلر ايدى . خصوصا شيخنك اوشبو فاجعه سى مونلرغه زور

قورقورلر صالحی، هر برینی بر طرفین بر خفیه کوزه توب طوروی
بیگ آورتا ئیر بیدی. مریدلر جیولو، حلقه لر توزولود ستورلری تمام نابود
وناپدید بولوب اخوان و یاران اندوه و حزن برله عمر کیچره لر ایدی.
شیخ حضرتلرینک ضعیفه، قارت آناسی همده بالالری «آق خوجه» ده
قالوب، خاتونلری جمله سی اوز یازینه کیتیلر و سلامت باروب یتوب
برلکده عمر سور دیلر.

شیخ حضرتلری «قاستروما» شهرینه کوچره ایچون رخصت صوراب
داخلیه وزیرینه عرض حال بیرگان ایدی. اوشبو عرض حال مینیستر حضورنک
مقبول بولدی. شوکا کوره شیخ زین الله حضرتلری ۱۸۷۶ نچی یلده
«نیقولسکی» دن «قاستروما» غه کوچدی و «قاستروما» ننگ «تاتارسکی
اصلاباده» دیگان اورننده مسله انلر آراسنده بیش یل عمر سوردی.

بو وقتده مفتی توکیلوف شیخ زین الله حضرت حقنده گو بیروناتور
قرژانووشسکی طرفندن مرحمت بولاچاغنی آکلاب بو طوغروده
شیخ حضرتلرینه بلدی. شیخ حضرتلری ده اوز وطنینه فایتورغه رخصت
صوراب داخلیه مینیسترینه عرض حال بیدی. اوشبو عرض حال قبول بولوب
اوز وطنینه فایتو طوغروسنگ شیخ حضرتلرینه رخصت بولدی. اوشبوکا
کوره «قاستروما» دن قوزغالوب وطنلرینه سفر ایتدیلر و ۱۸۸۱ نچی یل
نویابرنگ ۱ نچی کوننده «آق خوجه» غه فایتوب کروپ بالالری، اقربا
و دوستلری برله کورشدیلر،

حبس و طوقونلقده بو قدر زمانلر مبتلا بولغاندن صوگ آزادلق غه
چیقو شکرانه سی ایچون تکرار حرمین محترمین گه زیارت قیلو فکرینه
توشوب ۱۸۸۲ نچی یل الحاج موسی بن فتح الله یولداشلقی برله حجاز غه
سفر قیلدی. بو سفر جای کونی پچان اوستی ایدی.

استانبول غه باروب یتوب برله، شیخ کمشخانه وی حضرتلرینک صحبتلری
برله مشرف و بیوک التفاتلرینه مظهر بولدیلر، کمشخانه وی حضرتلری

اوشبو وقتدە بىك قىيەتلى نصيحتلر سويلەدى، عنایت عالیلرینی اظهار بیوردی. بو سفر، زین الله حضرت نور عثمانیہ جواریندە قارا اول خانە اوڭنە بولغان قازانلی تکیه سندنە بر آی طوردی. موندن سوڭ حجازغە سفر ایتدی، مناسک حج تمام بولغانندن سوڭ قافلە برلە ۲۱نچى ذوالقعدە دە مەینەگە سفر ایتدی. مەینەدە بر آز کونلر طوردی و مبارک اورنلرینی زیارت ایتدی، آندن سوڭ قافلە برلە «ینبوع» غە کیلدى. «موش» دە ۱۵ کون، طور سینادە بیش کون، بیروت دە اوچ کون کراتینەدە طوروب استانبول غە کیلدى و تکرار کەمشخانەوی حضرت برلە کورشدی و مونڭ یانندە بر آی طوردی.

کەمشخانەوی حضرتلرینڭ اذن و رخصت علیهلری برلە وطنینە سفر ایتدی و اوزینڭ قریه سینە سالما غانما سلامت ییتدی. اخوان و یارانلر اولدە گیچە صحبتلرینە کیلەر ایدی.

۱۸۸۴ نچى یل طرویسکی شەرنەدە بیشنچى مسجد جامعنی بنا ایتوچى الحاج حبیب الله عباسوف نڭ دلالتی و رجاسی برلە شول مەلە خلقلری شیخ زین الله حضرتلرندن «آق خوجە» دن اوز مەلەلرینە کوچوب کیلووینی اوتندیلر. شیخ حضرتلری مونلر نڭ اوتنچلرینی قبول ایتدی و اوشبو یل «آق خوجە» خلقلندن رخصت آلوب ۲۳ نچى آپریلدە طرویسکی گە هجرت ایتوب اوزاق وقت اوتمادی، اوکازی هم تابشراى. اوشبو یل کوزنە جامع شریفنڭ شرق جانبینە بیوڭ عمارتار توزودیلر و شیخنڭ قدومی برکاننە یاڭى مدرسەلر بنا اولندی حتی طرویسکی شەری اولگیدن دە آرتق شەرت و شرافت کسب ایتدی. شیخ افندی آرزوسینە موافق «آمور» (مەلە نڭ اسمی) سوزی «معموریه» گە تعریب ایتولدی. شیخ افندینڭ توجهی برکەسى برلە متعدد مسافر خانەلر، مدرسەلر تعمیر اولنوب روزبروز شریعت و طریقت امرلری ترقی گە یوز طوتدی. اوشبو کونلردە شیخ زین الله افندی حضرتی تمام مهابت اوزرنە

شاگردلارینی ظاهر ا و باطنا تربیه ایتمکد در.

عائله سی: الحالة هذه ايشاننك موصوفه و محبوبه اسمنده ايكي خاتونى بار. باشقهلرى كيمى وفات و كيهى طلاق بولنوب باشقه ايرلرگه كيتكانلر. موصوفه دن آنچق بر اوغل بولوب صبى ايكان وقتنده وفات ايتدى. محبوبه بنت عطاء الله اسملى خاتونندن عبد الرحمن، همت الله، عبد القادر، عبد الصبور اسمنده دورت اوغل و قره العين، عائشه اسمنده ايكي قزى بار. مونارجه له سى حياتده لر.

گل بعده اسملى مطلقه سندن فاطمه برله كريمه اسملى قزلى بولوب مونلردن فاطمه، محمد جان آخوند نكاحنده در، كريمه ايسه ملا يوسف نكاحنده ايكان وفات ايتدى و ايكي دانه اوغلى يتيم قالدى خديجه اسملى مطلقه سندن رابعه اسملى قزى يتوب «مولد اقاى» امامى ملا اختم گه نكاح قيلندى.

مفتوحه اسملى خاتونندن نفيسه برله صالحه اسمك ايكي قزى يتشوب مونلردن نفيسه اوزينك مؤذنى محمدى بن مطهرغه نكاح ايتلگان ايتدى. بر قاج سنه طورغاندن صوڭ وفات ايتدى. بالاسى قالمادى. صالحه نى اوز شاگردلردن عبد الخبير اسمنده بره و گه بيرگان ايتدى. آز زمان ايچنده بو عبد الخبير وفات ايتدى. آندن صوڭ حاجى محمد بن خاور و نجه عدل ميرزاغه بيردى. بو كونده سلامت. ويرخنورال اويازى تاميان طائفه سى «عبد الجليل» اسملى قريده تورالر. ايشان نك الوغ محمد مومى عبد الرحمن افندى ۱۶ ياشلرى حدودنده بولوب طلب علمده خېلى ثبات و قابليتى بار. حق سبحانه و تعالى اولاد و احفاديلى قائم مقام ايتوب علماء عاملين و مشايخ و اصليين زمره سينه الحاق ايليه. امين الله الفاتحة مع الصلوات.

حرره الفقير موسى بن فتح الله بن حبيب الله بن رسول بن عاشق النقشبندى الخالىدى. عفى عنه الهادى امين.
۱۸۹۷ سنه ده ۲۹ نچى اوكتابره اتمام اولندى

باشقە آدملىرىنىڭ يازغان تەرجىمە ھالىدىكى تەسىرى

شىخ زىن اللە ھىزىتىنىڭ تەرجىمە ھالىدىكى باشقە تەرجىمە يازدىلىرى ،
مۇنلارنىڭ بىر قىسمى ئىندى تەبىئەتتە باسۇپ تارالدىلار دە . اوشۇ تەرجىمە
ھالىدىكى تەبىئەتتە مۇبەئەتتە تۇرۇلدىن اوز قۇمۇزغە تۇشكانلىرىنى مۇسى ھاجى
رسالە سىنە قۇشۇپ تەرتىب قىلۇنى مۇافىق كوردىك ، بىرىندە بۇلماغان بىر
سوز بىلكە اىككىچى بىرىندە بۇلۇر و شۇل سىببىلى ، اوقۇچىلار دە تۇلى بىر
مەلۇمات ھاسىل بۇلۇرغە مۇكىن .

* *

۱) عبد اللە افندى ھىزىز تەرىپىنىڭ ايتۇلغان تەرجىمە ھالى .

شىخ زىن اللە ھىزىز تەرىپى .

اوشۇ فېورالنىڭ ۲ سىندە پىنجىشەنە كۈنى ايرتە بىرلەن ساعىت ۱۰ نى
سۇغۇب ۱۵ مېنۇندە مۇشۇر زىن اللە ھىزىز تەرىپىنىڭ ھىزىز تەرىپىنىڭ ھىزىز تەرىپىنىڭ
گە كۇچى . مۇھىم ھىزىز تەرىپىنىڭ دەگنە تۇرۇلدىن بىلكە بۇتۇن روسىيە
مۇسۇلمانلىرى اچىندە تۇرۇلغان ، و سۇغۇب چىركى عىزلىق مۇنى و مۇلى ھىزىز تەرىپىنىڭ
مۇزدە بىك زور تەسىرى و ھىزىز تەرىپىنىڭ كىلگان بىر ذات بۇلغانلىقىنى
بۇنىڭ ھىزىز تەرىپىنىڭ روسىيە مۇسۇلمانلىرى اوزلىرى اچۇن خىرخوا و شىفتىلى
بۇلغان بىر مۇنى . اۇلارنىڭ غائىب ايتىلىرى . بۇ زور مۇسۇلمانلىرىنىڭ يارىتىشى
ھۇم روسىيە مۇسۇلمانلىرى اوستىنە تۇشسە ، قالغان يارىتىشى شىبھە سىز
تەرىپىنىڭ ھىزىز تەرىپىنىڭ شىزىرى اوستىنە تۇشەچكىرى . چۇنكى ايشان
ھىزىز تەرىپىنىڭ بىرلىرى تەرىپىنىڭ تەرىپىنىڭ تەرىپىنىڭ سۇپىرەب
كىلۇچىلار تۇرغان تەرىپىنىڭ بىرلىرى . اۇنىڭ تەسىرىنىڭ تەرىپىنىڭ

قدر هیچ بر اورن سیزمادی؛ آنڭ خدمتلىرىنىڭ اثرى ترويسكى دە كورونگان قدرلى هیچ بر اورونده كورونمادی. بو كون ترويسكى اوزىنىڭ معنوى آتالرنىن برسن يوڭالتوب يتيم فالدى .

زين الله حضرت بىك زور اورون وشهرت فازاندى. قدرلى بولوب ياشادى قدرلى بولوب دنيادىن كوچدى. لىكن ايتكان خدمتلىرى، قازانغان موقعلرى، كورگان ثمرهلىرى، آغان شهرتلىرى هیچ برسى حضرتكە چىڭلاڭ برلەنگە كىلمادىلر. آلر يولنده اول بىك كوب آورلقار كوردى. اول بىك كوب اوڭغايىزلىقلرغە قارشى بهادرانە كوكرەك كىيروب حياتىنىڭ ايڭ آغر وايڭ كوڭلىسىز دىققەلرندە صبر برلەنگە اوتكاردى. هر بر عزيز آدم دوچار بولا تورغان حسد، افترا و بهتانلردىن اولدە سلامت قالمادى. لىكن آلرنىڭ بارسىندە صبر ايتوب آلدىنە آغان اشندە ثابت قالووى آرقەسندە آخرنده مقصودلرىنە ايرشدى. زور خدمت و بىك ياخشى اسم قالدروب دنيادىن كوچدى .

علمى خدمتلىرگە و جماعت اشرىنە كر شوركە حاضرلەنوجىلر ايچون محترم شىخنىڭ حياتىندە عبرت آلونەچق نقطەلر بىك كوبدر . شول سببلى مېن بو اورونده آنڭ ياشلىكان بىرلى يولداشى و دائىمى خىر خواه و ياردەمچىسى بولغان آخوند حضرت رحمانقولف جنابلىرىنىڭ آغزىدىن آلوب قسقه چە ترجمە حالن بيان ايتكاندىن صوڭ آنڭ خدمتلىرى، بىزنىڭ صوڭفى يىلردە عى مدنى حياتەزنىڭ باروشىنە ايتكان تاثيرى و آنڭ روسىە مسلمانلىرى قارشىسىندە توتقان موقعى حقلىرىندە اوز فكر و ملاحظەلرمنى يازوب اوتتمەكچى بولام .

* * *

زين الله حضرت رسولف ترويسكى اويازى، طونفاتار ۋولسى «شريف» اولنده ۱۸۳۳نچى يىل ۲۰نچى مارطدە طودى. آناسى حبيب الله يومەشاق كوڭللى، حلیم طبيعتلى و تقوى بر كشى ايدى. آناسى ايسە

مشهور «ازناچورە» ايشاننىڭ ياقىنلار ئىدى.

تەخىلىنى ئاھوند اولىنىڭ يعقوب خىزىدىن باشلاپ ئىندە خىزى،
تەخى، ايساغوجى و شەمسىلەر او قوغاندىن سوڭ عقائىد كە توشىدى. لىكىن
يعقوب خىزىنىڭ « حقائق الاشياء ثابتة » مەخسۇسە بىرگان ايشاخىدىن
قناغىلەنمەچە مەخسۇسە اسمى بىر شىر يىگىنىڭ كىشاشى بىرلەن ترويسكى
شەرىنە قاچوب ئىكەنچى مەخسۇسە خىزىنىڭ غى اھمەد شاھ خىزىنىڭ مەخسۇسە سىنە
كردى (۱۸۵۱ ياكە ۱۸۵۲ نچى يىللردە) شاگرد زىن اللە، اھمەد شاھ خىزىنىڭ
مەخسۇسە مەخسۇسە خىزىنىڭ سوپىلەگانلار ئىدىن شول قەدەر مەنۇن قالغان كە، اول خىزى
بىر ايشە شىنە: « خىزىنىڭ سوپىلەگانلىرى قەلبىمە طاشقە يازغان شىكىللى
بولوب اورنلاشدىلەر » دىگان.

اھمەد شاھ خىزىنىڭ خىزىرىندە بىر نەچچە يىللەر قالوب تەخىدىب و سەلملەر
او قوغاننىڭ سوڭىندە بىرىلنى قەشقى كاروان بىرلەن بخاراغە سەفر قىلدى.
لىكىن بىك قاتى سووقلەر بولو سەببىلى كاروان، يولىنە دوام ايتە ماغانلىقىدىن
« اورگاچ » دىگان اوروندىن ماچاغە ئەيىلەنوب قايتىدى. (« ماچا » ترويسكى گە
۹۰ چاقىرم مسافەدە بىر مەسلمان - قزاقچى اولى). ياننىك بىلىتى بولماو سەببىلى
ئىندە پالىتسە طرفىدىن قولغا ئالدى ايسەدە اوزىنىڭ مەكتەب شىرىگى مەفاننىڭ
و ئىكەننىڭ اتاسى ھەبەت اللە خىزىنىڭ مەيۇر كاچورف دىن اوتۇنلۇرى بويىنچە
آزاد ايتلوب ياكادىن ترويسكى گە قايتىدى.

زىن اللە خىزىنىڭ بخاراغە سەفر ايتوۋى اوز تىرەلەرنىڭ مەخسۇسە
كانتونىگە ايشىنىلگاچ اول اتاسى ھەبەت اللە باباينى: « اوغلىڭنى خىزى
عەسكەرىدەن قاچىردىڭ » دىيە شەلەلى باشلادى. شوندىن سوڭ زىن اللە خىزىنىڭ
بخاراغە بارا المى ئەيىلەنوب قايتقانلىقىنى ايشىنىلگاچ اتاسى ئانى كانتون
خىزىرىنە آلۇب باردى. كانتون ياكادىن بخاراغە كىتماو شەرتى بىرلەن
ترويسكى گە قايتوب او قوغوندىن دوام ايتەرگە رەخىست ايتىدى. شول
واقتە دىن سوڭ زىن اللە خىزىنىڭ شى حاجى خىزىنىڭ رەھمانقونۇف قە:

«مینم بخاراغه بارونى قصد ایتووم خطا یول ایکان . میگا ایندی آتا -
آنامنى تربیه ایتەرگه کیرهك ایکان» دیگان .

ترویسکی ده احمد شاه مدرسه سنده (بو مدرسه بناسی بو کونده ده
بار) ختم کتب قیلوب درس ئهیتوگه اجازت آلفاننگ صوکنده ترویسکی
اویازی(؟) «آی خوجه» اولینه امام بولوب درس ئهیته باشلادی (۱۸۵۹نچی
یلده) . شول اولنگ «احمدی بای» اسمنده برسینگ قزینه اویله ندی .
بو وقتلرده زین الله حضرت مطالعه و اوقوغه بیرلوب کیرهکلی کتابلارنى ،
اول وقتده بخاراغه کوچکان ، حاجی حضرت رحمانقولف آرقیلی بخارادن
آلدرا توردی .

امام بولوب بر آز طورغاننگ صوکنده چارلاقلی حکیم حضرتکه
(بو کونگی . . . . . عبید الله نگ آتاسی) محبت قویوب تصوف یولینه
کردی و آندن مرید تربیه لهرگه اجازت آلدی . شوندن صوگ کوب ده
اوتما دی ، بر کشینگ بدلی بلهن حجگه باروب ، قایتوشلی استانبول ده
ضیالالدین حضرت کمشخانه وی برلهن کوروشدی و آندن ده اجازت
آلدی . بو سفرنده زین الله حضرت بیک کوب کتاب ساتوب آلفانلغندن
قولنده قایتورغه بیته رلك ده آچه قالدرماغان ایدی . شولای بولسه ده
کتابلرینگ برنیچه سنگنه ساتوب قایتوب بیتدی .

حج سفرندن قایتوب مرید تربیه ایته باشلاوی برلهن زین الله
حضرتنگ نفوذ و تأثیرى بیک زورایوب کیتدی . صحرالرغه چغوب مرید
لری برلهن مولود بهیره ملری ده یاصی باشلادی . شوندى بهیره ملرده
بعضا مگدن آرتق کشى بولا ایدی . بردن اوشبو نفوذ و تأثیرى ، ایکنچیدن
آگا مرید بولغانلردن بعضیلرنگ اویلامیچهره ق حکیم حضرتنگ زین الله
حضرتدن کیرهك بولوی عقنده سویلهب ییبارگان سوزلری سببندن
حکیم حضرتنگ اتباعلری آگا دوشمان بولدیلر و کوب بدعتلر اسناد
ایتوب آنی سلیم گرای مفتی حضورینه چاقرتدیلر . زین الله حضرت

اوزىنە قارشى كىتورلگان اعتراضلارنىڭ بارسىنەدە جواب بىروب اشلەگا-
نلرىنىڭ بدعت بولمىچە قرآن و حديث تعليماتىنە موافق ايكانلىكلرن
اثبات ايتدى. خصملىرى آنىڭ جوابلىرى بىرلەنگەن قىناعتلەنمىچە قولندەغى
خط ارشادن سورى باشلادىلار. شول وقتدە مفتىنىڭ ياقنلارندىن بولغان
«چىشمە» قىرىسىنىڭ شاھىن گىراي حضرت: «مونىڭغى طارطش خاتونلار
طالاشووينە اوخشى باشلادى. اول اوز اشلىرىنىڭ شىرىلگەن اثبات ايتدى،
ايندى مىن آنىڭ بىر عىب دە طابىم» دىب چىغوب كىتدى. شوندىن سوڭ
مفتى، زىن الله حضرتنى اووينە قايتاروب يباردى. حضرتنىڭ دوشمانلىرى
مفتى حضورندەغى اشلىرىنىڭ موفىتسىز بىتكانلىگىن كورگاچ غوبىرناطورغە
دانىص ياصادىلار. «اول بىك خوفلى كشى، توروك طرفدارى، توروككە
آقچە جىيا، عىسكەر جىيا، مفتىدە آنىڭ طرفدارى» دىب بىرنى قدر افتىرالىر
ياودردىلار. بو دانوسدىن سوڭ غوبىرناطور اول وقت يولە بولغان
زىن الله حضرتنى زىلتاوستدە طوقتاتوب پالىتسى نىظارتىنە آلورغە امر
بىردى. نىظارت آستىنە آلغاچ دە آنىڭ يانىنە باشقورطلارنىڭ جىنالوب
جىنالوب كىلولىرى دانوص سىبىلى حاصل بولغان شىبھەنى طاغىندە آرتدىرا
توشكانلىكدىن غوبىرناطور آنى اوفاكە آلدىروب آندىن ۋولوغدا غوبىرنا
سىنە «نىكولسكى» شىرىنە اوزاتدى. اوفاغە كىتكەندە آنە پالىتسى-
مىيىستىر بولوب تورغان ولىكاي دولتىشىن آڭا بىك ناچار و قاتى معاملە
ايتوب، كىتكەندە اولادە بىردىرمادى. بو سفردە تورلى يىردەگى خلق
زىن الله حضرتنىڭ قارشوسىنە چىغا و آڭا تورلى خدمت و حرمتلەر كوسەتوب
بعضىلىرى اوز آطلرى بىرلەن بىر نىچە استانسىلەر آلوب باروب قوبالار
ايدى. يولە زور شىرلارنىڭ زىندانلرىندە طوقتى طوقتى اول نىھایت
«نىكولسكى» شىرىنە كىلوب يىتدى.

نىكولسكى، مىسلەندىن نام و نشان بولماغان صاف بىر روس شىرى
ايدى. شول سىبىلى زىن الله حضرتكە آنىڭ بىك زور محتاجلىقلارغە توشەرگە،

بيك آور كونلر اوتكارورگه توغرى كىلگەلەدى، حتى كونلك رزقن
طابودن عاجز قالغان كونلرى بولدى. ترويسكى دن حاجى حضرت
رحمانقولف و محمد حضرت بيكمانقلرنىڭ اجتهادى بىرلەن جىنالوب
يبارلگان آقچەلرغەنىڭ حالن بىر آز يىكلەيتەلر ايدى.

نيكولسكى دە يەشەو بيك آور بولو سىبىلى زىن الله حضرت آندىن
قاچوب كىتەرگە قرار بىردى ايسەدە ترويسكى دەگى دوست و طانشارى
صبر ايتوب طورونى مناسب كوردىلر.

شول وقتلردە قاسەلى ملا بختيار اسەندە برسى جىدن قايتوشلى
استانبول دە طوقتاب ضياءالدين حضرت بىرلەن كورشىدى. شول وقتدە
ضياءالدين حضرت آكارغە زىن الله حضرتنىڭ حالن سويلەب آكا ياردم
ايتونى توصيه ايتدى. بختيار ملا جىدن قايتو بىرلەن مصرفن اوزكىسە سندن
تأمين ايتوب كاستر اما آخوندى تخفت الله صفروفنى زىن الله حضرتنىڭ
حالن بلورگە نيكولسكى گە يىباردى. صفروف آندە بارغاچ شونىڭ نلقىنى
بىرلەن زىن الله حضرت «مسلمانلى براورنغە كوچەرايدىم، چونكە قارتايدىم»
دىب عريضة بىردى. آنىڭ شول اوتنچى قبول ايتلوب آكارغە كاستر اماغە
كوچەرگە رخصت كىلدى. آندە كوچووى بىرلەدە ايشان حضرتنىڭ
سورگونلك حياتىدە ياكى بىر دور - كوگىلايرەك دور - باشلانادر. آندە
اول مسلمانلر آراسىدە بولدى. دوست ايشلرى و ياقىبىلرى دە زيارت ايتە
باشلايدىلر.

بىر مرتبە غوبىرناطور كرىژانوسكى ترويسكى گە كىلگانە حضرتنىڭ
مخلصلىرىدىن بىرنىچە ذات آنىڭ حضورىدە كروب حضرتنى سورگوندىن
قايتارونى اوتىدىلر. غوبىرناطور، حضرتنىڭ تورغان اورونلردىن اوزىن
ياخشى يۇرتتوى و هيچ بىر تورلى حركت بىرلەن اوزىن قارالا ماوى
حقلىرىدە بىر شهادىنامە تەقدىم ايتلسە اول اشنىڭ مەمكىنلىگىن سويلەدى. اوشبىر
رەسمىيەت ايفلا ايتولگاننىڭ سوڭىدە زىن الله حضرت - سورگونلىكنە ۸ يىلى

وقت اونكار گاننگ سو كنده - يندهن «آق قوجه» اولينه قايتوب كىلدى
وقايتقاچ كوب ده طورى حج سفرينه چغوب كىتىدى .
سورگوندىن قايتقاچ ايشان حضرتنگ باشنده ايكنچى بر اورنغه
كوچو فكري طوغان ايدى . اول آخوند حضرت رحمانقولى قه يازغان
بر مکتوبنده: «مين بو اوروندىن قايدە بولسەدە باشقە برەر ييرگە كوچەر
ايدم ، چونكە عزيزلرنىڭ ھېچ بىرى بر مرتبە قوولغان اورونلرينە ،
يا گادىن قايتوب تورماغانلر» ديگان . شونلقدىن حج سفرىدىن قايتوبىرلەن
اول آخوند حضرتنگ دلالتى برلەن ترويسكى شەرىنە معمورىيە مەلەسىنە
كوچدى ، (۱۸۸۴ نچى يىلە ماى دە) و آخر عمرىنە قدر شونىدە توردى .

* * *

زىن الله حضرت رسولىنىڭ روسىيە مسلمانلرنىڭ آغارنو و آلرنىڭ
ھاللىرىن ياخشىرتو يولنىدە ايتكان خىدمەتلىرى بىك زوردر . بىزنىڭ سوڭقى
۲۵ يىللىق مدنى حىياتەزدە اول بىك زور اورون توتىدى ، بالخاصە بىزنىڭ
معارف اشلرنىدە آلغە باصومزىدە آنىڭ تائىرى بىك مەھم بولدى . مونى
بوكون بىز تقدير ايتە آلماساق كىلە چك زمان شېبە سىز تقدير ايتەچكىر .
خىدمەتلرنى تىكشىرگاندىن ايشان حضرتنى بر نىچە جەھتلردىن - امام
بولووى ، طريقت شېخى بولووى و جماعت خادىمى بولووى جەھتلردىن -
قارارغە طوغرى كىلە .

امام صفتى برلەن تىكشىرگانىڭ زىن الله حضرتنىڭ ذمەسىنە يوكلەتيلگان
وظيفەنى غايەت موفىتلى و شەرەلى صورتدە ايفا ايتكانلىكى كوزگە بەرلوب
تورە . اول امام بولووى برلەن آكارچى نادان وقارا بولغان معمورىيە
مەلەسىن آغارنىدى . آنىڭ خلقىنە علم و عبادت روھى سالدى . مدرسە
آچوب درس ئەيتىدى و روسىيەنىڭ تورلى طرفلورىنە امام ، مدرس و مەلەملىر
طارا توب طوردى . بردىن مەللقە شاگرد چغارووى و ايكنچىدىن اوز
مەجلىسلىرىندە حاضر ايتدروى برلەن قازاق قورداشلىرىمىزنى آغار تورغەدە بىك

كوب خدمت ايتدى. آلرنىڭ آراسىدە اسلامىتنىڭ رولى ونورى نىق اورنلاشوغە ياردەمچى بولدى.

زىن الله حضرتنىڭ طرىقت شىخى بولۇوى صفتى بىرلەن ايتكان خدمتى دە زوردر. آنىڭ طرىقتى - آنىڭ اول ماسا كىكە نظرى - صوفر تىقلىدىنگنە عبارت توگىل ايدى. اول اوزىنىڭ بىك كوب حرىكتلىرى بىرلەن تصوفنى بىر درجە گە قىدر رىئالونىستكە ياقىنلاشردى. مىثلا اول بىر نىرسە نىڭ چاره وسىبىلرن كورمى اول حقىدە اللهغە ومعنوى قونلرگە گنە طايانوغە خلاف ايدى. اوزىنە كىلگان اورولرنىڭ عادى يول بىرلەن - تىلقىن بىرلەن - شفا طابووى مكن بولغانلرن داوالى، قاطىرەق بولغانلرن دوقتورلرغە بىبارە ايدى. اىككىچى، ايشان حضرت هىچ بىر وقتدە بتون افرادى ملتنى اهل تصوفىن - آخرت اوچون دىئانى تىرك ايتەرگە تىلەوچىلردن ياصارغە تىلەمەدى. هر كىمگە موقع ومشغوليتىنە قارى نوصىيەدە بولونا، ذكر آلورغە بارغان شاكردلردن بىك كوبلرن: «سىزنىڭ ذكرىڭز دىرلىرىڭز» دىب قايتارا ايدى.

* *

مىن بو اوروندىه توقاى وعبىاض اىندىلرنىڭ تىحقىقات وادراگىن بىگرەك حىسكە بىرلوب يازلغان «مىرىدلر قىبرىستاندىن» و«انقراض» لىرى يولى بىرلەن كىتوب تصوف وطرىقت حقىدە سوز سويلەب طورمىم. آلار بارسى دە مىدرسە نىڭ گىناھسىز پىيالارن واطو، جىماعتنىڭ عىبىسىز لانپىلرن قىرو، اسارت دورىنە كىرگاندىن بىرلى استىقلال مىلېمىزنى صاقلاپ كىلەگە اىڭ زور سىبىچى بولغان اىسكى مىدرسە واماملر مىزنى اورنىسىز سوگو دورىدە سويلەنگان وىيازلغان سوزلر، شول وقتدە اوىلانغان فىكلر. لىكن مىن بو اورىدە ايشان حضرتنىڭ باشقىلرغە تاثير ايتو قوھسى (сила внушения) آرقەسىندە كىتورگان زور بىر فائىدەسن ذكر ايتىمى اوتە آلېمىم. اوشبو قوتى بىرلەن اون مىڭلرچە

آتالرنى اچو بلاسندن قوتقاروب بىك كوب عائللرنى زبونلك وىد
بختلكدن خلاص ايتدى .

جماعت خادىمى بولوىمى صفتى برلەن ايشان حضرت طبيعى اوزى
جماعت اشلرنى باشچى بولوب (اينيتسياتور) يورى آلمادى . مونك
اوچون آنك موقعى مساعد توگل ايدى . لىكن اول باشقەلر طرفىدىن
قوزغاتقان ، اهللى طرفىدىن فائىدەلى طاباغان اشلرنى وجودكە چقارغە
اوزىنك بتون نفوذ و تاثيرن صرف ايتە و آنك يولنىدە امكان دائىرە سىندە
بولغاننى اشلى ايدى . صوگفى ۳۵ يل اچىدە ترويسكى دە بو نغان مدنى
حركتلرنك بارىنىدە آنك قولى بولدى . هر اش آنك قاتناشى و تاثيرى
برلەن اشلىنىدى . مكىب اشلرمزنىك ياخشى بر يولغە كرولرنىدە غايت
زور بر رول اويناغان اصول جىدىدەنك طارالو و نغووينە ايشان
حضرتنىك ايتكان خدمتى غايت زور بولدى . مونى آنك دشەانلرى دە
اقرار ايتەرلر .

الحاصل ايشان حضرت ادراكلى ، احوال زمانىدىن خبردار ، ترقى
و تىجدىد حركتلىرىنە قارشى كىلمى ايدى . اگرده زين الله حضرت زمانە
طلبلىرىنە قارشى ايشمى و حەزەلر وضعىتىن آلغان بولسە ايدى ، بىزنىك
مكىتبلىرمىزنىك مقدراتى حاضرگىدىن بىك كوب باشقەچە بولور ايدى . شول
نفوذى برلەن ايشان حضرت بىزنىك مدنى و علمى حركتلىرمىزگە قارشى
كىلوب طورغان بولسە ايدى آندىن كىلگان ضرر بىك كوب بولور
ايدى . ئەلى بو كون بر ايكى ايشمى برلەن ياروم يارطى عبىدالله لردە
نىندى فلاكتلر طوغىدروب قويالر .

ايشان حضرتنىك مجلسى معين ساعىتلردە هر كم اوچون آچىق ؛ هر
كم آنك يانىنە كرولر مەگن و زارن عرض ايتە آلا ايدى . اوزىنە
بىرلىگان صدقەلر بىك كوب بولغان شىكىللى اوزىنىك انعام و احسانلرى دە
آز توگل ايدى وفاتى آلدىنن اوز مەلەسندەگى مدرسەگە ۱۹ مك سوم

وقف قالدردى. ترويسكىنىڭ دارالايتمىنە مڭ سوم وترويسكى دە بولغان
اير وقز مکتەپلىرىنىڭ ھەر قايسى سىنە يېرىمىشەر سوم وصیت آيتىدى.

* *

قىسقىسى ايشان حضرتنىڭ وفاتى بىرلەن روسىيە مىسلمانلىرى اوز
قاشلىرىدە بىك محترم وبيك عزيز بولغان، ترقى و تىجدىنى سويوچى مىلى
ھىركىلردە ياردىم ايتوچى بىر ذاتنى يوغالتدىلەر. ايشىتلووينە كورە ايشان
حضرتنىڭ اورنىن مەخۇمى عبدالرحمن حضرت طوتە چق. بىز عبدالرحمن
حضرتنىڭ خىرسلىقى كە خىر خلىق بولوون تەلەپ قىلامىز.

* *

ايشان حضرت ۳ نچى فىورال دە جەمەدىن سوڭ دىفن ايتىلدى.
كوننىڭ سووق وبيك فاتى بوران بولووينە قارامى جنازە سىنە خلىق
بيك كوب ايدى. شەردىن خىلى چىتدە بولغان بىر قىبرىلككە اوزاتا
باروچى دە آز بولمادى. جنازە سىنە چىتدىن چىلابىنىڭ ھىكىم حضرت، اوفانىڭ
صابىر حضرت و سلطانى اولىنىڭ عطا حضرت ھازىر بولدىلەر. قىبرى اوستىنە
صابىر حضرت و عبداللة عزيز طرفىدىن نطقلەر سويلەندى.

عبداللة عزيز. «ترويسكى».

« وقت » طرفندن نشر ايتولگان ترجمه حال .

انالله و انا اليه راجعون !

الشيخ زين الله حضرتنڭ وفاتى

۲۸ نچى غينوار باريخى ايله ترويسكىدن يازلغان بر مکتوبده :
« الشيخ المحترم زين الله حضرت ايکى کوندىن بيرلى كيفسزله نوب
طورا . قارتلق ضعيفلىگى ده بار . . . اويلاماغان اشلر بولورغه ممکن .
خبرلى بولسه ايدى » ديوب يازلغان تأسفلى خبر آلنغان ايدى .
اوفاده اورنبورغ محکمه شرعيه سى دائره سندن آلنغان بر مکتوبده هم
زين الله حضرتنڭ آورو خبرى بارلغى هم شوندىن الوککنه اماملقدن
استعفا قيلوب محکمه شرعيه گه معروضه يبه رگانلىگى ذکر ايتلگان ايدى .
۲ نچى فيورالده زين الله حضرتنڭ الوغ مخدومى امام ومدرس
عبدالرحمن افندى رسولف امضاسيله اداره مزگه اوشبو تأسفلى تيليگرام
آلندى :

– « الشيخ زين الله حضرت بو کون (۲ نچى فيورالده) وفاسز
ديادن در عقباغه کوچدى » .

مرحوم زين الله حضرت داخلى روسيه ده شيخلق نامى ايله مشهور
ذاتلرنڭ ايڭ الوغ و نفوذيلرندىن ايدى . عصرمز روسيه ده زين الله
حضرت قدر مشهور و نفوذلى بردات کورمه گاندر ديولسه مبالغه بولماس ،
شونڭ بلهن برگه زين الله حضرت بيوک بر مدرسه تأسيس ايتوب
زماننده كوب امام ، مدرس و خليفه لار يتوشدرگان الوغ بر دينى
عالمدر . ترويسكىده غى زين الله حضرت مدرسه سى اوشبو کونگه قدر
داخلى روسيه ده گى الوغ مدرسه لرنڭ ايڭ مشهور و آتاقلى لرندىن در .

زین الله حضرت مدرسه سنده اوقوب چقغان و آنده علمی هم اخلاقی تربیه آلمان ذاتلر بر اورنبورخ ولایتندگنه توگل، روسیه ننگ باشقه ولایتلرنده ده کوبدر. همه اوز اقرانلری آراسنده نفوذلی بر اورن طوتماقده درلر. شونلقدن زین الله حضرتنی اطرافینک «روحانی قرالی» دیب آتالسه یاریدر. زماننده آنک سوزی هر اکم گه زاقون - شریعت ایدی. اصول جدیده ننگ ایك اختلافلی زمانلرنده آنک بو حقه پیرگان فتواسی بیک کوب علم و مدنیت دشمانلرینک اوزلرن یابدی .

زین الله حضرت حقیقی بر طریقت ایه سی هم صمیمی علم محبی بولغانلقدن آنک خدمتی هر وقت صمیمیت و طوغریلق بلهن ممتاز بوله شددر. مرحوم طریقت ایهلرندن بولغان حالده دنیاغه کیك قاری و هر تورلی مسلك هم فکر ایهلرینه، درجدرلرینه قاراب حرمت و احترام ایته ایدی. اصول قدیم زماننده بو اصولده بیوک بر مدرسه تربیه قیلوب بتون اطرافنی اوز نفوذی آستنده طوتقانی حالده اصول جدیدک طارالا باشلاعاچ بوگا هم قارشولق کورسه تمهدی . بالعکس اوز اطرافنک ترتیب و نظام بلهن اوقتونک رواج و ترقیسینه یاردم ایتمدی . نهایت اوز مدرسه سینى (رسولیه نى) الوغ مخدومی عبدالرحمن افندى رسولی ایله یاش خلفه لرینک اداره سینه طابشروب زمانه سینه موافق اصول و نظامغه قویوغه کامل مساعده بیردی .

عه و ما زین الله حضرت، باشقه لربك اوزینک نفوذ و اعتبارینى سؤاستعمال قیلما دی . بر نوع ایشان و مدرسلک نامى ایله قازانغان نفوذ و اعتبارلرندن فایده لانوب علم و مدنیت خادم لرینه قارشى سعایت ایتو، دشمانلر حاضرله و کبى و اقلقلر بلهن چوبالمادى . وجدانى نى قوشسه شونى آچقدن آچقغه سویلهدى و یازوب تاراتدى . بعضا اطرافنک جیولغان بر طاتم ریا کار خلقنک سوزلرینه اشانوب بعض خاطر قیلدی ایسه ده، بوده کینه باشقه لرده بولغان کبک «قارا اچ» بلهن اشله نمهدى . «مدلت

اقدام» قیلمدن بر خطا درجه سندن اومه دی. شونلقدن شیخ حضرتلری
آخر عمرینه قدر ایسکیلر آراسنده ده، یا کیلر آراسنده ده اوزینگ نفوذ
واعتبارینی یوغالتمادی. آخر عمرینه قدر هر کم آنی الوغ بر شیخ،
معتبر بر عالم صاناب حرمت واحترام قیلدیلر.

مرحوم بوسنه اوزینگ حیاتی قسقارغانلغن حس قیلغان کبک
مدرسه سینک استقبالی تأمین ایچون بیوک بر وقف نامه یاصاتقان
ایدی. ترویسکیده «مدرسه رسولیه» نامی ایله مشهور بو مدرسه گه
وقف یورط آلور ایچون اوز طرفندن ۱۹ مڭ صوم اعانه قیلدی.
مخلصلری طرفندن هم بایتاق اعانه قیلندی. بارلغی ۶۰ مڭ صوم
قدر آقچه جیولدی. بو آقچه ترویسکیده برس ۷۰ مڭ، ایکنچیسى
۱۶ مڭ صوملق ایکی زور یورط آلندی. طاغنده زورغنه بر مقدار اعانه
جیولووی امید ایتلدر. بو حالده زین الله حضرت اوزی سلامت چاغنه
مدرسه سینک استقبالی بر قدر تأمین ایتوب کیلگان بولادر.

شولایوق وفاتینه قدر اوز ملکنده بولغان کتابلرینگ هه سینى عموم
فایده سینه وقف ایتوب بونی هم تصدیق ایتدروب ۴ کشیدن عبارت
بر هیئت قولینه طابشروب کیتمشدر. بو کتبخانه فایده سینه حاضرده ۶۰۰، ۴
صوم وقف جیولغان. آنکده اوج مڭ ۵۰۰ صومی زین الله حضرت نك
اوزندن، بر مڭ صومی قازان نك سلیمان افندی آییطف دن، ایکی یوز
علیم حاجی آغیشف دن بیرلمشدر.

مرحوم زین الله حضرت نك فصقهچه ترجمه حالی بوندن عبارتدر:
زین الله حضرت ۱۸۳۳ نچی سنه میلادیده اورنبورغ ولایتی ترویسکی
اویازی نانغاتار ژولستی شریپ اولنده دنیاغه کیگان. آتاسی حبیب الله
بن رسول اسمنده در. برنچی تحصیل ویرخنورال اویازنده یعقوب حضرت
مدرسه سنده بهلمشدر. آندن ترویسکی گه باروب داملا احمد بن خالد
المنگری حضرتلرنده تحصیل ایتمش وشونده ختم کتب قیلوب خلیفه

بولمىشدر . ۱۸۵۸ دە ويرخنورال اويازى آق غوجە اولينه امام بولغان . شوندىن حجگە بارغان . استانبولدە كەوشخانەوى خىزمەتلىرىدىن شەيخلىككە اجازەت آلوب قايتقان ومريد تەربىيەلى باشلانغان . زىن اللە خىزمەتلىك اجازەتى ، نەقىشەندى تەربىيەلى خالىدى شەبەسىنە منسوبدر . بو تەربىيەتدە ذكىر خەفى بولسەدە زىن اللە خىزمەتلىك شاگىردلىرى بىك ىش مەجبۇب بولۇپ خەلقەلەرىنى «ھەي - ھو!» بىلەن گۈرلەتمىشلەر . بىر تەرەپتىن قازاق آراسىنە چەققان خەلقلەر ، ايكىنچى تەرەپتىن زىن اللە خىزمەتلىك اوقۇغان بىك آزىر زمان اچنىك مشهور بولۇپ اطرافدە بىوك اعتبار قازانغان زىن اللە خىزمەتلىك مريدلىرىنىڭ بولمىش حاللى آنىڭ اعتبار وشەرتىن كوتارە آلمانغا بىك شەيخلىككە فورال بولغان . بەلخەسە استرالى خىزمەتلىرى بولدىن بىك نەقىشەندەلەنغانلىرى . « زىن اللە ايشان ياگا مەزھەب چەقار » دىك خەكىمەت كە سەئەت قىلغانلىرى .

زىن اللە خىزمەتلىك ۱۸۷۳ دە اورنبورگ گۈبىرناتورى قىرئانوفسكى تەرەپتىن ۋولوغدا ولايتىنە نىقولايفسكى شەھىرىنە سورگونگە بىبارلىگان . آندە اوچ يىل تورغان . آندىن ، خىزمەتلىك مەخسەلەرى صوراب قاسترمامغە كۆچەر تەكلىپ . نەھەت ۱۸۸۱ دە زىن اللە خىزمەتلىك خەكىمەتلىك خەستىلە ايلەنە قايتارلىغان (زىن اللە خىزمەتلىك بو دورى خەلق آراسىدە بىك مشهور ھەم بىك كۆپ تۈرلى خەرقە و «كەرامەت» لىرى بىلەن مەشھۇر . آق غوجەغە قايتقاج زىن اللە خىزمەتلىك تەكرار حجگە بارغان . خەكىمەتلىك قايتقاج (۱۸۸۴ دە) ترويسكى خەلقى ياگا مەزھەب اچوب آنى اوزلىرىنە اماملىقە چاقىروب آلمانلىرى . زىن اللە خىزمەتلىك بو مەزھەبگە امام بولۇ ايلە بو كۈندە «رسولى» نامى ايلە مشهور الوغ بىر مەدرەسە تەسىس ايتۇپ شاگىردار اوقۇتتا ھەم كىيىك مەقدار دە مريدلىرى تەربىيە قىلا باشلانغان .

بو آرادە زىن اللە خىزمەتلىك ايكى بىوك خەدىمەتلىرىدىن بىرىنىڭ آنىڭ قازاقىستانغە مەلا ، مەلىم ھەم خەلقلەر خەزىلەب بىرۈى ومريدلىرى واسطەسىلە آندە مەلىم ، دىن ومەنىت كە مەيدان خەزىلەب . زىن اللە خىزمەتلىك ، زاماندا

فازاغستان اوچون مئاسز بر جراغ بولدى. بر طرفدن قازاق شاگردلىرى هم مريدلر واسطه سيله قازاغستان گه دين و مدنيت طار الوعه غايت بيوك بر خدمت قىلدى. زين الله حضرتنىڭ چيرك عصرلق بو خدمتى بتون اسلام دنياسى طرفندن تقدير گه لايقدرد.

زين الله حضرت وفاتينه قدر ترويسكىده امام هم مدرس بولوب طوردى. صوگھى يىللرده قارتلىق سببلى درس كه كره آلماسهده، مريد تربيهسى دوام ايتد ايدى. نهايت ايكنچى فيورالده وفات خبرى كىلدى. جناب حق اورنن جئده قىلوب، قالغانلرينه صبر جمىل بىرسون. انالله وانا اليه راجعون.

زين الله حضرتنىڭ آرتنده بر نيچه اوغلى هم بر نيچه قزى قالى. بونلردن عبدالرحمن افندى ترويسكىده اوز محلئسنده امام هم مدرسدر. زين الله حضرتنىڭ بر نيچه مطبوع اثرلىرى ده بار. بونلر علمى جھتدن بيوك بر اهميت كه مالك بولماسه لرده، اوز زماننده سويلوب اوقلدى هم تيوشلى وظيفه لرن اوتد دىلر. بونلر آراسنده زين الله حضرتنىڭ ترويسكى علماسى ايله بىر لكده اصول جديرنىڭ درستلىگينه بىرگان فتواسى ايله استراخاوانيهنىڭ جوازي حقهدهشى فتواسى اجتماعى جھتدن ده وقتنده خيلى زور بر اورن طوتد يلر. تكرر و تكرر اولارق « ترويسكى علماسى و اصول جديده» اسملى رساله «وقت» ادارهسى طرفندن نشر قىلندى.

۲۱۷۱ نچى نومبر ۴۰ نچى فيورال ۱۹۱۷ نچى يىل

(۳) « طورمىش » دە نىشر ايتىلگان تىرجمە حال .

الشيخ زين الله النقشبندى حضرتلىرى وفات .

(خصوصى تىليغرام .)

شيخ حضرتلىرىنىڭ مەخدوملىرى فضيلتلىرى عبد الرحمن حضرت الرسولى
جنابلىرىدىن توبەئىندەگى تأسىقلى تىليغرام آندى :
طرويسكى فيورال ۲ ، الشيخ زين الله حضرت بوگون داربقاغە
رحلت ايتدى .

شيخ حضرتلىرى بىزنىڭ ايلمىز اچنىڭ بىك زور اسم فازانغان و شهرت
چىقارغان الوغ ايرلىرىنىڭ بىرىسى ايدى . مرحوم حضرتنى بلەمەگان اول ،
آننىڭ اسمىن ايشتمەگان كىشى ايلمىز اچنىدە بىك آز بولغاندىر . آننىڭ اسمى
روسىيە مسلمانلىرى آراسىنىڭ غەنى توگىل ، عالم اسلامنىڭ ھەر طرفىدە ايز گولك
بلەن ياد ايتىلە و احترام قىلىنا ايدى . مرحومنىڭ شوندى زور اسم چىقاروى
تصوف عالمىنە انتسابى اوچونىڭ بولمىچە ، بلكە آننىڭ سىلفلىرى طبيعتلى ،
شوننىڭ بلەن بىرگە عالم و سىلفلىرى سىرتىن كوز آلدىنە كىتىروب قوبىارلىق بىر
ھىئەت و قىياقتىدە بولۇويدىر . الشيخ زين الله حضرتلىرى ايشان بولۇدىن
آرتىق ساقى اثرلىرىن ، ھىدىت . سىر ، تراجم و طبقات كىتابلىرىن مطالعە ايتكىن
و بىلگەن بىر عالم ايدى . شوننىڭ بلەن بىرگە اول زمان و احوال بلەن
ھىسابلاشوب ھىركەت ايتىچى بىر متصوف و بىر پىر مەخترىم ايدى . مرحوم
حضرت شول ھىقتىدە غى بىر ذات بولغانغە ، آكار ايلمىزنىڭ ايتىك زور علمى
سى و فضلاسى قول بىرەلەر ، بىر مەگانلىرى آنى زىيارت اوچون بىك يراق ،
يىرلىرىدىن كىلەر ايدى . الشيخ عالم جان البارودى حضرتلىرى كىك مشھور
علمامزدىن باشلاپ ، تقوا مىليونىرلىرىمىزغەچە آكار مەرىپ و مەخلص بولالار ايدى .

مرحوم حضرت سلف اثرلارون مطالعه ايتوب، آلارنڭ فكرلرينه واقف بولغانغه هم مريدلر تربيه سنده شول يولنى طوتقانغهدر، آنڭ ياران و مخلصلرى باشقه عادى ايشان اسمن آغانلارنڭ مريدلرى كېك علم، مدنيت و ياڭا حركتلر بلهن كوره شوچيلر فرقه سينه منسوب بولمىلار ايدى. بزنڭ آرامزده ايشانلق، ايسكىلك ديمب تلقى ايتلگان، علم و معارفه قارشى كورهش ئوچون بر قورال ديمب تانولغان زمانلار د نبيرلى شيخ خىزىلرى اصول جديده طرفن ياقلاوچى و شول يول بلهن اوقتورغه قزدر وچى شيخ ايدى. شىغلرندن اورنەڭ آلوب، آنڭ مريدلرى ده معتدل بر يول بلهن، شول يولده خدمت ايتشديلر هم حاضرده ايتشمككلر. مرحوم زين الله حضرت طرويسكى آڭليلرى بلهن بولكك اصول جديك حركتينه قارشى خلمزنى آياقلاندرغه طرشوچيلارغه «طرويسكى علماسى و اصول جديك» اسملى اثر بلهن ده مطبوعات ميدانينه چققان ايدى.

آنڭ طرفندن تأسيس قىلنغان «مدرسه رسوليه» كوز آلدمزده. بو مدرسه زمان و احوالگه قاراب اصلاح قىلنغان علم يورلارندن سانالادر. آنده دين علملرى بلهن برگه دنياوى علملرده او قوللا. شيخ ئەفەندى وفات ايتكانگه قدرلى مونه شول تىپ مدرسه نڭ باش مديرى حسابلا. نوب كىلدى هم اوز كسه سندن هەر يىل شول مدرسه گه ياردهم ايتوب طوردى. اوغل هم قزلرن زمانغه موافق بر يول بلهن تربيه ايتدى. مرحومنڭ اوغللرى آراسنده عالى تربيه كورگانلىرى ده بار. آنڭ الوغ اوغلى عبدالرحمن حضرت اچكى روسيه ده غى يەش فكرلى علمالرمز نڭ برسى بولوب، مذکور مدرسه رسوليه نڭ معتبر مدرسلرندندر.

شيخ افندى يەشلگنن بييرلى سلف اثرلرن، بيگره كده تفسير و حديث فنلرن سويوب او قودى هم او قوتدى. اول منطق، كلام كېك اسخولاستيقا غه اهميت بييرمەدى. كيرهك «مدرسه رسوليه» ده و كيرهك مسجده درس او قوتقان زمانده اول مذکور فنلردن درس ئەيتدى. و مدرسه

سندە ياخشى علمى و فکرى كشيلىرى يتشدردى .

بىز اوزىمىز خلقىمىزنى تارالوغىمىزنى قارشى بىر فرقه غە منسوب بولدىغىمىز . حالدا شىخ حضرتلار مۇنە شوندى فۇيلىلىرى اوچون احترام ايتوب ، آنكى اسەن الوغلىمىز .

الله تعالى ، شىخ حضرتلار غرىق غفران ايتسۇن ! شىخ حضرتلار اولەر آلدندەدە علمى هم اوزى توزوگان « مدرسە رسولىه » نى خاطر- ندىن چىقارماغان ، غزىتەمىز نىڭ سوڭقى نومۇرلاردا آنكى طرفىدىن مذكور مدرسە اوچون اشلىنەچك توب و فقه سەرمایە ايتوب قالدۇرغان و فۇنكى داخلىيە نظارنى طرفىدىن تصدىق ايتلۇن يازوب اوتكان ايدىك . ايندى طرويسكى دن خصوصى صورتدە يازلغان مکتوبدە : « مدرسە رسولىه » اوچون ۸۵ مڭ ۵ يوز سومغە ايكى يورط آلتۇوى خېر ايتلەدر . شول آلتۇن يورطلارغە ايللى جىدى مڭ سوم قدر لىسى بىر لگان . قالغانى مدرسە اوستندە بورچلەر . شول ۵۷ مڭ ۱۹ مڭى مرحوم حضرت طرفىدىن و قى ايتلگان .

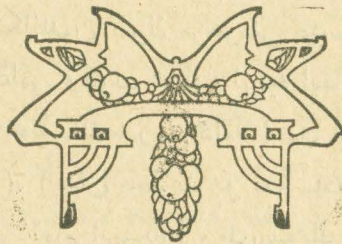
شىخ حضرتلار نىڭ ايسكى اثرلەرگە بىك باي مەكەل بىر كىتابخانا سى بار ايدى . اول شول كىتابخانا سەن عەم اهل علم اوچون و قى ايتوب قالدۇرغان هم مۇنكى اوچون تىوشلى اورنىدىن رخصتدە آلتۇن . شول كىتابخانا نىڭ حاضر دورت مڭ آلتى يوز سوملق و قى دە بار ايكان . شونىڭ اوچ مڭ دورت يوز سومن شىخ حضرتلار اوزى و بىر مڭن قازانلى سەلىمان ائندى آيىق ، ايكى يوزن ائندى آغىشقىلر و قى ايتكانلر . كىتابخانا نى اداره ايتوشى دورت كىشىدىن عبارت بىر ھىدەتكە تابشۇرغان .

شىخ حضرتلار نىڭ مريد و يارانلار بىك كۆپ . شولار اچنك مشهور بايلردە بار . ايندى آلارنىڭ وظيفەلىرى شىخلىرى طرفىدىن باشلانغان و قى شىخ حضرتلار نىڭ محترم اسەمىنە لايىق بىر صورتدە اوسلار هم مرحومنىڭ

مەرسەسەن بۇرچەن قوتقارودىر. شېخنىڭ جىنازەسى مۇناسىۋىتىلە بىر خىرات
اشاھىمەگەن بولسە، بۇ ئاش كىچىك رۇپچە اشەنورگە تىوشىدۇ .
خۇزىتىڭى عائىلە و اوغلىرىنە ، خۇصۇسا الوغ اوغلى عبدالرحمەن
خۇزىتىگە سېر جەمىل تىلەمۇ ھەم مەرھۇم خۇزىتىڭى وفاتى سېببى باشلىرىنە كىلگەن
قايغۇلارن اورتاقلاشامۇ .

۵۸۷ نچى نومۇر . ۵ نچى فېورال . ۱۹۱۷ نچى يىل .

(۱) ...
(۲) ...
(۳) ...
(۴) ...
(۵) ...
(۶) ...
(۷) ...

(۴) «قوياش» طرفندن نشر ايتولگان ترجمه حال.

۱

مرحوم الشيخ زين الله حضرت

الشيخ زين الله حضرتنى روسيهدە بلمه گان كشي بولماسده آنك ترجمه
حالى كوب كشيلىرگه معلوم بولماسه كيرهك. بناء عليه آنك ترجمه حالى
وايتكان خدمتلىرى حقندە قسقه غنه بولسده دە معلومات بيرمك تيوشدر.
مرحوم و متوفى زين الله حضرت باشقرد طائفه سندن بولوب اورال
بوينده زلاتاوست اويازى (۱) «شريف» اسملى اولده موندن ۸۷ يىللىر
مقدم دنياغه كىلدى، آناسى مذكور اولك تقوالغى برله معروف حبيب الله
آغادر. اوقو ياشينه ييتكانندن صوڭ مرحومنى حبيب الله آغا اول وقت
طرويسكى و اطرافنده علمى و كوب شاگرد تربيه ايتووى برله تانولغان
طرويسكى نك ياوشقلىر محله سنك مدرس داملا احمد المنگارى مدرسە سينه
اوقورغه كيتورگان (۲). ايشان حضرت بو مدرسەده زمانه سنك معروف
فنلرنى اوقوب تحصيلينى تام اينكان و مدرسە نك شاگرد و خلفه لرى
آراسنده علمى و حسن اخلاقى برله زور اعتبار قازانغان و شولوق
مدرسەده خلفه بولوب بيك كوب شاگردلرگه برنيچه سنه درس ايتكان.
صوڭره زلاتاوست اويازنده (۱) آقخوجه قريه سينه امام بولغان.

بو وقت «چارداقلى» عبدالحكيم حضرتنن طريقت اخذ ايتكان. بو
قريه دە امام و مدرس بولوب شاگردلر جيوب برنيچه سنه لر درس
ايتكانندن صوڭ «استانبول» غه سفر ايتكان. آنده شيخ طريقت نقشبنديه

(۱) طرويسكى اويازى. مرتب،

(۲) بو طوغروده. يوقاريده غى ترجمه حاللرده يازلغان سوز درست. مرتب.

(۳) ژيرخنورال اويازنده. مرتب.

الشيخ ضياء الدين الكهشغانهوى صحبتنده بولنوب طريقت تكميل ايتكان همده مريد تربيه ايتو ايچون اجازت آغان. شول سفرنده حج گه باروب طواف بيت الله وزيارت رسول برله مشرف بولغاندن صوك آخوجه غه قايتوب مريد قبول ايتيه باشلاغان. علم قصص و اخبارده معلوماتى كيك، بيان غه اوستا، يومشاق معاملهلر و تواضعللى بولغانلقدن بيك آز وقت ايچنك اطرافينه بيك كوب كشى توپلانغان و بيك كوب كشينك محبتن اوزينه جلب ايتكان. شول وقتده اول طرفلرده مريد تربيه ايتوچى ايشانلرنك مريدلرندن ده مرحومنك صحبتينه كروچيلر كوب بولغان.

مرحومنك تيز آراده اطرافك زور اعتبار قازانووى و اطرافينه كوب كشييلر توپلانوى تارراق كوكللى آدملرنك حسدلرينى قوزغاتوب آنلرنى مرحوم گه دشمن ايتكان. دشمنلرى مرحوم اوستندن «بدعت اشلرده بولونا» ديب اورنبورغ محكمه شرعيه سينه شكاييت ايتكانلر. بو وقت محكمه شرعيه باشنده بولغان سليم گراى مفتى، اطرافده غى علمانى جيوب بر تفتيش مجاسى ياصاغان. اول وقت اوفا اطرافنك آنافلى علمادن سانالا طورغان «چيشه» شاهنگراى و كيلم قريه سى حسن حضرت كبك مشهورلرنك بارى ده مفتى نك دعوتى بلهن بو مجلسكه حاضر بولالار. معيوب و متهم صفتى بلهن زين الله حضرت بو مجلسكه حاضر بولا. علما آكا تورلى سؤالر بيرلر. مرحوم هر قايسينه مناسب جوابلر بيروب اوزن تمام آقلى و اقتدار علميسن كورسه ته. مفتى ده، بو كشينك گناهلر؛ بوزوق و يامان آدم بولماون اوزن كورو بلهن آكلادم ديب حاضر ونگه اعلام ايتيه. و مرحوم گه قاراب بار يورطكنا قايب، وطنچلق بلهن اشكده بول، دى.

گناھسز لى. علما حضورنك ثابت بولوب، آخوجه غه عودت ايتكاننك، محكمه شرعيه نك مرحومنى آقلاوينه راضى بولماغان آدملر اورنبورغ گوبير ناطوربنه شكاييت ايتلر. زالاتا اوستقه يتكانده، اوفا گوبير ناطورينك

امرى ايله زالاتاۋست پاليتسه سى طرفىدىن مرحوم توقىف ايتلە. سوڭرە
سيكز يلعە والوغدا گوپيرناسىئە نفى ايتلە. مونك اوزانلغانك قران آرقلى
اوتوب ۱۸۷۳نجى يىلنك قشندە فا؛ اندن اوتكارلە. قازان مسلمانلاردن
كوررگە تىلاۋچى بولسەدە مرحومنى كورسە تەمپىر. قازانغە فقط كىلگاننك
شەرنك طشىنە چغوب استقبال ايتە چىلەر و كىتكاندە شەرنك طشىنە چغوب
وزاتوب قالوچىلارغە كوروب فالالر .

والوغدە گوپيرناسىئە هېچ بر مسلمان بولماغان « نىكولسكى »
اويەزىنە يىرلەشدرلەدر. مونك اوچ يىلدىن آرتق طوراً. كرمان بايلاردن
بختيار حاجى موسابىف نام ذات حجگە بارغاندە استانبولدە الشىخ
ضياءالدين حضرتكە ملاقات ايتە. ضياءالدين حضرت، زىن الله حضرتنك
گناھسىز آدم ايكانن، نىچكك آنى « نىكولسكى » دن آزاد ايتو اوچون
طرشرغە تىوشلكنى مذكور بختيار حاجىغە آكلاتا. و حاجى روسىگە عودت
ايتكانندن سوڭ، اول وقت حكومت رچالى آلدندە اعتبار قازانغان
« كاستراما » آخوندى تحفة اللهغە مراجعت ايتوب مذكور آخوندىك طرشلغى
آرقاسندە مرحوم كاستراماغە كوچرلە، موندە آز بولسەدە مسلمانلار
آراسى بولغاچ، مرحوم اوزن تمام وطنك كىك طويا و مطالعەگە بىرلوب
علم ظاهر و باطندە كوب ترقى ايتە. كاسترامادەگى حياتن مناسبت چققان
صاين مرحوم اوزىدە ممنونيت بلە سويلى ايدى.

يدى يىلدىن آرتقراق وقت كاستراما و اويەزىندە اوتكار گاندىن
سوڭ مدتت طوتروب كىنە آفخوجدە قايتا. موندە ايكى - اوچ يىل يىنە
امامتچىلىق ايتكاندىن سوڭ طرويسكى نك « آمور » اسمى بلەن يورتلە
طورغان بىستە سىنە امام و مدرس بولوب كوچە. بو بىستەگە « معورىە »
اسمەن حضرت اوزى بىرە. موندە ۳۵ - ۳۶ سنە آلتى - يىدى يوز شاگرد
جيوب درس ايتكاندىن و كوب خلققە مادى و معنوى خدمت قىلغاندىن
سوڭ هجرى حساب بلەن يەشى ۹۰ و ميلادى حساب بلەن ۸۷ گە يىتكان

حالده آخرتکه سفر ایته . رحمه الله وغفر له .

مرحوم علم حدیث ، سیر و اخبارده کیك معلومات صاحی بولوب مجلسلری عموما علم مجلسارندن عبارت بولا ایدی . بو مجلسلرده موضوع نداکرلرده کوب وقت کتاب و سنت بولا ایدی . سنت ایله عامل و سنت ایله عملنی باشقلارغده توصیه ایتوچی ایدی . دین اسلام و سنت رسولنی اهالی آراسینه طاراتو اوچون کوب خدمت ایتدی .

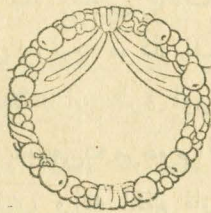
آستراخان و اورنبورغ آراسنده غی دلالارغه جه یلگان قازاق قبیلهلری آراسینه اسلامنک طارالووینه استهرلی تاماق واستهرلی باش شیخلری خدمت ایتکان بولسه ، سیمه پالات ، آقمولا ، اوبلاستلرنده و قطای حدودینه قدر بولعان ییرلرده موگار قدر زان بلدن عمل دعواسی بولنغان قازاق قبیلهلری آراسنک «زان» لاری اورنینه اسلامیت اورناشدروغه و اسلامیت نغایوغه بردن بر سببچی ده مرحوم الشیخ زین الله در . بو کیلوب خدمت ایتمه گان بولسه ایدی والله اعلم قازاقلار آراسنده «زان» اسلامیتکه غلبه ایتکان بولور ایدی . قازاق طائفه سندن اوز حضورینه بیك کوب بولوب کیلوچیلرگه حضرت بالذات اوزی اسلامیتنک فدسیتی حقنک کوب سوزلر ایشندرده ایدی . بوکا باشقه مدرسه سنک هر یل یوزنده کیم بولماغان بلکه یوزدن آرتغراق بولعان قازاق طلبه لری بولندی . بولار تحصیللرن تمام ایتوب قازاق آراسینه مدرس بولوب هر قایوسی ، قازاق اولادینه اسلامیت اوگره تدیلر .

حضرت مدرسه سنک تحصیل کورگان تاتار و باشقرده خلفلرده قازاق اوللرینه چغوب بیك کوب قازاق بالالرینه ایهان و اسلام اوگره تدیلر . اوزون سوزنک قسقه سی ، قازاق آراسینه دین و ادب ، اخلاق و ارکان تارالورغه مرحوم حضرت بالذات و بالواسطه کوب خدمت ایتدی . الله ماجور ایتسون و خدمتینک اجرن مضاعف قیلسون .

تاتارلر آراسنده دیانت و اسلامغه مخالف بولماغان تشبثات اهلینه

زور ھمايەچى ايدى.

كىڭ خەلقلى ، متواضع ، يومارد قوللى ، خوش مجلسلى مرحوم اوزىنىڭ
صوڭقى ھەرنە ھەرسە سنى دە اونتمەدى . آنڭ مادى جھتن تامين ايتو
مسئله سنى قوزغاتوب مەككور مەرسەگە باشلاپ اوزى اون مڭ سوم ھەديه
ايتدى . خدانڭ رەھبەتندە بولسون !..

الوغ ضياع

دينى وملى الوغ عالمز استاذ زين الله حضرت وفات ايتى (و.ع.ه) الله تعالى). ا گر بزنگ علمى ملتزده بولدقى كى قاموس الاعلام لرمز بولسه ايدى زين الله حضرت كى دىن و ملتينه كوب يللار فائده لى خدمتلى قىلغان و باشندن ، بيك آز كيه سسلرگه طوغرى كيله طورغان ، عبرتلى زور حادثلر اوتكارگان الوغ ذاتنگ ترجمه حالىنى وفاتى كوننگ مى غزيتلرمننگ همه سى شول قاموس الاعلام لردن كوچروب نشر ايتلرلر و اوقوچيلارى فاشنده مهم بر مى و مدنى وظيفه نى اوتلرلر ايدى . لکن تأسف كه فارشى حاضرگه قدر آندى كيره كلى بر منبع دن محروم مز ، شونلقدن الوغ ذاتلرنگ وفات كونلرنك يازغان ترجمه حاللرده بعض شخصلرغه معلوم بولغان جزئى نرسه لر ايله ا كتفاء قىلورغه مجبور بوانه در . بنم ده مرحوم زين الله حضرت حقنده يازاچق نرسه لرم اوزمه معلوم بولغان بر نيچه جهت كنه در .

۱۹۰۱ نچى يلدلر طرويسكى گه برنچى سفرمه مرحومنگ خانه سينه ايرته نكى اجتماع وقتنده كور شرگه باردم . بن «ايشان مجلسى» قچروب تكبير و تهليل اوقولا يا كه باشنى توبه ن صالندروب سويله شى اولتولا طورغان چيولش ديه تصور ايتكان ايدم . لکن آنك بو مجلسى صرف بر علمى ايسكان ، اول اوى طولغان خلق غه رسول الله نك سنتندن ، اصحاب كرام و سلف صالح آثارندن ، اخلاقدن و باشقه بايتاق فائده لى علملردن معلومات بيره ، بو مسئله حقنك استفسار ايتكان كهمسه گه تفصيل ايله ايضاح قىلا و بعضا سويله گان سوزلرن «اول مسئله فلان كتابك و فلان بيتنده ايدى» ديوب كتابنى آلوب اوقوب كورسه ته ده علمينك

نیره نلگی و محفوظاتینڭ کوبلگی هر وقت کورنوب طور ایدی. طرو
یسکی گه تکرار سفر لرمک شول حالنڭ دوام ایتکانن کوردم و آندن علمی
بایتاق استفاده ایتدم هر کون ایرته دن باشلاب اولی گه قدر دوام ایتکان
بو مجالس لرده شا کردلر، خافلر و ملالر، خصوصا بیک یراق ییرلردن کیلگان
فزاق ملالری کوب بولا ایدی. زین الله حضرتنڭ کیرهك اوشبو مجلسلری
آرقلی و کیرهك مدرسه سنده هر وقت یوز - یوز ایللی چاماسنده بولوب
کیلگان فزاق شا کردلری آرقلی عموما فزاق خلقینڭ دین گه محبت ایتو
لرینه اوزلرینڭ عرف و عادتلری اورنینه اسلام حکملری اورناتشووینه
غایت زور خدمتی و تأثیری بولمشدر.

۱۹۱۴ نچی یلده اییون آینده پیتروغرادده دینی و، و خانلی
مؤسسسه لرمزنی اصلاح طوغروسنک یاصالغان جیولش اسمینه فزاق خلقندن
«بز اورنبورع اداره روحانیه سبنه تابع بولونی تله یهز» دیه تیلیگرام
کیلگاننی ایشترکده متفکر آدم لردن بری «کوبدن توگل چیتلر طرفندن
شامانی سانالغان و اوزلری ده بز «زان» برله عمل قیلامز، شریعتنی
بلمایهز دیب یورگان فزاق خلقی اسلام دینینه نه درجه نق یابشقان
وتانارلر اوزلرینه دینده ش و نسلده ش ایکانن نیندی کوچلی ره و شده
حس ایتکان، بونڭ ایچون زین الله حضرتکه منتدار لردر» دیگان ایدی.
زین الله حضرتنڭ ملتمز که الوغ خدمتلردن بری آنڭ اصول
جدیده مکتبلرینی ترویج و حمایه قیلووی ایدی. اصول جدیده فزان
و اورنبورغ کبی زور شهرلرده و عموما روسیه ده اوزینه بیک آز طرفدار
طابقان، اسلامیت نڭ مکدهگی حالی کبی عامه طرفندن افکار و طرد
قیلنه طورغان وقتلرنک مرحوم حضرت سایه سنک اول ایندی طرویسکی ده
اوزینه کامل غراژدانلق حقوقن آغان ایدی. احمد و غنی بایلارنڭ
اصول جدیدک گه خدمتلری ماللاری ایله بولسه مرحوم زین الله حضرتنڭ
علمی و خلقهز آراسنده غی اعتبار و نفوذی ایله خدمتی غایت زوردر.

بو حقده آنك مريد ومخلصرى غنه توگل بلكه اصلاح حركتلمزنىڭ باشنده طورغان ذاتلرنىڭ ھەممەسى دىھرلك دىنى جھتدن آڭا صيونلار ايدى .

دىن اسمندن اصول جديده خلافينه حركت ايتوچيلرگه قارشى اسماعيل غاصپرېنسكى جنابلرېنىڭ زىن الله حضرتنى قالقان ايتوب يازغان برنيچه مقالھلرى ئلده خاطرمدە بار .

شولايوق استاذ عالمجان حضرت اوزى باشلاب تأسيس ايتكان اصول جديده مدرسە سېنە زور وياڭى بنا طورغوزغاندە برنچى نيگز طاشيىنى مرحوم زىن الله حضرتدن صالدروب قازاندەدە اصول جديدىنىڭ دىنى ياقدن رسميتن تصديق ايتدرگان ايدى .

اوشانداق اصول جديده نڭ مشروعلىگى حقندە باشندە مرحوم حضرت بولدىقى حالدە طرويسكى علماسينىڭ امضاسى ايلە يازغان «فتوى نامە» نى «وقت» ادارەسى نڭ اوشبو وقتلرغە قدر نشر قىلوب طوردىقى معلومدر .

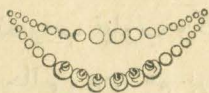
زىن الله حضرتنىڭ فضايلندن برى آنك استاذ شھاب الدين المرچانى حضرتلرېنە طرفگيرلك ايتووى ايدى . كوب ملالمرچانى حضرتلرېنە طعن وانك مسلكلرندن خلقنى تئفير ايتكان زمانلردە مرحوم حضرت مجلسلرندە ھر وقت آنى تصويب قىلوب وكتابلرېنى قاراو بلەن توصيە ايتوب سويلر بولغان، بو حالنى بن ھم برنيچه دفعە كوردم . مرحوم محاسن اخلاق نڭ مثال مجسەمى ايدى . ھر كەڭگە تواضعلى، ايڭ نوبەن درجە فازاق خاتونلرى ايلە تكلفسز سويلر ويومشلارون اوتى ايدى . الله تعالى آنى اوزىنىڭ كىيڭ رحمتينە غريق ئە يالەب وارثلرېنە صبر جھيل احسان ايتكاي وانلرنى خيىرالخلف قىلغاي ايدى . اميددركە وارث وخلفى عبدالرحمەن افندى بو كونگە قدر اولدىقى كېي موندن سوڭكە مدرسە سېنە ھەت واجتھاد ايلە خدمت ايتەر ھم حضرتنىڭ مخلصلرىدە

بويوك اشده آكأ معاونه ومشاركنده شايد فصور ايتمه سلر . مرحومنىڭ وفات خبرى ايشتلگان جەعە كوندە قازاننىڭ بايتاق مسجدلارندە روچينه دعا قىلندى وبرنيچە اورندە على وفق السنە جنازە نمازى اوقولدى . جزاه الله عنا خير الجزاء .

زين الله حضرتنىڭ تحصيلى ، حج سفرلىرى ، الك امامنى ، اطرافنىڭى بعض حاسدلىرىڭ سعايله لوى سببلى سيكز يل نفى قىلنوب طوروى ، مشروع يول بىرلە مقابلەدن عاجز بعض بر توبەن ايشانلرنىڭ گماھسىز آدم اوستىدىن سعايه كىبى بلچىراق يولغە از سالولارى ، طرويسكى دە امامت وتدریس ومريدلر تربيه سى ايله اشتعالى كىبى آنىڭ ترجمە ۋ حالندە گى مهم وعبرتلى مادەلر ياقىدىن طائىش آدملر طرفىدىن شايد وقتى ايله يازلوب نشر ايدلور هم ايدلورگە تيوشدۇر .

ملا كشاف الدين ترجمانى .

۱۰۷۶ نچى نومبر . ۵ نچى فيورال . ۱۹۱۷ نچى يل

۵) «يوالز» طرفىدىن نىشر ايتىلگان نائىر و تىرجمە ھال

!

رشيد مرشد.

جديدچىلارنىڭ و ھوما ضىالىلارنىڭ، ايشانلىقنى بىر كىسب ايتىپ اتخاڭ
ئىلغان نادانلارغە خىلاف بولغانلىقلىرى معلومدر. شول سببىدىن گازىتەلر دە دە
بعض ايشانلارغە تىپلە، ادبىياتدە دە يالغانچى ايشانلارغە بىك سالقن قارالا.
بو ھالدىن كىوب كىشى يا كآچىلارنى ايشانلىققە اساسا خىلاف دىپ بلەلر.
ھال بو كە رشيد مرشد معناسى بلە بولغان ايشانغە يا كآچىلر ھىچ خىلاف
توگل، بلەكە طرفداردەرلر. رشيد مرشدىدىن مراد اوزى طوغرى فىكرلى
بولغاندىن سوڭ شول طوغرى فىكرن خىلققەدە طارائورغە طرشوچى دىگان
سوز. بو معنا بلە بنى آدمنىڭ ھالنى اصلاح قىلو آرزوسى بلە طوغرى فىكر
طارائو يولندە اوزىن فدا ايتكان كشىلارنىڭ ھەمسى ايشان ھكىمدەدرلر.
اما اللە تعالى بلە بندە آراسىدە واسطە بولونى يا كە اولگان مشا
يىخنىڭ ارواھى بلە مناسىتدە بولونى دعوا قىلوچى ايشانلارنى بو مرشدلرگە
فاتىھدە ماسقە كىردەك، آلا مرشد توگل، بلەكە مۇلدەرلر. انسانىت واسلامت
فارشىدە ھر خصوصە يا كغشوب ياتقان بنى آدمنى طوغرى فىكر و طوغرى
ئىدبىرلرگە ارشاد قىلو معناسى بلە بولغان ايشانلىق قنە مقبول و ممد و ھىر.
عقل و فىزىكە صىماغان خارق العادە اشلىرنى دعوا قىلوچى ايشانلار چىن ايشان
توگل، يالغانچىلرلر.

بوگون تأسفى ايلە وفاتى خىبر بىرلگان طرويسكىلى، زىن اللە ھىزرت
مرھوم ايشانلىق اسمى بلە مشھور ايدى. مۇنە بو مرھوم مېنىم بىراقىدىن
طوروب بلووينە نظرا رشيد مرشد معناسى بلە چىن ايشان ايدى. مرھوم
اىللى يىلاق علمى ھەرن دائىما، سىلوانلارنى اخلاق و افكار بابىدە ارشاد

وهدایت یولنده ئونکهردی. بو خصوصه تورلی طرفدن جفا واذالر چیکسهده، اوزن معق صایغانلغندن مثلذانه توزدی، هیچ کم خاطری اوچون فکرندن یازمادی. مرحوم حقنده دشمانلری اداره روحانیهگهده شکایت قیلغانلر، حکومتکده سعایت قیلغانلر. بو مرحوم نی قدر جزا کورسهده، کوکلن توشرمهگان، طوغری فکرندن هیچ توبه ایتمهگان، مرحوم، شریعت اسلامیهگه بنی آدمنی قسارغه هم طغزلارغه کیلگان مجبوری بر قرارنامه دیب قارامی ایدی، بلکه هدایت واصلح ایله عالمنک دنیا و آخرت راحت وسعادت آرندرو اوچون کیلگان نصیحتنامه دیب قاری ایدی. شونک اوچون کوب ملالر هر فایدالی اشنی ممکن قدر حرامغه چقارورغه طرشقان وقتده حضرت حلالگه چقارا ایدی، اسلام بنی آدمنی جبرلر اوچون کیلمهگان، بلکه آکا هر جهتدن یاردهم ایتهر اوچون کیلگان، دی طورغان ایدی. حضرتنک بویله هر فکرلی بولووینه بعض ملالرنک آزمی اچی پوشقاندرو بومولالارغه تابع بایغورالرده حضرتکه فارشی بایتاق سو قصد قیلوب قاراغانلردرو. لکن حضرت بولارنک همه سینه اوزینک ریاسز حقانیلغی بله غلبه قیلدی. بارا طررغاج ایسکیلرنی ده یا کالرنی ده اوزینه قارانندی.

حضرت اوزی تدقیق قیلغان اشلرده اوز فکرینه بیک مسلم ایدی، اوز اجتهادی بله طابقان فکرینه فارشی باشقهرغه تقلید قیلونی اوزینه حرام صانی ایدی. اما اوز تجربه سی و اوز مطالعه سی ایله تدقیق قیلماغان مسئلهلرده اهلینه تقلید قیلونی قصور صایمی بلکه کمال دیب بله ایدی. مرحوم بالالر اوچون اصول جدیده بله اوقتونک فایدالی بولاچغن بیک تیز آکلاغان ایدی، بو بابلغی مهارتنک متخصص اربابینه مخصوص بولاچغن ده طویغان ایدی. شول سببلن اصول جدیدک ترتیبی خصوصه مرحوم اسماعیل غاصپرینسکی جنابلرینه تقلید قیلونی لازم طاوب ۱۸۹۵ نچی سنه ده ایکی معلمن باغیچه سرای شهرینه ییبه رگان ایدی. ۱۸۹۷ نچی

یلدن باشلاب اوز مدرسه سنده اصول جدیده بله اوقتونی باشلاتدرغان ایدی. حضرتنڭ بو ایشینه بلکه بیک کوب مریدلرینڭ کیفی کیتکاندر، لکن اول مریدلرینه اوزی تابع بولورغه طرشمی ایدی، بالعکس هر حقیقته مریدلرن اوزینه تابع ایتەرگه طرشا ایدی.

حضرت مرید، و مخلصلرندن روحانی مرض بله مراجعت قیلوچیلرینه طب قدیم بله دوالرده بیره ایدی. حضرتنی عادی بر ملا صاناوچیلر بلکه آنڭ بو اشن یکرمنچی عصرغه موافقده کورمسیر. لکن حضرتنڭ طب قدیم کتابلرندن خبردار ایکانلگن بلگان کشیلر بو اشنی عیب صایهاسقه تیشلی. یافذرینڭ سویلهوینه قاراغانده حضرت هیچ کهنی طبیبلرگه مراجعت قیلودن طیماغان، بالعکس کوبسینه طبیبلرگه کورنورگه قوشقان. لکن روحانی خیال بله اوزن آورو صاناب کیلگانلرگه طب قدیم دوالرن بیرگان. بو دوالرده دیار اسلام طبیبلرندن یاساتوب آلدلرغان بولغانلر. حضرتنڭ ملتیزگه ایتمکان طور خدمتلرندن برسی هر اختلافلی مسئلهده شریعت اسمندن مقتضای زمانعه موافق جوابلر بیروویدر. بوندن ده طورراق خدمتی قازاق قرداسلرمرنی بزگه یافنایتوویدر. بو خصوصده تفصیلاتقه کرشو حاضرگه لازم نوگل، بو کونده قازاق آراسنڭ مڭ قدر مدرس با ملانڭ حضرتنڭ بالذات یا بالواسطه شا کردی ایکانن یازو کافی بولسه کرهڭ. جناب حق حضرتنی غریق رحمت ایتوب خلفلرینه صبر یهیل بیرگای ایدی.

هادی مقصودف.

شیخ زین الله حضرت .

(وفاتنامہ)

اوپنچی کون « یولوز » ادارہ سینہ توبہ بندہ گی تیلیگرام آئندی :
— « شیخ زین الله حضرت بوگون مہنگیک یورتقہ ارتحال ایتدی . »
عبدالرحمن رسولی .

بو تیلیگرامدن طرویسیکی و اطرافندہ غنہ توکل ، بونون روسیہ
مسلمانلری آراسندہ معروف ایشان — شیخ زین الله حضرتنک وفات ایتکا۔
نلگی آکلاشلادر . تیلیگرامنی بیرگان ذات ، شیخ حضرتلرینک الوغ
مخدومیدر . زین الله حضرت اورنبورغ گو بیرناسی ، ڈیرخنورال اویہز
ندن بولوب ، شول اویہزده گی بر قریده اماملق و شیخلق ایتکان چاغندہ
کاستراما شہرینہ نفی ایتانگان ایدی . منافسندن قایتقاج ، طرویسیکینک
« امور » دیب یورتلگان یلغا آریاغندہ غی بیستہ سندہ گی پیشنچی محلہ
گہ اماملققہ کیترلدی . مرحومنک کیرہک مدرسہ سی ، کیرہک ایشانلغی
بلدن اشتہاری اوشبو محلہ گہ امام بولوب کیلگاج باشلانندی . آندن ئلک
هیچ بر اہمیتی بولماغان « امور » بیستہ سی محلہ سی ، اول کیلگاج ،
طانیہ اسلق روشدہ جانلانوب ، معنوی جہندن ہمورلہ نوب کیتدی .
حضرتنک بو بیستہ گہ « معوریہ » دیب یاگا اسم پیروی . اساسنز نوگل
ایدی . زین الله حضرت کیلوب بر آز طورغاچدہ ، معوریہ دہ بر نیچہ دانہ
مدرسہ بنالری پیدا بولدی . بو مدرسہ لرگہ حسابسز کوپ شاکردلر
جیلیدی ؛ ۴نچی محلہ دہ کی مقتدر مدرس جمال الدین حضرت سبحانقلی
وفات بولغاندن صوٹ ، آنک پیشقدم شاکردلرندن بعضلرینک ایشان
حضرت مدرسہ سینہ کوچولری ، اوشبو مدرسہ نی دخی دہ کوچہ ییتدی .

حضرتنىڭ مەدرىسە سىندە يۈزلىرى ئايلە شاگىردلىرى ئىلم تەھسىل ئايلە شىغىللەندىگىلىرى كىبى، آگا قول بىرۈ، تەسۋىفدىن سېقى ئالو ئۈچۈن كىلگىن مەسافىرى ئايلە « مەھورىيە » گۈر كىلۈپ ئوردا ئايدى . ئادىندە ، ئايشانلىرى ئىرە سىندە كۈبىرەك ئادانلىرى ، « ئەرەم ئاماقلىرى » يۈرىلىرى ، ئامامىرۇم زىن ئاللى ھىزىرتىن قىلب سېقى ئالورغە ئاخۇد بولايغىنە زىيات ئايتۈپ كىتەرگە كىلۈچىلىرى ئاچنىك مەقتىدىر ۋە مەشھۇر ئاممىلەردە كۈب بولا ئايدى . چۈنكى زىن ئاللى ھىزىرت قۇرى « ئايشان » غىنە ئوگىل ، بىلكە ئىلم دىنىيەدە مەتبىھىر بىر ئاممىدە ئايدى . مەرحۇم ئارىخ ، ئىبىقات رىجال ۋە ئىراجىم احوال كىبى ھىزىرت دىنى بولماغان ئىلمىرنى دە بىيك ئارانا ، ئول ھىقەدە ئاخلاص بىلەن سۈيلىشە ، ئۈزىنىڭ ئىسلام ئارىخىنىڭ غى دورلىرىنى مەھۇم ، ئارىخىنىڭ خىرانالوگىيا دىگىن نەرسە سىن بىلۈۈى بىلەن مەتاز ئايدى .

مەرحۇم ھىزىرت ئاجتەمى قانۇنلىرى ، غىربىلىرىنىڭ تىرقى ، مەسلمانلىرىنىڭ ئىدى ئايتۈ سېبىلىرى دىگىن كىبى نەرسىلەر ھىقەدە ئايلاماسىدە ، ئول « قافات خەمسە » بىلەن گىنە مەشغۇل ئايشانلىرىدىن ئوگىل ئايدى . ئانىڭ ئىچى ئوتتە كۈرۈچى بىر ئىقلى بار ئايدى ، كە ھىزىرتكى زىماندە نەرسىنىڭ ئايدەلى ۋە نەرسىنىڭ ھىزىرتلى بولۇن ، ئاخشىلاب آڭلانتقاندە ، بىيك ئىز آڭلاب ئال ئورغان ئايدى . سۈككى يىللەردە ئانىڭ ھىزىرتلى ، مۇسى ئورغە قارىشى سۈز سۈيلىۋى ئايشىتىلگەلەسەدە بو ، ئۈز ئىرە سىنىڭ يۈرگان بىر « ئىبىلقفا » لىرىنىڭ تاقىنى سېبىلى گىنە بولا ئورغان ئايدى . يوقسە ئول ، مەكۇر ئانلىرى نى ئىلمىرى ئۈچۈن ئىھتىرام ئايتە ئايدى . مەرحۇم ، ئۈزىنىڭ مەقەم بىيك ئاخشى آڭلى ، ئۈزىنىڭ شول مەقەمە مۇفاقى رەۋشىك ئوتا ، كىرەك كىم ، كىرەك ئىدىنى ئاش ھىقەدە بولسۇن ، ئولچەۋسىز سۈز سۈيلىۋىدىن ، ئايلالوسىز ئاش ئىشلەۋىدىن بىيك ئاقلانا ئايدى . چىن ئورغ ئانلىردە غىنە بولا ئورغان رەۋشىدە كىيك ئىقلى ، خۇش مەمەلەلى ئايدى . بىر ئايشانلىرى كىبى تەكفىر ۋە تەسۋىق بىلەن ھىچ ئورغاشە ئايدى ، مەلۇم شىخىلەرغە ، بىياگىلى بىر مەسلىككە

قارشى فوطورتو بلەن دە فایناشمادی. مرحوم، «دین و معیشت» دە مقاله یازو کبى اش بلەن دە ئوزىنك حسن نامینه طاب توشورمەدى. اگر استادنك روحنە «ابوالنقیب التونتاری» روحنە غى کبى خیث بولسە ایدی، اول، البته، «دین و معیشت» صحیفەلرنەگى مقالەلەر صورتنەدە ظهور ایتەمى قاماس ایدی. زین الله حضرتنك «دین و معیشت» بلەن هیچ بر مناسبتى بولمىغەنە قامادی، بلەكە اول دە، باشقەلەر کبى، بو ژورنالنك، باخصوص «ابوالنقیب التونتاری» نك قاتى هجوملرىنە معروض بولدى. یوغارىدە، حضرتنك فایدالى بلەن ضررلىنى تیز آکلاب آلوون یازغان ایدم؛ بو، قورى بر دعوا دن غنە عبارت بولماسون ئوچون بعض بر مثاللر کیتريم: اصول جدیدە میداعە چقىدى؛ ترویسکیگەدە باروب ییتىدى. بو اصولنى بعض بر ملارغە قبول ایتدرو اول چاقردە ظور بر واقعه سانالا ایدی. بیک محافظەکار بولورغە تیشلى زین الله ایشان، اصول جدیدەنى بیک تیز قبول ایتدى. مدرسەلری حضورنە شول اصول بلە او توتولا طورغان مکتبلر آچارغە رخصت ایتدى. مسئلە بونك بلەن گنە قامادی: هر نەرسەگە دین و شریعت کوزلگی آرقیلی فارارغە اوگرەنگان مسلمانلر اصول جدیدەگەدە شولای فارادیلر. اول اصولنك شریعتکە خلاف توکللگی آفتاریتیت. ثقە دین علماسى طرفندن اعلان قیلنسە، بو اش، اصول جدیدنك طار الووینە ظور یاردمە ایتەچک. شوندى فتوا چغارغان علما، اجتماعیتەزگە، مکتب و تعلیم اشلرمزگە ظور خدمت ایتکان بولاجقۇلر ایدی. مونە، شوندى مهم فتوانى طرویسکی علماسى چغاردى. بولارنك باشنك شیخ زین الله حضرت طور ایدی. ظن ایتەمن، کە «وقت» مطبعە سندنە قات قات باصلغان «طرویسکی علماسى و اصول جدیدە» دیگان رسالەنى بلمەگان کشى یوقدر.

مرحومنك معذومى عبدالرحمن افندى ئوز بانینە امام بولغاچ، مدرسەلرنى دە زمانەغە موافق رەوشدە ترتیبلەرگە طوتندى. حضرت بوگا

هم اصلا قارشى كېلمەدى. زامانە احتياجاتن ئوزندن ياخشىراق باسگان
مخدومنىڭ تشبىھلىرىنە كېنە نوب كەنە قاراب توردى. ياش مخدوملارنىڭ
زامانە چە اوقولرىنە دە خىلاف توردى. تۈركىيە مەكتەپلىرىدە اوقولرىنە
تۈگۈل، روس مەكتەپلىرىنە كۈرۈلۈپتە دە مانع بولماغان ايدى.
حاضر مېن مرحوم زېن اللە حضرت حەقنە ايسەمە توشكان قايو بىر
نەرسەلەرنى كەنە يازدىم. بۈندە مرحومنىڭ تەرجىمە ھالى حەقنە بىر سوزدە
بولمادى. تېشىلى ماتېرىيال جېيىلو بىلەن حضرتنىڭ تەرجىمە ھالى مفصل يازلسە
كېرەك. مېن تەرتىب ايتكان «عبدالولى ياوشىف» دېگان رسالەدە ايشان
حضرتنىڭ رەسمى باردر.

سوز آخىرىدە شۇنى دە ئەيتۈپ كېتەرگە كېرەك، كە مېن ئىلم تەھسىل
ايتۇن ئىتى بىلەن زېن اللە حضرت مەدرسە سېنە بارغاج اوشۇ مەدرسە مېڭا
اونۇپلماستىق ياخشى بىر تەئىر بېردى. بۇ، مېنم ئۇچۇن بۇتۇنلەي ياڭا
دنيا ايدى. مېن اورنۇبورغ وقارغالىدە منطوق، كلام غەنە اوقوغان ايدىم،
دنيادە شۇندىن باشقە ئىلمنىڭ بارن دە بىلمى ايدىم. اما زېن اللە حضرت
مەدرسە سىندە تەفسىر، ھەدىث، مەعان، بېيان، بىدىع، عەروۇس كېي نەرسەلەر
اوقولا ايدى. تەفسىر، ھەدىث و عەربىيات مېنم ئۇچۇن «ئىلم» نىڭ بۇتۇنلەي
ياڭا اوبلىستلارنى ايدى. «تەرجىمان»، ياڭا رسالەلەر اوقۇ ياغىدىن دە،
ايشان شاگرىدلەرى اورنۇبورغ وقارغالى شاگرىدلەردىن فرسخلەر بىلەن آلدە
تورالر ايدى. قىسقىسى: اول چاقەك زامانەنىڭ بارشندىن خېر دارلق جەھتندىن
تۈرۈيسكى شاگرىدلەرى بۇنىڭ اورنۇبورغ، فارغالى شاگرىدلەرىنە بىردە
اوخشامىلەر ايدى. ايشان مەدرسە سى چىن ئىلم دىنىيە ئۆزىنە توشەرگە
مېڭا تۈرۈر ياردەم ايتدىكى كېي، كوزم، فەكرم آچلۇغىدە بېك تۈرۈر ياردەم
ايتدى. زېن اللە حضرت مەدرسە سىنىڭ ھەسابسىز قىرغىز- قازاق شاگرىدلەرى دە
اوقۇدىلەر. بۈندە ايتىڭ يىراق اوبلىستلارنىڭ قىرغىزلەرى بولا ايدى. بۇلارنىڭ
ھەممە سى ايلەرىنە قايتۇپ، كېڭ قازاق دالاسىدە اسلامىتنىڭ نغۇوينە، آڭ

وفكر طار الوردغه خدمت ايتديلر و ايتهلر. بو هم، شيخ حضرتلرينك
تورك- تاتار دنياسينه ايتكان خدمتلرندن سانالوردغه تيبشدر. مرحوم
زين الله حضرت ۸۷ يه شينه ياقنلاب دنيا دن قايتدى، بالالرينه ياريسى غنه
بايراق قالدردى. خيرات يولينده اغانلرى بولسه كيرهك.

ئوز ياننده امام بولغان اوغلى عبدالرحمن مخدوم دن باشقه
اوچ اوغلى، كيهوگه كيمه گان بر قزى قالدى.
روحك اعلاى عالينگه آشسون اى محترم استاذ!

مرحومنگ شاگردلرندن: ع. ابطال.

۱۷۱۱نجى نومبر. ۶نجى فيورال. ۱۹۱۷نجى ال.

۶) «بزنك ايل» ده نشر ايتدرلگان ترجمه حال.

مرحوم زين الله حضرت.

توركى - تاتار ملتى آراسىك اوزىنىك علمى، تقوالقى بلهن طانلغان
طرويسكى لى مشهور زين الله ايشان حضرت نك فيورال ۲ سنده وفات
ايتكانلك خبرن تيليفون بلهن ادارامزگه بلدردينر .

مرحوم باشقه ايشانلر كبك، تاتار ملتىنىك اوقوب، معارف حاصل
ايتو، هنر، تجارت بلهن شغللنولرىنه، كشى آراسنده كشى بولوب
يشهرگه اطلولرىنه قارشو توگاللك بلهن برابر، بو يولده اوز ياغنده
طارالغان بيك كوب تعصبلرنى تعديل ايتدى . «مدرسه رسولي» نامنده
ياخشوق كوب مترقى اماملر، خبردار و فدائى معلملر چغارغان مدرسه
تربيه ايتدى .

مرجانى، قورصاويلر كبك، جسارت ادبىهسى، مسلك فدائيسى
بولماسه ده علم مراقبىسى، مطالعه هوسلى ايدى . علمى «برفنك
متخصسى» ديورلك درجه ده بولماسه ده، همه سنده اوقوغان، يادلاغان،
بارنده كوزدن كيچرگان، عربى و توركى مجلهلرنى تعقيب ايتيه ايدى .
قرغز - قازاق توركى قرداشلريمز آراسنده اسلاميتنى اورنلاشدررغه
وتارانقان معلملر آرقلى قازاقستانده ابتدائى معلوماتنى نشر ايتهرگه
موفق بولدى . بونك بلهن توركى قوللرىنىك اجتماعى، مدنى حياتنده
مكافاتن الله دن باشقه هيچ كم بيره آلماسلق بيوك خدمت ايتدى .

بر وقتلرده ؤولوغده، قاستراما ولايتلرنك سورگونده ده بولنوب،
بيك كوب فدائيلر كيچرگان حاللرده باشنده كيچكان ايدى . هر حالده
مرحوم نمونه آلورلق، صحبت و مجلسندن استفاده ايتهرلك بر ذات ايدى .
روحي راحتده بولسون .

۱۳ نچى نومبر . ۱۰ نچى فيورال . ۱۹۱۷ نچى يل .

(۷) «قازاق» دە نىشر ايتولگان تۇجۇھ حال

زىن الله ايشان وفات

۲ نچى فيۋرالده ترويسكى شەھرىدە زىن الله ايشاننىڭ اولكەن بالاسى عبد الرحمن رسولوف قول قەيغان: «بو گون الشىخ زىن الله حضرت جالغاننان جاقسى دونىه گە كوچرى» دىگەن باسقارمازغا تىلەگرام كىلدى. كىلەسى كۈنى سول شەھردە گى استۇدىنت سفر جان سىدالين ايسەينەن: «آتاقى مسلمان حضرتە رىنەن علم - عېلم تاراتىب، خلق آغاروو جولندا ۳۳ جىل ترويسكىك قىزمەت ايتكەن بىلگىلى زىن الله ايشان ۲ نچى فيۋرالدا وفات بولدى» دىگەن تىلەگرام كىلدى.

زىن الله حضرت قازاق آراسىنىڭ دابىلى جىر جارغان، آيتقانى ايسىم بولغان، آتن قازاقدىڭ قاتىن - بالاسىنا دىين بىلەتن ايشاننىڭ عېرى. «زىن الله ايشان»، «زىن الله حضرت» دىگەن آتن بىلمەيتىن، آيتقانىنا اويمايتىن قازاق كىم. اوقىغان قازاق دارغا زىن الله ايشان علم - معرفت جولندە ايتكان اسدەرى مېن مشهور بولغانك اوقىماغان قازاقلارغا مېرىد تىرىپەلاغان ايشاندىق جولندەغى اسدەرى مېن مشهور.

باسقالار زىن الله حضرتى قالاي تانىيتىندارن اوزدەرى بىلەدى. عېز حضرتى جوزبە - جوز كورگەنمىز جوق، جاقننان تانس بولغانمىز جوق. سرتىنان اىستىب، اسىنەن كوروب تانووۋىمىز چا: زىن الله حضرت ايسكى حضرتە ر آراسىندە عالم ھىم دانىشاندارىنىڭ عېرى.

ايسكى حضرتە ردىڭ كۆپى قاتقان كۈن سىياقتى زامان ايمىنە كىلمەي، قاتىب سىرە سىب، قالىچىغان كۆيىدە قالوو بار، زىن الله حضرتى اول قالىب بولمادى. طرىقت جولندا بولا تور ا دونىەوى اسدەردىڭ فرقن آيىرا بىلب، آقلا سالىب، اصلىنا قاراب، جاڭا نارسە ايكەن دىپ، باسقار جا قور جا كالىغىنان اور كىبەدى.

اصول جدید او قوی تارالغان جاقدا ایسکیچه اوقیغان هم اوقتقان
حضرتدهردک کوبی جا کالبغیمان اورکب ، کییی اوسقرب جولاماغاندا ،
کییی ایرن باورینا آلعان آندای توولاب ، آفلینان آداسب ، جدید
چیلهدک بارن کافر دیب فتوا بیرگه نده ، زین الله حضرت اصول جدید
دورستیغینا فتوا بیرب ، وورادای بورقلداغانداردک آوزینا قوم قویلغا—
ندای قلدی . مونیسى آق بین قارانى آبرب نایى امایتن زدانى کوب
قارا کغى خلقداردک آلدندا زور قزمهت . ایسکی نوره آچب ، ایسکی
ترتیب بین درس آیتقان ، مدرسه سن ، جا کچا اوقب چقان بالالارینک
قولینا بیرب ، جا کآ ترتیمکه سالووینا رخصت ایتمی . مونیسى هم
باسقار اولگی بولارلق زور عاس . جورت آیتقامدی آلادی ، ابوتکه
نیمه جورهدی ایکن دیب ، باسینک غانا فایداسن اویلاب باسنالارسیاقتی
اوزینه اویتقان جورتن جارق جاقدان قاچرب ، قارا کغى جاققا سویره مهدی .
ایشان دونیه اسی مین آخرت عاسینک آراسن آیراء بلب ، ایکه وینده
تیک کوز بین فاراغان آدام . اونى قیشق عتوسینب یاء اوز باسینک
فایداسى ء اوچن قیشق جولغا عتوسب ، ایشانک سرتینان آتن ساتب ،
آیتناغان عوزن آیتدی دیب ، ایلدى آداستیرو وچیلاردا آز بوله ادى .
آسره سه سوندا ییلار باسباسوزدهن آوز عسوز کبرهک جایلاتن ، حضرت
باشیرب چقارغان فتوالاری تارالب جیتبه گهن فازاق جیرنده کوب
ایدی . ایندی زین الله حضرت اودونیه گه کوچکه ننده ده آتن ساتب ،
جورتندی آلداب ، ایشانک روحن مازالوفا خدایدان فور قامز .

زین الله حضرت فازاقا قانداى فایداسى تیگهن آدام ایکه ندیگی
تومنده قسقاچا آیتلغان ترجمهه حالینان کورینب تور .

زین الله ایشان دونیه گه ۱۸۳۳ نچی جلی کیلکهن . تووغان جیری
اورنبور گو بیر ناسندا ، ترویسکی اویه زنده تا کغاتار وولوسنده شریپ
اولی . آکەسى حبیب الله رسول اوغلى دیگهن کسی بولغان . باستابقی

اوقىغان اورنى ۋىرخنە اورال اويە زىندە يعقوب حضرت مدرسەسى .
اونى بترگەننەن كىيىن ترويسكىدە احمد حضرت مدرسە سىندە اوقىغان
موندان ختم ايتىپ ، خلقە بولغان ، ۱۸۵۸ نچى جلى ۋىرخنە اورال اويە زىندە
آفقو جا اولينە امام بولغان . سونان كىيىن جابباس جاراساي ديگەن
كسىنىڭ بدلان آلب ، حجگە بارىپ ، آرابستاندا شىخلىققا باتا آلب قايتىپ ،
مريد تربىيەلەغان . مريد تربىيەلەي باستاغان سوڭ آق جورت اوزىنا
ءالينىپ . آتاغى چغا باستاغان . اونى بورننان شىخلىق قلب كىلە جاتقان
حضرتدەر كورە آلمانغان . زىن الله حضرت اوستينەن استرلى حضرتدەرى
چاغم جاساب ، اورنبور گوپىرناتورى كرىجانوفسكى ۱۸۷۳ نچى جلى
زىن الله حضرتدى ۋولوگدا گوپىرسىنداغى نيكولايفسكى ديگەن فالانغا
جىر اودارغان . اوندان اوج چل تورغان . آداغنىڭ ۱۸۸۱ نچى جلى زىن الله
حضرت حكومت رخصتى مین چىرىنە قايتقان .

قايتىپ كىلگەن سوڭ تاغى ۶ بر ريت حجگە بارىپ كىلگەن . سونان
سوڭ ترويسكى خلقى جاڭا محلە آچىپ ، ۱۸۸۴ نچى جلى زىن الله حضرتدى
چاقىرىپ ، اوزدەرىنە امام ايتكەن . امام بولغاننان كىن اوسى كونىڭى
«مدرسە رسولى» نامىندە گى جورتقا مشهور مدرسە سىن آچىپ ، شا كىردەر
جىبىپ درس آيتقان هم مريد تربىيەلەۋ ءاسن اولغايتىپ ، ايشاندىق جاغىن
كوچەيتكەن .

۹ ترويسكى قازاق چىرىنە تايان شىر بولغاندىن زىن الله ايشان
مدرسە سىندە اوقوۋچىلار ، مريد بولۇپ قول تابىسروۋچىلار قازاقدان
كوب بولغان ؛ زىن الله ايسىمى قازاق اوبلوسدارىنا جايلىغان . بو كەيلىك ،
اورال ، نورغاي ، آفەولا ، سىمەي قازاقدارىنىڭ اوقوۋ اوزدە گىن جاسدارى
زىن الله حضرتدى تابان بولغان . سونان اوقىپ چىقىپ ، ايلگە بارىپ مىلاق
قلب ، معلم ، خلقە بولۇپ ، قازاق آراسىندە دىن هم علم تارالوۋىنا سىبىچى
بولغان . ايشانغا قول تابىسىرىپ ، مريد بولۇۋچىلار كوبەيىپ ، قازاق

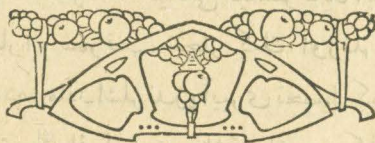

آراسندا دین قوواتن کوچەیتکەن . راس، کوب بولغان سوڭ کوبدەن
نە چقايدى؟ ايشان حضرتدەن اوقب، درس نىڭداغاندار آراسندادا،
قول تابسىرب، مريد بولغاندار آره سندا، ايشان يولن تيرس اوغب،
ايلدى تيرس نارنووچىلار بولغىلادى؛ براق اول خطالق ايشاننان ايمەس
ايكەندىگى كورينب تور .

مرحوم جاسى جيتكەندىگن سىزب، مدرسه سىنڭ الداغى كوندەرن
قامسىز ايتوۋ اوچن ۶ اوز جازىنان ۱۹ مڭ سوم چغارب ھم كوكل جيتەرلە
رينەن جيىستىرب بيىل وقف جاساتقان ايدى . سول وقف بوينچا كوزى
تريستە ايكى ۶ اوى آلنغان : برى ۷۰ مڭ سومغا، ايكنچىسى ۱۶ مڭ
سومغا .

اوزن ۶ سوزدڭ قسقامسى : زين الله ايشان ايكى دونيه اسيندە ،
ايسكى - ياڭا زامانغادا تىك كوز بين قاراغاندىن ايسكىلەر آراسندادا
چاڭلار آراسندادا باسى سىلى، ۶ سوزى تىڭداۋلى بولب اوتكەن آدم .
آدال نيەت، آق چولمىن استەگان آقل آلدندا چون استەرى، الله
آلدندا معقول بولب اورنن چنتە ايتسن !

۲۱۷ نچى نومبر ۹ نچى فيۋرال ۱۹۱۷ نچى يىل

۸ «ط، رمش» دە نىشر ايتولگان ترجمهٔ حال.

الشيخ المحترم زين الله حضرت حقنده.

ئوزلرينىڭ ملىتلىرىنى طانيغان، ملىتلىرىنى بەشە تەرگە تله كان و شولاچە ئوزلرينە قىمەت قويا بلگان ملتەر ئوزلرينىڭ اچلارنده ييتشكان زور آدملىرىنىڭ حياتلىرىنى نچكە لەب تىكشورلەر. زور كشىلرلىنىڭ قىمتلى اشلىرىنى تقرر ايتلەر، كچككەلرلىنى دە زور ايتورغە طرشالەر؛ بەش اوسمەرلەر گە و كىلە چك بوونلرغە نەونە كورسە تورگە، حيات دە تطبىق قىلاناچق قاعدلەر استخراج قىلورغە اجتهاد ايتلەر. ئوز كشىلرلى قياغان برياخشىلقنى باشقە ملت اعضالرنىن برەونىڭ قىلغان ياخشىلقلرنىن كوب درجە دە آلك يورتلەر. شوندى وسىلەر بىرلە آلا ئوزلرىندە مىلى حياتنىڭ، مىلى عنعنە و املنىڭ ئوس وىنە سىبلر حاضرلىلەر.

موندى خصوصلردە بزده شولاى حرىكت ايتسەك زىمان بولماس ايدى. بزگە شول يول بىرلە بارغاندە طبعى اوزمىنىڭ آرا مزده سىرەك يىتوشە طورغان الوغلىر مىن برسى بولغان شىخ زىن الله حضرت حياتنىڭ دە مەم نقتلرنى ازىلەرگە كىرەك بولا. شونلقدن مىن بو اورنده بر آزغە شولاىر حقنده يازوب ئوتەم.

مرحوم زىن الله حضرتنىڭ حياتنى تىكشورگانك ايك ئلك آنىڭ تحصىلىنى كورەيك. اول بخارا، سمرقند، حجاز كىك اورنلرغە باروب تحصىل ايتەگان. باشقە چە دە زمانداشلىرنىن آيىرى تحصىل كورمەگان. شولاى بولا طوروب دە اول ئوزىنىڭ اقرانلىرىن باشقەراق بر كشى بولوب چققان. بو نىچوك بولغان؟ شىخ حضرتلى دە يەشلىگندە باشقەلر قاشندە مودا بولغان چىتكە كىتوب اوقونى تله گان. شول تلهك بوينچە اول ئوزىنىڭ استاذى يعقوب حضرتدىن مەنون بولەيچە احمد حضرتگە كوچكان. يعقوب حضرتنى تاشلاوينە «حقابىق الاشىأ ثابتة» مسئلەسى سبب بولغان. يعقوب

حضرت شوشى مسئلە دە زىن الله حضرتنى قناعتنامە ندرە آلمانان ؛ شوندىن سوڭ زىن الله حضرت ترويسكىگە كىتەرگە رخصت صور اغان ، استىزى راضى بولماغاچ تىكرار صور اغان ، نىھائىت « فاتحە آلوب كىتو » نصىب بولمايە چىغنى بىلگىچ رخصتسىز ، نىسىز ترويسكىگە كىتكەننى قىدرلى مستەد و ھوسلى شەكەرلىرى خراب و ھىلاك ايتكان شول « فاتحە سزلىق » بىرلە قورقوتو بىلاسى حضرتنى دە قاقشاتورغە تەلسەدە ھىكەنى يورته آلمانان ؛ آڭا قاراب اول فاتحە سز دە قالماغان ؛ چونكە فاتحە سز قالسە ايدى بو درجەگە ايرشمە س ايدى . سوڭھى ايرتە مى ھەر ھالەدە بو ھالدىن اعتبارلانماسقە مەكەن توڭلدىر .

زىن الله حضرت احمد حضرتگە كىلگىچ اولگى درسلىرىك يوقارىقى مسئلە نى طىكلاغان « ھەرم دە اونو تىلماسلىق ايتوب آڭلادم ... » دىب مەنۇن بولغانن كورسە تىكان . موندە بىر نىچە يىل قالغاچ ئەلىگى مشھور بخاراغە كىتوب تىھسىل ايتودردى توشكان ؛ يولغە چىغوب كىتسە دە يىراق كىتە آلمىچە كىرى قايتار لغان . سىبى دە عىسكەر لىكىن قاچە چى دىب قارالوب يول دە طوتلو و بىر آز توقىف ايتلو بولغان . « ماچا » غە كىترو ب يابلغاچ « مەھەد صفا » حضرتنىڭ ياردەمى بىرلە بىك تىز فوتلوب كىرى ترويسكىگە كىلگان دە تىھسىلنى دوام ايتدىرگان .

حضرتنىڭ بخاراغە باروب تىھسىل ايتو شرفىدىن (!) مەھرۇم بولۇۋى البتە وقتىدە بىك نىق تائىر ايتكاندىر ؛ بو ھال آنڭ ئوزىنە بىك زور بىختىزى لك ، ھەمدەن قورى قالوچىلىق بولوب كورنگاندىر . فقط شولاي بولسىدە بو حضرت ھەمدەن قورى قالو توڭل بىلكە دە آندىن بىك كوب نەرسەلىرى وچىن مەناسى ايلە ھەلم ، دىن ھەلمى اسەمىنە لايىق بولغانلىرىنى بىلوب بو ھەقدە ئوزىنە باشقە بو كەھلىكە ايدە بولغان . البتە سىزنىڭ سىبى شول بخاراغە باروب زەھەرلەنوب قايتودىن فوتلوب قالووندە ، ئوزىنىڭ شول اوق سىبى بىرلە ، ھەلمى ياقىدىن غەورلەوب قالمىچە مطالەغە بىرلەۋونك از لەرگە كىرەك بولما .

تحصيل زمانلارنده غاييت شەب مناظر بولغان بو حضرتنىڭ منطق و كلام شرح و حاشيەلىرى بىرلەگنە آلدانوب قالماچە تەفسىر، حديث، سير، اخلاق و فقه كىتابى علوم اسلامىهگە زور اهمىت بىروب بولارده زور علم صاحىبى بولووينىڭ چىن سىرى شول بىخاراغە بارا آماو بختسىزلىگىدىن باشقە نەرسە بولورغە مەكەن توگىلەر. چىن عبرت كوزى ايله قاراغان علم عاشقلىرىنى شوشى نەقشە بىيك زور نەونە بولورغە تىوشىدەر. بوغنىدە توگىل، بو حال چىتىلەرگە كىتوب اوقودن آياق قوللىرى قىسقى بولغان كىشىلەرگە اميد اوزمەس ئوچون دە بىيك ياخشى بىردىللىر. بىزنىڭ يەشلىرىمىز ئوزلىرىنىڭ زور عالم بولا آلەمى قالىرىنى سەبب كورسەتكەندە چىتكە باروب اوقى آلەملەرنى سويلەپ اوقۇتقانلار. درىست چىتكە كىتوب تىرىپىلى مەرسەلەردە، مەقتەپ استادلىرىدىن اوقۇ نەسىب بولسە بىيك ياخشى نەتىجەلەرگە ايرىشورگە دە بولا. فقط شونىڭ ايله بىر بىر بولدى بىخىكە ايرىشە آلماغانلار اراسىدە بىيك كىتاب و اوقۇلى عالملىر بار: بولار ئوزمىزنىڭ ارامىدە دە يوق توگىل؛ مۇنە شول سوگىلىرىنىڭ ايكى آلەمى صەفەك طورغانلىرىنىڭ بىرسى زىن الله خەتەر.

مەرحوم زىن الله خەتەرنىڭ خەتەندە بولوپ ئوتكان آور كۈنلىرىدىن ايكى زورسى سور كۈنگە يەنە لولويدىر. ايكى زور جىزىلنىڭ بىرسى بولغان سورگون، ايكى زور بختسىزلىكلارنىڭ دە بىرىدەر. فقط مەندە دە خەتەر بىيك زور ئولوشدە استفادە ايتكان. اول شوشى سورگون مەنتى اچىندە بىيك فقير حاللارده قالغان، تارلىقنىڭ بىيك اچى چىتىنلىكلارنى تاتىغان. فقيرلارنىڭ، عاجىزلىقنىڭ خەتەرنى صەناغان. تورلى كىشىلەر بىرلە يەنە شە بولورغە طوغرى كىلىدىگىدىن مەاملە اصوللىرىنى دە اويرەنگەن. شولارنىڭ بىرسى بىرگە جىبىرلوب خەتەرنىڭ اخلاقى بىيك تاثير ايتكانلار؛ آكار اللهغە ايمان، نەفسگە ائتمەد، ياخشىلىقغە تشكر دىرلىرىنى اوقۇتقانلار. شولاچە بوشىچ مەخترمنىڭ بىر نەچچە زور صەفەردە نەمىز ايتووينە بو آور، بو بختسىز

حاللرده سبب بولغان. حضرتنڭ سورگونده وقت ايتكان استفاده سينڭ اياڭ اھميتلى ياغى آنڭ علمى ياقدن ترقى ايتوويدر. آندە غى يالغزلق و كشيىسزلك بىرلە اشسزلكدن فايده لانوب، حضرت بىك كوب و قالن كتابلرنى اوقوب چققان و شونڭ آرقاسىدە سورگوندىن قايتقاندە كوتەمگانچە عالم بولوب چققان. يالغزلق و آورلق بىك كوب، كشيىلرنى ئوز نفسلرنى تربيە ايتوب حاضرلە نورگە و كىلەچك دە باشقەلرنى تربيە ايتو ئوچون قوراللانوغە سبب بولسەلر، حضرت ئوچون دە شولاي تائىر ايتكان. شولاچە كوب زور كشيىلرنى تربيە ايتكان حاللر حضرتنى دە تربيە ايتكانلر و آنڭ دە باشىدىن ئوتكانلر.

تاريخدە زور كشيىلرنڭ ترجمە حاللرنى تىكشروب قازاساڭ، بىك كوبسى او، لقلر آراسىدە تربيە قىلىنغانلر. يلى و ماطور اوياردە يوشاق مندەر و تاتلى آشلر ايلە بىرگە ايركەلكلر اچىدە زور بولغان كشيىلر يوقدەر، يا كە يوق ديورلك آزدەر. حالبو كە بز دە بىك كوب كشيىلر ئوزلرنىڭ توبەن قالولرنىڭ سببى ايتوب باشلر يە كىلىگان تورلى آورلقلرنى كورسە تەلر؛ بولار صوغارلماغان تىمەردن يونلى قورال ياصالماغان اونوتالر. بىزگە تاريخنڭ شوندى درسلىرىدىن استفادە اينەرگە كىرەك ايرى.

حضرتنڭ سورگونگە بىەرلويونىڭ سببلىرى اچىدە مولد بەيرەمى ياصاوينىڭ دە قاتناشلىقى بولغان. معلومكە بز دە مولد بەيرەمى ياصا و عادتى بولماغان. حضرت حجىدىن قايتقاچ بو بەيرەمنى ياصا و عادتنى ياخود بدعت حسنە سنى چغارغان. سعائت ايتوچىلر، مونى حكومت اھلىرى قاشىدە دعوالىرىنى ئوستون چغارو ئوچون، وسىلە صاناغانلر و شوندىن فايده لانانغلر. حضرتنڭ مولد بەيرەمى ياصاوينى بىلوب آلدىن مأمورلرگە خىر ايتوب قويغانلر دە مأمورلر يە شىرن رەوشدە كوزەتوب طورغانلر. بو بەيرەم اق خوجە اولينىڭ قورنىدە بىر طاودە ياصالغان. چىتىدىن

بيك كوپ كشيلىر جيبولغان. ماللىر صويلوب، آشياولقلرى جاييلوب زور ضيافت قورلغان. مريدلرده ذكر وتسيبىلاريني تھ يتوب جذبلى حاللارنده قرنى سلكتكانلار. طبعى بولارنىڭ معناسى آڭلاماغان مأمورلر بتون بو حركتلرگه ئوزلرى بلگانچھ معنا بېرگانلرده خلقنىڭ جيبولوندىن وشولارده كورلگان حاللاردىن اوشاچىلارنىڭ سوزلرىنىڭ درستلگن چغارغانلر. دىنى حسياتنىڭ قوتلھ نووينھ، دىنى تربىھنىڭ آرتووينھ ايڭ زورت بېرلردىن ولغان بومولك بھيرھمنى بو تيرھلرده باشلاب ييبھرگان كشىدھ اوزىنىڭ كشيلىرى طرفىدىن مشھور سنمار جزاسى كورگان.

حضرتنىڭ حياتىدىن بو يولغھ مېنىم چغارغانلرم شولاردىن عبارت. ھەر بھر زور كشيلىرنىڭ حياتىدھ بولوب ئوتھ طورغان موندى حاللر وشونىڭ ئوستىدھ قارا كوش ايلھ يازلورغھ تيوشلى حاللر حضرتنىڭدھ باشىدىن ئونكان. موندىن صولڭ بز آنڭ تھلىم اىشندھ طوتقان يولنى كوررمز.

معلم رحيم جان آتابايف. طرويسكى «مدرسه رسونيه».

۶۰۰ نچى نومېر. انچى مارت-۱۹۱۷ چى يل.

(۹) «الدين والادب» ده گى ترجمه حال .

الوغ مصيبت .

اوشبو فيورال ۲ سنده پنجنشنبه كون «ترويسكى» دن عالمجان حضرت اسمينه بىرلگان تىليغرام ، الوغ استاذ قطب زمان الشيخ ابو عبد الرحمن زين الله بن حبيب الله النقشبندى الخالدى حضرتلرينىڭ وفات خبرىنى كيتوردى . تىليغرامدىن آكلاشلوونچە حضرت ، شول كون (۲۳ ربيع الاخير) ايرته برله دنيادىن قايتقان بولادىر .

بو الوغ استاذنىڭ وفاتى روسيه مسلمانلىرى ايچون گنه توگل بلكه بتون عالم اسلام ايچون الوغ مصيبت بولغانلىقى آنىڭ حالىنى بلوچىلرگه معلومدر .

خبرنىڭ ايرته سنده جمعه كون جمعه غەجه مدرسە محمدىه درسخانه سنده مدرسەنىڭ شاگردلىرى ، وخلفه ناظرلىرى ، شهرنىڭ بايتاق ، اماملىرى و اعيالىدىن بىر نى قدر كشىلر جمع عظيم بولوب بىر نيچە مرتبه قرآن كريم ختم ايتوب حضرتنىڭ روحينه دعالم قىلدى .

صوكره عالمجان حضرت ، اثرلى روشده حضرتنىڭ فسقهجه ترجمه حالىنى سويلدى . بتون مجلس متأثر بولوب كوب كشىلرنىڭ كوزلىرى ياشلەندى . سوز آراسنده حضرتنىڭ اوزىنىڭ استاذ و شىخلىرى جملة سندن بولغانلىقى بىلدروب مدرسە محمدىهنىڭ اورام طرفىدىن اوج طبقەلى الوغ تاش بنانىڭ نيگزينه برنچى كىرپچنى حضرت سالغانلىغى و آنىڭ صوگنده «ترويسكى» علماسندن آخوند حاجى احمد حضرت و باشقه اماملر سالدىقلىرىنى ، حضرتنىڭ خىر بركت برله دعا قىلغانىنى ، هر وقت مدرسە حالىدىن وخلفلر احوالدىن صوراشوب طورغانلىغىنى و بو مدرسە گە آيروم حسن توجهى بولغانىنى ده ذكر ايتدى .

بۇ بو اورنده حضرتنىڭ ترجمه حالىدىن عالمجان حضرتدىن ايشتىلگان

سوزلرنىڭ خاطرە قالغانلارنىڭ بعض سوزلاردا قوشۇپ مەجلەگە درج ايتارگە بولدى. بو ترجمەنىڭ حال غايەت عبرتلى، كۆپ جەھتلەردىن مەزىتلى بولغانلىقىدىن علما و باشقىلارغە كۆرگەم اورنىڭ بولورلىقى.

عالمجان حضرت، ترجمە حالنى سويلەگان سوڭ، غائىبگە جنازە نمازى اوقو سنت بىرلە ثابت. رسول الله صلى عليه وسلم صحابىلەر بىرلە حبش پادشاهى نجاشىگە مەدینەدە جنازە اوقوغان. بو مسئله (غائىبگە نماز اوقو) گرچە مذهبىزدە تىوشلى كورلەنمەسەدە باشقىە مذهبىلدە تىوش كورلگان. سنت بىرلە ثابت علمى مذهبىلەر البتە منع قىلە آلمايلەر. اوتكاندەگى علمادندە مثلاً شىخ الاسلام ابن تيميةگە كۆپ بىرلەدە جنازە نمازى اوقوغانلەر. يەنە مەككەدە وفات بولغان ملا على القارى حضرتلرىنە دە كۆپ اورنىدە جنازە نمازى اوقولغان. وفات خبىرى ايرىشكەن مەككەدە حرم شريفدە مرحوم آتامز ايجۇندە جنازە نمازى اوقولدى، مصر القاهرەدە اوقوغانلەر. الحاصل بو غەل، سنت بىرلە ثابت و معروف بولغانغە بىزدە حضرت كە اوشبو جمع عظيم بىرلە جنازە نمازى اوقوساق نىچوك بولور؟ دىب اماملاردىن استفسار ايتدى. اماملاردە سنت بىرلە عمل بىك ياخشى اش بولور دىب شول اورندە حضرت ايجۇن جنازە نمازى اوقولدى.

عالمجان حضرت، مسجىدە حضرتنىڭ وفات خبىرىنى خالق غە ايرىشدرۇپ « حضرتنىڭ وفاتى اوڭى ايجۇن انشاءالله راحت و جنتكە ياقىنلاش بولور، شولاي بولسەدە بىزنىڭ ايجۇن الوغ حسرت، شوندى الوغ استاذنىڭ ملتەز ايجۇن اڭ فائىدەلى و كىرەكلى بولغان عزيز و مبارك ذاتنىڭ آرامزدىن يوغالووى بىك تأسفلى واقعه. ايندى الله تعالى آنى رحمتىنە آلۇب اورنىنى طولدرىدى خىرلى خالقلەر قالدىرغان بولسە ايدى، دىب بىر نىچە اثرلى سوزلەر سويلەدى. بو كۈنگى خطبە و عظمتدە دە اولم حالدىن و آخرت احوالىدىن سويلەپ موندەدە حضرتنى ذكر

ایتوب اوتدی. شول جەمە گون شەرنڭ بعض اماملری دە جنازە اوقوب
بتون مسجدلرنده اخشام سوڭنده نمازلردە اوقولدی.

حضرتنڭ مفصل ترجمە عالی مستقل زور کتاب بولوب ہر وقت
شاید نشر ایتولور. بز بو اورندە فسقەچە ترجمە سینی یازوب قالدر
غە بولدق :

الوغ استاذ الشیخ زین الله حضرتلری باشقرد طائفہ سندن ترویسیکی
اویازی « شریف » اسملی اولدە حبیب الله نام صالح کیمسەنڭ صلبندن
تقریباً هجری برلہ ۱۲۴۸ و میلادی برلہ ۱۸۳۳ نچی یللردە دنیاغە کیلگان.
قەریہ حسابی برلہ بو کوندە سنی ۷۸ و شەسیہ حسابنچہ ۴۸ گە طوغری
کیلەدر. (شول وقتلردە « و اودیوانہ » دیب مشهور بر درویشنڭ
مذکور حبیب اللهغە سیندن بر الوغ کشی دنیاغە کیلەچک، دیب ایتکانلکینی
کوب کشیلر نقل ایتەلر. مذکور دیوانہ شول تیرەدە صحرا دە بر تاونڭ
باشینہ دفن ایتولوب قبری معروف زیارتگاہ دیدیلر).

۱۷ یاشلرنده وقتلہ (یعقوب حضرت مدرسە سندن کیتوب)
ترویسیکی گە باردی و شول زماننڭ مشهور استاذلرندن احمد حضرت
مدرسە سندە تحصیل قیلورغە کریشوب درسلرینی تکمیل ایتدی. شول
مدرسەدە بر نیچہ یللر خلفەلک قیلغان و شول وقتدوق علم و کمالاتی
برلہ تانولغان، کوب کشیلر گە استاذ بولغان. بو کوندە ترویسیکی نڭ
اک مشهور استاذلرندن آخوند حاجی احمد حضرت و باشقەر بخاراغە
سفر ایتکانگەچە حضرتنن درس اوقوغانلر .

سوڭرە ویرخنی اورال اویازندە « آق خواجہ » نام قریہ گە امام
بولوب مدرسە طوتوب کوب شاگرد جمع ایتوب تدریس و تعلیم گە
کرشکان .

شول آرادە زمانہ سینڭ مشهور شیخلرندن چارداقلی عبدالحکیم
حضرتلرینہ داخل طریقت بولوب بر آوزدن خایفہ لک گە مأذون بولغان .

شیخوخت قیلورغه (طریقت سبقلرن تعلیم گه، مریدلر تربیه سینه ده) باشلانغان.

شول وقتلرده برنجی مرتبه حج گه سفر قیلوب «استانبول» غه کیلگاج شیخ مشهور احمد ضیاء الدین الکهمشخانوی خالدی حضرتلرینه سلوگ ایتوب چن ریاضتی سوکنده شیخ مذکور دن ده خلیفه لک که مأذون بولغان. حج سفر نندن سلامت قایتقاج ینه مذکور قریه ده درس و تعلیم، تربیه و مریدین برله مشغول بولغان، شاگرد و یاران کوندن کون آرتوب و کوبه یوب طورغان، علم و کمالاتی، حسن اخلاقی و فائده لی خوش مجلسری برله بتون اطرافینی اوزینه جذب ایتوب تیز آراده حلقه سینه کوب شاگردلر و مخلصلر جیولغان. خصوصاً باشقرده طائفه سی طریقت که استعدادلی و اخلاصلی بولغانقلر نندن بو طائفه دن مخلصلر فوق العاده آرتوب طورغان.

خالدیه طریقه سنده جنبه غالب بولغانقلدن، صحبتلرینه مجذوبلر کوبه یوب عادتدن طش اقباللی و شهرتلی بولوینه ایچلری پوشوب تار سنوب طورغان بعض ایشان و اهاملرغه بو حال بر بهانه بولوب مونلر دن برفر قه: «بوکشینک خلاف شرع اشلر کورنه» دیب مرحوم مفتی سلیم گرای توکیلوف گه عرض ایتکانلر. مفتی ده اطرافه غی مشهور علمانی جیوب حضرتنی شول مجلس گه چاقرتوب اوز حقنک غی تهمت و شبهه لر نی تمام دفع ایتوب هر بر اعتراضلرینه جواب بیرگان. مجلسه گی علما، حضرتک خلاف شرع اش بولماغانلغینه شهادت بیروب اوز اورنینه سلامت قایتوب گیتکان. مرحوم مفتی، حضرتنی کورو برله: «بوکشینک سیماسی یاخشی ایکانلکینی، آندی تهملر دن پا کلکینی کورسه ته» دیب سویله گان دیلر. سعایتچیلر بو اشلر نندن اوزلرینه فائده چیقماغانینی کورگاج: «بو گشی یائینه حسابسز کوب خلق جیولا و همان آرتوب طورالر، دولت ایچون قورقنچلی کورنه» دیب سیاسی یاق برله اورنپورغ غو بیرناطورینه

ایکنچی تورلی عزیزه بیرگانلر. (عالمجان حضرت، مونلرغه اورنسر حسن ظن کورسه توب: «اوز نظرلرنجه خلاف شرع اش کورگان بولورلر» یعنی اجتهدی خطاء کبک دیب تاویلله مکچی بولادر. لکن حقیقت شولای بولغانده مفتی مجلسنده گی علمانک قرارینه قناعتله نوب ایکنچی توسده ینهدن سعایت قیلمازغه کیره کلر ایدی. تورلی توسده تکرار سعایتلری حسدلرینک اثری ایکانلگنی کورسه ته، الله جمله سینیه عفو قیلسون). غوبیرناطور بو سوزنی اعتبارغه آلوب زلاتاوست ایسپراونیگینه حضرتنی قولغه آلورغه دیب امر یبارگاج، زلاتاوست حبسخانه سینه کیتوروب یابقانلر. صوگره سیگزیل مدتی برله ژولوغدا غوبیرناسینه نفی قیلنغان. (بو واقعه ۱۲۹۰ - ۱۸۷۳ نچی یللرده بولغان. توقز یلغه یاقین غربته اوتکاروب صوگره وطنینه قایتقان).

ویرخنی اورال اویازی «اوجالی» قریه سی امامی ملا لطف الله بن شاه احمد: «حضرتنک توفیق قیلنو خبرینی ایشکچ چیکسز قایغو و حسرت گه توشدک، کورشوب قالو امید ی برله یکر میله ب امام زلاتاوست غه باردق، حضرتنی موندی حالده کورگانده نیچوک طاقت کیتورومز، دیب تمام اضطراب و حیرانلقده بولوب حبسخانه ناظرینک رخصتی برله حضرتنک بولمه سینه، یانینه کردک، حضرت اوز اوینده گی حالندن فرقسز، باشینه هیچ بر فلاکت کیلما گان روشده الگرگیچه یولد اشلری برله سویله شوب اوطورادر، قولنده کتابی همان علم مذاکره سنده، بو حال کوکله مزگه سکینه بولدی، راحتله نوب کورشوب چیتق» دیب سویله گان ایدی.

حضرتنک راحت هم محنت وقتلرنده حالی بو روشده بر توسلی بولوی، اوزگه رومه وی بنده چیلکنک اڭ یوقاری مرتبه سی بولغان «مقام رحنا» غه ایرشد یکنی، حظ عظیم اییه سی بولغانلقینی کورسه ته در (۱).
(۱) موندن صوگ موسی حاجی رساله سندن بر آزرسه لر کوچرله در.

حضرتك مذکور ابتلاسی وقتنده آنی قازانده آلوب فالورغه برر
تورلی چاره تابو حقنده استاذ مرحوم شیخ علی تونتاری حضرتلرینه
یازلغان تاریخی مهم اثر بولغان اوشبو مکتوبنی بو اورنغه عینا درج
ایتوب قالدرو مناسب کورلدی :

«بسم الله الرحمن الرحيم . من الامام الجليل بنو احي قلعه طرويسكى
ملا محمد اصغر بن ملا ايشناياز الى جناب حضرة مولانا شيخ الوقت مرابي
المريدين ذى الجناحين المشتهر فى الافاق سمى شيريزدان رابع الخلفاء
كرم الله تعالى وجهه اسبغكم الله تعالى نعمه ظاهرة و باطنة و بعد فنحن
فى الصحة والعافية اوان التحرير مع الاتباع ببركة دعائكم ثم لا يخفى
عليكم المفصود من تلك المراسلة اخبار بعض الوقائع التى حدثت فى تلك
السنة عندنا و بيانه اجمالا ان بعضا من العنماء من رفقاتنا و هو ملا
زين الله بن حبيب الله كان عالما و عاملا بعلمه حتى لم نر مثله فى الفقه
و غيره من العلوم الشرعية فى اطرافنا لما شرع فى تربية المريدين على
الطريقة العلية النقشبندية قدس الله تعالى اسرار اهلها حصل بينهم بعض
التصرفات و الجذبات الصوفية فلما رأوا وها بعض العساذ والمنكرين
للطريقة حملوها على الباطل مثل السحر و غيره الى ان غمزوا الى الحكام
افتراء عليه بما لا يعلمه ابدأ حتى اخذوه و حبسوه فى قلعة زلاتاوست مقدار
ثمانية اشهر و رفعوا الاوراق ببيان حاله الى المحكمة الكبرى اذ جاء الحكم
منها بنفيه الى قلعة و ولوغدا بجزء المسكاو و نقلوه من القلعة المذكورة
فى الثامن عشر من غرة غنوار تلك السنة و طريقه يصل الى القازان و لكن
لاندرى متى يصل اليه و المرجو من جنابكم الشريف ان تعينوله مهما امكن
ولا اقل بالاخبار الى العلماء والكبراء من الاعنياء فى القازان لعلهم يجدون
السبب للايقاف فيه لانه مظلوم لا عيب فيه عندنا يستحق به لتلك الجزاء
موسى حاجى رساله سى يوقاريدى تمام باصلغانلقدن آنلرنى بز بو اورندن
توشردك . مرتب .

والناس كلهم هنا محتاجون لعلومه وله ام كبرى السن و اربع نسوة و اولاد صغار كلهم فى الاضطراب والبكاء وظنى ان من اجتهد فى انقاذه من تلك المهلكة لعله يستحق الى مغفرة من ربه و فضل و عناية فى الاجل و الاجل و كما ما يحدثه الناس فى حقه فهو كذب و افتراء عليه و اما الذى وجد فيه قولاً و فعلاً فليس بمخالف للشرع الشريف يعرفه كل من له حظ من العلوم الشرعية و ان شئتم زيادة التفصيل باحواله تسمعون انشاء الله بعد دخوله فى القازان وله رفيق اسمه عطاء الله بن عبد الملك ذهباً معاً الى حضور مفتى الاسلام و وقع الحبس عند رجوعهما و هو الان معه والسلام ثم السلام اولاً و آخراً . ۱۸۷۳ ۳ فيورال . سابق الذكر .

حضرت نك نفى حادثه سندن صوك « آق خواجه » قر به سنك طوروى و اماملق خدمتى ايتووى اوچ يل بولادر (موسى حاجى رساله سنك مذکور بولغانلق سببلى بو اورندن هم بر آز يوللر توشرلى).

ترويسكى ده « رسولييه » اسمنده بولغان مدرسده حضرت ، اوتوز يللر چاماسى تعليم و تدریس قیلوب ۱۸۹۷ نچی یلدرده مدرسهنلک ابتدائى قسمنى اصول جدیده اوزره ترتیب ایتدی ، درس اصوللرینى ده صوگنى ترتیبه اصلاح قیلدی ، صوگنى یلدرده الوغ مخدومى و خیر الخلفى فاضل عبدالرحمن افندینى یانینه امام و خلیفه قیلوب مدرسهنى آکا طابشردى .

بتون عمرینى علم یولنک اونکاروب علوم عقلیه و نقلیه ده خصوصاً کتاب و سنت علملرنده احاطه لى ، دینده بصیرتلى ، تصوف و اخلاق ، فقه و باشقه علوم اسلامیه ده ، تاریخ و اخبارده کيک معلوماتلى ، حافظه سى غایت قوتلى ، خوش و آچیق تقریرلى ، سوزچهن ، کولهچ یوزلى ، یومشاق سوزلى ، غایت تواضعلى و حسن اخلاقلى مبارک ذات ایدى .

هر کیم گه حسن معامله لى ، حکمت و موعظه حسنه اوزره ارشاد ایتوب بره ونی ده سب ، شتم و تحقیر ایتکانلگی کورمادى و ایشتمو مادى .

مجلسنده غيبت، فضول و مالا يعنى كېك سوزلر بولماز ايدى. مجلسلرى دائم علم مذاكره سندن عبارت بولوب، علمى مسئله سويلهنمى قالغان مجلسى بولماغاندر. بعض مجلسلرى طوتاشدن علم مجلسى بولوب بعضا قرآن و حديثدن، يافهقى و تاريخى مسئلهلردن ياخود باشقه مهم بر علمى مبحثدن سويلهر ايدى. الحاصل مجلسلرى عمومى درسخانه بولوب مجلسلرينه گنه دوام اينوچى ده آكلى كشى بولغانك بېك كوب علم آلور لىق ايدى. نېندى مسئلهده سؤال ايتولسه حاضر جوابلى بولغانلقدن سؤال قيلو برله جوابىنى بيره باشلى، همان آغوب طورغان بر علم چشمهسى ايدى. شول سببدين حضرتنك حالينه دقت ايتوچيلر «آنك علمى و هبى بولورغه كيرهك، كسب و تحصيل برله گنه بو قدر علم حاصل ايتهرگه ممكن توگل» ديب ايتهلر. حضرتنك علم نافع ايدهسى فيضلى و مبارك ذات بولغانلىقى بو حاللردن كورلوب طورادر. بو تورلى خصلت و بو كېك فيضلى بركتلى مجلسلر مع التأسف باشقه استاذلرده كورلگانى ايشتلگانى بوق.

هر كون ساعت توقزدن ايشگى آچلوب، كوررگه كيلوچى تورلى حاجتلى كشىلر، حضورينه كرلر و مجلسنده بولورلر، مجلسى اويله گه چه دوام ايتار ايدى. قبول سالوننده يوزلهب كشى دائم بولور، كروب چغوچيلر كونينه بر نيچه يوزلرگه ايرشور ايدى، هر كيهنى آچيق يوز برله تلقى ايتار (قارشولار)، حال احوال صوراشور، حاجتلرن ادا قيلورغه طريشور ايدى. خسته لرينه دوا بيرر، محتاجلرينه احسان قيلور، هر كيمنك مناسبچه يوموشىنى يوموشلار ايدى. الحاصل عمرى بوينچه خلق فائده سينه خدمت ايتوب «خير الناس انفعهم للناس» قول شريفينك كامل مصداقى ايدى.

روسينه نك هر طرفندن املهده نهايت درجهده كوب بولوب موندى كوبچيلك باشقه اورنده كورنگان ايشتولگان بولمادى. سيبيريادن،

قطای چمکلرنندن، تور کستان وقاز اقسناندن، داغستان وقازانندن وباشقه طرفلردن هر تورلی طائفه، هر تورلی صنفلرنک مرکزی ومجمعی ایدی. عادتاً حضرتنک یورتی، مسافر خانہسی انسان معرضی (ویستوفقہسی) دیپورلک بولدی. مشهور علما وافاضلنک اکثری حضرت که انتساب ایتدیکلرنندن «استاذالکل» اسمینه شایان ایدی.

آیروم ذکر ایتارگه تیوشلی فضیلتلرنندن برسی ده طبابتیدر. طب علمنده معلوماتلی، تجربه وممارسهسی یرنده بولوب تورلی خستهلرگه مناسب دوالرن بیروب کوب کشیلر شفایاب بولورلر، آورولرندن سلا متله نورلر ایدی. اجزاء خانه (آپتیق) دوالرینی ده استعمال قیلوب بو اشینی رسمی طیبیلر ده معاینه وتصدیق ایتوب حکومت طرفندن مخصوص مساعده ده بیرلگان ایدی (۱). اوشبو طبی دوالرغه انفاس روحانیده قانشقانلقدن حضرتنک دوالرنده ایکی تورلی خاصیت بولور ایدی. کرم وسخاوتی، غایت جوماردلغی ده آیروم ذکر ایتارگه تیوش خصلتلردندر. حضرت تربیهسندہ کون کیچرگان فقیر، طول ویتیم ودیوانه بیک کوب بولوب غیر واحسانینی حسابلاب بیرماز، کیسهسندن اوچلاب اوچلاب کهوش بیرگان وقتی کوب ایدی.

بر وقت سیبیریا گه کوچوب کیتوچیلردن ایللی عائله: «یولغه آچقه مز یوق ایدی، شفقت ایتسه کزله» دیگانلرنده هر عائله گه بیشار صومدن ایکی یوز ایللی صوم بیرگانینی کورگان ایدم، مونک کبک احسانلری دائم بولوب طورر ایدی. خصوصی اعانهلرنندن باشقه، عومی خیرانکهده اعانه قیلور، باشقهلرنی ده دلالت ایتار خصوصاً مسجد مدرسهلرنک توزو کلکینه اجتهاد وارشا دقیلور ایدی

درس وتعلیم اصوللرن اصلاحده غایت بیوک خدمت ایتوب بو طوغریده غی نزاع واختلافلرنی بتورگه کوب غیرت وهمت صرف ایتدی.

طرويسكى دە بو تورلى بيهوده نزاغلر نىڭ باش كورساتمەوى و علماسىنىڭ براتفاقدە بولۇوى ، مدرسەلەرنىڭ بر اصولدە ادارە قىلىنولرى البتە حضرتنىڭ شول خدەمتلەرنىڭ ئەرەلرەلرە .

فازانده وقتىندە مدرسەئە محمدىيەنىڭ مەذكور بىناسىنە نىگىز سالو چەلسىندە فازانلىلەردىن بىرىسى حضرتدىن قەدىم جەدىد مەسئەلىسى حەقنىدە سوراغانىدە « درس و تەلىم اصلاىىنە اتفاق بىرلە اجتەهاد قىلىڭىز ، شول يولغە خەدمەت ايتىڭىز ، دىنى و مىلى اشلىردە نزاغلاشماڭىز ، آيرىلشماڭىز ، سىزگە شوڭا فاتحە بېرىك » دىيىپ بىتون مەجلىس بىرلە قول كوتارۇپ دەعا قىلغانىن ايشىتكەن ايدىم . شونىڭ كېيىن ھەر بىر تىيوشسىز اخىلافلەرنى بىتەررگە ، ەمومى ايتىلغانى صاقلارغە طر شەدر ، الف ت اوزرىندە ياشارگە ، قارىندا شەچە مەعاملە قىلىشورغە ھەر وقت تەوصىيە قىلەدر ، خەصوصى سەببلەردىن بوزو لىشقان كىشىلەرنىڭ آرالىنى اصلاحەدە اجتەهاد ايتەدر ايدى .

علماء آراسىندەغى آڭلاشماۋدىن كىلگان اخىلافلەرنى دەفە ايتارگە بېگىرەك اھمىيەت بېرىر ايدى . مەرجانىنىڭ «ناظورە» سىنە رەدىيە يازۇدە باشلاب يورۇچىلەردىن طرويسكى طرفىندە (۱) امام بولغان مەرخوم ملامەجب اللە نام ذات ، خەزىرە كە كىلەۋب يورى باشلاغاج آڭادە مەرجانىغە تەعرض خەقسىز ايكەنن آڭلاتۇپ مەذكور امامنىڭ بو اش گە تأسىف و توبە قىلغانىن نقل ايتىدىلەر (۲)

ينە شەمس مەحمەد الكولتە سىنىڭ اشرى خەقنىدە بىر نى قەدر اماملەر امضا سى بىرلە بو اشردە خەدوت عالم گە انكار ايتولگان سوزلەر بار دىيىپ جەمەيەت

(۱) شادىرىن اويازىدە . مرتب .

(۲) آقىلاننىڭ مەجب اللە ملا خەقنىدە :

« اولدە قەرىن يارىن يورۇپ ايدى

آخىرىندە قايتۇپ بولدى مەحق ملا »

دىگان سوزىدىن مەقسۇد ، شەيخ زەين اللە خەزىرە تەئىرى بىرلە اولگى فەكرىدىن دوتۇي بولسە كېرەك . مرتب .

شرعیه گه بیر لگان عریضه نی تفتیشنی طرویسیکی گه ایشان حضرت ، آخوند حضرت ، خواجه جان حضرتلر گه یبار لگانده ، تفتیش مجلسنده حضرت : « عالم مغلوب دیگان سوزی بارمی ؟ شوئی غنه تیکش رکز ، شول سوز بولسه حدوت گه انکار ایتمکان بولمی » دیب بونزاعنی ده بیگ ییگل سوندر - گان ایدی (۱) .

حضرت نك بو کبی حاللرن اویلاب فاراغانده معلملردن ، مجددلردن بولغانلغی کورنوب طورادر .

اڭ مهم اصلاحلرندن وغایت الوغ خدمتلرندن برسی ده : قازاق آراسینه علم نشر ایتو ، اسلامیت اورنلاشدر ، زاڭ و باشقهر کبک

(۱) بو عرضه جمعیت شرعیه گه توگل بلسکه مفتی محمدیار سلطانوفنڭ اوز ینه بیر لگان ایدی . مفتی سلطانوفنڭ ۱۸۹۷ نچی یل ۱۱ نچی دیکابر ۲۴۱ نچی نومبرده یازغان فرمانینڭ صورتی اوشبو :

طرویسیکی شهرنده امام و مدرس زین الله حبیب الله اوغلی رسولنی گه قازان اویازی « کولتس » اولنده امام شمس محمد نور محمد اوغلی ماهروف ، اوتکان یملرده « هیئت جدیده » اسمنده تورکیچه بر کتاب باصدرغان ایکان . اوشبو کتابنی موافق کوروب ابر قدر اماملر و مدرسلر امضاده قیلغانلر . حاضرنده قازان اویازی « الوغ منگار » اولنده امام شاه احمد محمد اوغلی دیگان کسه مینم اسممه عریضه بیروب مذکور کتابده بولغان سوزلرنڭ شریعت گه خلاف ایکانلکینی دعوی قیله و دلیللر کورگزه در . کتابنڭ اییه سی طاهررف هم ده امضا ایتمکان اماملرغه جزا بیرلونی سوریدر .

حضرت تکرگه امام محمد اوغلینڭ اصل عرضه سیغی یباره من . امام خواجه جارالله اوغلی برله برگه طاهررف کتابنی اوشبو عرضه برله مقابله ایتوب قاراڭز . محمد اوغلینڭ دعواسی درستی ، کیتور گان دلیللری اوزینڭ دعواسینه موافقمی ؟ اوشنداق « هیئت جدیده » کتابنده مؤلفنڭ اوز طرفندن یازغان سوزلری (فلا - سفهلردن حکایت ایتمکلرندن باشقهری) شریعت گه خلاف توگلمی ؟

بو خصوصه اوزگزن نڭ فکرتگزننی آچیق بیان قیلوب راپورتگزن برله میڭا اعلام ایتوگزننی همده امام محمدوفنڭ عرضه سنی برگه قایتاروگزننی اوتنه من . اوزگزن نڭ وقتگزن بولماسه خواجه جان مخدوم گه قوشارسن .

مفتی اهل الاسلام الحاج الهرمین : محمدیار سلطانوف . مرتب .

قازاق آراسندهنى جاهليت عادتلرن بتررگه اجتهاد فيلويدير. مدرسه سنده بيك كوب قازاق شاگردلرى تحصيل ايتوب كمالات گه ايرشديلر. اوزلرندن مدرسلىر و ايشانلر يثشوب اوز آرالرينه تارالوب دين تعليم ايتو برله قازاقستاننى علم نورى برله نورلانديلر و هميشه ده نورلانديروب طورالر. كتبخانه سى غايت الوغ بولوب هر فندن عزيز كتابلر، نادرالوجود غريب اثرلر برله طولوغ ايدى. كتاب [بچون آقچه قزغانمادى، كيره كلى بر كتاب نابلسه بهاسينه طورمى نى قدر قيمت بولسه ده ساتوب آادر، عينن آلورغه ممكن بولماسه نى قدر قيمت گه توشسه ده استنساخ فيلديروب (كوچرتوب) آلور ايدى.

خانه سينگ ديوارلرى توشه م گه چه كتابلر اويلگان بولوب عجب روشده حافظه لى بولغانلغندن كتبخانه سينگ عمومى بر فهرستى ديب ايتورلك ايدى. شول قدر كوب كتابلرنك قايسى فايو اورنده ايكانن باور، بر كتاب حاجت بولسه، بر سوز قارارغه بولسه «اول كتاب فلان شورلكده فلان اورنده، بو سوزده فلانچه صحيفه سنده بولور» ديب كتابنى اشكافدن آلوب بيروچى گه ازله و «شقتينى قالدرمى ايدى. يگرى اوطوز يل الك كورگان ايشتكان نرسه سيني اونوتماز، كوردى ايسه درحال خاطرله ر ايدى ديب موگا بايتاق مثالر كورسته لر. كيره كلى كتابلرنى همان ازله ب صوراشوب آلوب طورادر ايدى.

طرويسكى ده وقتده بر مجلسنده «شيخ علاءالدوله نك العروة الوثقى سى حاجت ايدى شونى تابالهميم» ديب سويله دى. بو كتابنك نسخه سى مينك ايكاو بولغانلقدن اوى گه قايتو برله بر نسخه سيني پوچته برله كوندردم. موگا بيك ممنون بولوب دعا فيلوب يازدى.

ينه طرويسكى گه برسفرمك على المتقى نك «جوامع الكلم فى المواعظ والحكم» اسملى عجيب اثرن يانمه آغان ايدم. بو كتابنى حضرتك

كورسەتدىم. كورگاچ بىك مەھبەت و رەھبەت ايتتى. اوزنىك يوق ايكان. بو كىتابنى دە استىناخ قىلوب يىباررگە وعدە قىلدىم. ونسخە قىلوب يىباردىم. مونىك ايچونىك مەخسوس دىعالر قىلوب مەبارىك مەكتوبى ايرىشكان ايدى .

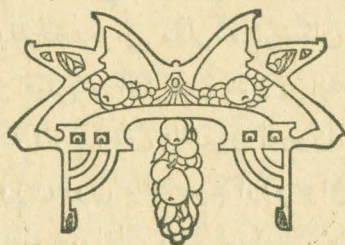
صونىك يىللردە اوشبو نىچە مىك مىجلدىن عبارت كىتابخانەسنى وقف ايتوب مونىك ايچون مەخسوس بنا طورغوزدى و كىتابلىرىنىڭ جەملەسىنى شونىدە اورنلاشدى. ناظر و باشقە مەصارىفنى بر نىچە مىك سوملر وقف بىرلە تەمىن ايتوب الوغ صدقە جارىە قىلدى. موڭا باشقەدە بو كىك عەومى مىل خىرات يولىنە اعانتلىرى كوب بولدى. مەسافر خانەلرنىڭ كوپرەگى حضرت جىبىندىن بنا ايتولگانلىگىنى روايت قىلەار .

مسجد بنا سەندەغى بقالىە، عطارىە كىيىندەگى بر نىچە مىك مەبلەغنىكى ماللر، حضرتنىڭ مەدرسەگە وقفى، فائىلىسى مەصارىفنىە طوتولا دىب سويلەگان لرا ايدى . صونىكى يىللردە يىگرمى مىكلرگە توشكان تاش مەدرسەنىڭ اون مىك سومدىن ارتوغراقىنى ، اوزىدىن صرف ايتىكانن نقل قىلدىلر. بو يىل مەدرسەگە الوغ وقف قالدرو ايچون تەسىس ايتىلگان اعانە صندوقىنە باشلاب اوزى اون مىك سوم ارتوغراق اعانت ايتەشدر. بو وقف ايچون حاضىرگەچە جىولغان مەبلەغ سىكىسان مىك سوملرغە ايرىشكان دىدىلر .

الحاصل استاذ مرحوم عالم كامل ومرشد مكمل، سنى خالص، صوفى ومتقى، چن وارث رسول ايدى. بتون عەرىنى دىن و ملت خەتى يولنىك اوتكاروب بو يولە دنىادن كوچدى. مەترم اهللى، دورت مەخومى و بر مەخومەسى قالدى. الله بو عزيز استاذنى رحمت و مەغپىرىنە مظهر قىلسون. بو مەترم عائىلەگە صبر جەمىل احسان ايتسون، حسن مەيىشتلرنە دائم ايلەسەن. حضرتنىڭ ياندروب قالدىغان چراغى سونمەسون. «مەمورىە»، الى آخرا ايام مەمور حالندە بر دوام بولسون ايدى .

اوتكان نويابير ايچنده حضرتنك اوزقلمى برله بوفقيرگه يازغان
صوگفي مبارك مکتوبينك اخيرنده بتون خيراتنى جامع بولغان اوشبو
وصيتى بار ايدى. الك قيمتلى بولغان بو مبارك وصيتنى، الك عزيز بولغان
آفتق سوزلرينى بو اورن غه درج قيلوب مقاله نى حسن الختام ايتولدى:
اوصيك بتقوى الله فى سرور العلانية ودام الذکر واتباع السنة الله الموفق». «
ياشرون و آشكار اده الله دن (الله اوچون) صافلانو، الله نى هميشه يادده
طوتو، سنت كه ايدهرو برله سيگا وصيت ايتهمن؛ كوندرگوچى الله تعالى»
ديمكدر.
محمدنجيب توتارى .

۵-۶ نچى سانار. ۲۸ غنوار و ۱۱ فيورال. ۱۹۱۷ نچى يل.

(۱۰) «معلومات» ده باصلغان ترجمه حال .

الشيخ زين الله بن حبيب الله الرسولى

اوشبو يىل ۲ نچى فيورالده طرويسكى شويىنك ۵ نچى محلهسند .
اوز يورتنده ۸۷ ياشنده اولديغى حالده وفاسز دنيادن دارعباگه سفر
قىلغان شيخ زين الله الخالدى حضرتلى روسيه اسلاملى آراسنده عصر-
مزنك ائك الوغ دين عالمرندن و ائك نفوذلى و مشهور شيخلردن ايدى .
مرحوم ياروم عصردهن آرتقى عمرىنى محراب ايله منبرده ، مسجد
ايله مدرسهده ، خلقغه ياخشىلىق اوگرهتو ايله كتاب آراسنده اوزدردى .
بر طرفدن شيخ صفتى ايله نيچه اون ملك كشيلىرىنىڭ معنوى مطلبلىرىنه
آزىق بېرسه ايكنچى ياقندن الوغ بر مدرسه تاسيس ايتوب وزمانه كېره-
گينه موافق بر يولغى قويوب يوزلرچه امام ، مدرس و خليفه لرىتشدردى
وبو طريقه خلقمىز آراسىنىڭ دين طانو و علم طار الوغى سېبى بولدى .
زين الله حضرت صهيمى بر طريقت ايه سى و علم محبى بولغانلىقتن
بتون خدمتى طوغرىلىق ايله يورو ودا ئما معتدل بر يول طوتوب خلقغه
ياخشىلىق ايتو ائك بىردن بر مقصودى بولا ايدى . شول سېبىلى خلقغه
ياخشى دىب طابديغى هر نرسه گه شريعت اسلاميه گه خلاف بولماو شر-
طيله موافقت ايتى . حتى ائك اعتبارغه كرووينه سېبى بولا ايدى .
خلقده اصول جديده قديمه نزاعلىرى ايك قزو بر وقتده ائك اوز
مدرسه سنه اصول جديده كرتووى و بعض اثرلىر يازوبده ائك تعميمينه
خدمت ايتووى ، مدرسه سن احوال طلبنه موافق يا كئا ترتيبكه قويووى ،
استراخاوانيه نك جوازى حقنك فتوا بېرولرى ائك بو حالينه شاهد بولا
آلار . شول سېبىلى شيخ حضرتلى ايسكى زماننىڭ الوغ بر عالمى بولووى
ايله برابر يا كاراقلز آراسنده ده بىك زور حرمت كوره ايدى . مرحوم-
نىڭ روسيه اسلاملى طرفندن ايك تقدير قىلنچق بر خدمتى فازا قستانغى

یوزلرجه ملا و معلملر چغاروب هم اوزنك اوقوغان فازاق شا كرد و دريد لری واسطه سيله آنده علم، دين و مدنيت طار الوغه خدمت ايتوويدر. آنك بو خدمتی بتون اسلام دنياسی طرفندن تقدیر قیلنورلقدیر.

مرحوم ایسکی اصول طب فنینه ماهر ایدی. شول سببلی اوزینه روحانی مرضلر ايله مراجعت ایتوچیلرگه طب قدیم دوالرن بیره ایدی. مرحوم بویل وفاتی یافتلاشقانلقنی سیزوب بولسه کیرهك اوزی تأسیس قیلدیغی «رسولیه» مدرسه سی نك استقبالن تأمین قیلوننی تیوش طابوب بیوک بر و فنامه یاصاتدی و آکار وقف یورط آلو ایچون اوزی باشلاب ۱۹ مك صوم اعانه قیلدی و مخلصلرندن هم خیالی صومالر جیدی. بو آنچه لرغه ۸۶ مك صوملق یورت آلندی. اوزینك همه کتابلرن عموم فائده سنه وقف قیلوب اداره سن بر هیئت قولینه طابشردی و آکا باشلاب ۲۴۰۰ صوم وقفی قالدردی. ۵ نچی مسجد فائده سینه وقف ایتوب ۱۱ مك صوم قالدردی.

مرحوم شیخ حضرتلری باشقردلر ار و غزدرن فواقان دیگان طائفه دن بولوب ۱۸۳۳ نچی یلده طرویسکی اویازی تونغانار ژولصتنده شریف اولنده توغدی. آتاسی حبیب الله بن رسول بن موسی بن بایرامقول بن عاشق، بن سولطانای، بن مراد قبول، بن توپای، بن اورازعلی، بن یاکش بن یانابی در. ۱۲ یاشنه قنر شریف اولنده، صوگره مالای مویناق قریه سنده یعقوب حضرت مدرسه سنده تحصیل قیلدی. ۱۸۴۸ ده مذکور یعقوب حضرت آرتندن ایهروب «آخوند» اولی مدرسه سنه کوچدی.

۷۱ یاشینه یتکاج طرویسکی شهرینه باروب ۱۸۵۱ نچی یلن باشلاب داملا احمد بن خالد حضرتلری مدرسه سنك درس طکگلادی. آنک یری یل قالوب بو وقت رسهنچه ختم کتب قیلدی. ۱۸۵۸ نچی یلده بیرخنورال اویازنك «آق خواجه» اولینه امام و مدرس بولوب صایلاننی هم آنک غی ایسکرگان مدرسه لرنی توزه تدروب درس ایته باشلادی. مرحوم اوشبو وقت (۱۸۵۹)

نچی یلده) چارداقلى قریه سده گى شیخ عبدالحکیم گه قول بیروب طریقت نقشبندیه تورکه مانیه گه انتساب ایتدی. مذکور قریه ده اون یل قدر خدمتدن سوکوره ۱۸۶۹ نچی یلده حج گه کیتدی؛ و یولده استانبولده طوقتالوب زماننگ ایگ الوغ شیخلرندن شیخ احمد ضیاءالدین بن مصطفی کمشخانه و یدن درس آلدی و علم القرآن و علم الحدیثدن و باشقه فنلردن درس بیرر گه هم مریدتر بیهسه اجازت آلدی. شیخ حضرتلری اوشبو یل کوزندن باشلاب طریقت تعلیم قیلا باشلادی؛ تیز زمانده اطرافدن طالب و مریدلر جیولدی، زین الله حضرتنگ تیز زمانده زور شهرت تابووی حاسدلرننگ اچلرن پوشدرغانلقدن آنلر حضرت اوستندن «آرامزده بر مبتدع ظاهر بولدی. مسلمانلرنی ضلالت که دعو قیلا، تورلی بدعت عملر طاراتا، یا کما مذهب چغارا دیب سعایت قیلغانلر. شوکا بنا زین الله حضرت مفتی سلیم گرای توکیلف طرفندن اورنبورغ محکمه شرعیه سینه چاقریلوب اوزندن جواب آلمش، ایکنچی یاقدن حکومت مأمورلرینه یاصالغان شکایت نتیجه سی اولارق ۱۸۸۳ نچی یل باشنده اورنبورغ گینیرال گوبرناتوری قریژانوفسکی امریله ژولوغدا شهرینه نفی قیلندی و اوف، قازان، نیژغارود هم مسکاو (۱) قالاری آرقلی یاتاب ایله اوتوب مذکور شهرگه واصل بولدی.

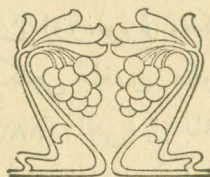
ژولوغدا گوبیرناسنده «نیقولسکی» نام اویازد شهرده پالیسه نظارتنگ اوچ سنه طورغاندن صوگ داخلیه نظارتندن رخصت آلوب ۱۸۷۵ نچی یلده «فاستروما» شهرینه کوچدی. و آنک بيش یل قدر طورغاچ ۱۸۸۱ نچی یلک داخلیه ناظرینگ رخصتی ایله وطنینه (آق خواجه اولینه) قايتدی. مرحوم ۱۸۸۲ نچی یلده ایکنچی مرتبه حج سفرینه یونهلدى. آنندن فایتقاچ ۱۸۸۴ نچی یلده طرویسیکی شهرینگ ۵ نچی محله سنه امام بولوب کوچدی. بونده یاگئا الوغ مدرسهلر صالدرتدی. شاگرد چیدی، و حلقه سنه

(۱) مسکاوگه بارماغان بولسه کیرهک. مرتب

اولگیدن ده كوب مريدلر جيولا باشلادی . بونده ۳۰ يلدن آرتق علمى
ودينى خدمت ايتوب طر ويسكى شهرينك مدنى كوتەر يلووينه وشهرتى
آرتووينه الوغ يادملر كورسه تدى . آنك بو خدمتلرى معاصرلرينك كوز
آلدلر نده اونكانلكدن تفصيلا يازمىمز .

شيخ حضرتلرينك ۴ اوغلى وكياوگه كيته گان بر قزى قالب الوغ
اوغلى عبدالرحمن مخدوم جنابلرى اوز اورنينه غطيب ومدرس بولوب
آنك علمى ودينى خدمتن دوام ايتدره در .

۴ نومبر . ۱۵ فيورال . ۱۹۱۷ نچى يل

شيخ حضرتلرينىڭ بىر شاگىردى طرفىدىن يازلغان تىرجمە ھال .

الشيخ المرشد استاذ من وسند من زين الله ابن حبيب الله النقشبندى
الخالدى حضرتلرينىڭ تىرجمە ھالى : ۱۸۷۱ نچى يىل سىنتابىر آينىمە مېن
آقزۇجە قىرە سېنە شېخ حضرتلرينىڭ مەدرىسە سېنە تەھسىل اوچۇن باردىم .
شول وقتلاردا حضرت ايشاننىڭ جىزورىنە ھەر طرفىدىن مەرىدەر جىولوب
كىيىمەنە ئۆتۈپ قەلەم ئايدىلەر . ھەر دۈشەنبە كۈن چەتەرنىمە كېچىدە ، جەمە
كېچىدە ئۆتۈپ قەلەم ئايدىلەر جىولوب قەلەم ئايدىلەر . ايرتە بىرلە نەزەر
دىن سوڭ اشرافقە چاقىلى ختم ھو جاگان قىلنور ايدى . بەزى وقتدا
اونار مەرتەبە جەر بىرلە تەھلىل ئۆتۈپ قەلەم ئايدى . صلوة عشادىن سوڭ
پېغمبەر مۇھىمىنە صلى الله تعالى عليه وسلم حضرتلرينىڭ سىرلىرى و شەھىل شىرىقىرى
ھەم مەشايخ طرىقت سىرلىرى او قولور ايدى . شول وقتلاردا بەزى مەرىدەر
مەجبۇر بولوب بەزى يىغلوب دە ياتورلر ايدى . حضرت اوزى باشلار .
ئىدىن ئۆتۈپ والاھە (؟) ئۆتۈپ كىتارلر ايدى . « ھو اللھ » ئۆتۈپ
بىرلە نەزەر ائناسىندە تاوش چەتەرنىمە بوللا ئۆتۈپ قەلەم ئايدى . بەزى
ھەلەمە ئۆتۈپ سىرلەر آدم كېنى ئۆتۈپ سىرلەر دە كىتار ايدى . لېكىن
موزون ھەرىكەت ئۆتۈپ ايدى . شەھە و زەھەلەمە بولوب كىتار ايدى . نەزەر
دە فساد عارض بولورلۇق شى واقع بولسە ئەمەل بىرلە امر ايدىر ايدى .
مەجلىسلىرىدە و غەزەلەر سويلەر ايدى . اللھ تعالى ئۆتۈپ قەلەم ئايدىر و
سەنت رسول اللھ صلى الله عليه وسلم اوزىرە ئەمەل گە تەرىقىيەت ايدى .
ھەر كۈن اونچى سائەت مەدرىسەدە درس او قتور ايدى . ۱۲ نچى سائەت
كە چە نەزەر ، منطق ، كلام ، تەفسىر ، ھەدىث و فەقە دەرسلەر او قتور ايدى .
بىر كۈن اجتەھاد بىرلە تەقىرىم قىلور ايدى . شول وقتلاردا خەلق سويلەي ئۆتۈپ قەلەم
ئايدى : حضرتنىڭ ھاسىللىرى كۆپ ايمىش ھەتتا استاذلىرى عبدالحكىم العار

داقلى حضرتلرى دەرىجاتو گلايهش ديو اما عبدالحكيم حضرتدن آغان اجازتى بار ايدى. حضرت آندى سوزلرگه كوب التفات ايتوب اعتبارغه آماي طورغان ايدى. ناملق قىلغان كشىنى ياراتسى طورغان ايدى. غىبت سويلهگان كشىنى سويى طورغان ايدى. « سز ميكا آندى سوزنى سويله مگز، مؤمن آدملر ده آندى خلق بولماس » دىر ايدى. حاصل كلام شىخ حضرتلرينىڭ سىر شريفلىرى سىر رسول الله غە موافق ايدى. هيچ لائىمىڭ لومىن قورقماز ايدى. دائىما مجلسىندە وعظ و وصيتى اخلاق حميدە برلە متخلق اولوب اخلاق ذميدە دن يراق بولورغە امر ايدى. حلال كسب برلەر رزق تحصيل قىلوب كشىدن طمع قىلمازغە امر ايدى. دنيادىن زامان شكايت قىلماز ايدى. بارى برلە فناءت قىلوب رزق امرنىڭ كامال توكلدە ايدى. بارىنى دە ايثار قىلور ايدى. مينم، حضرتنىڭ احوالىندە آشنا بولووم كوب وقتلر صحبتىندە بولوومىدندىر. چونكە ذكر حلقەلرنىڭ بولوم هر وقت درسندە بولوم هم مجلسلرىندە ضيافت مجلسلرنىڭ بولووم. چونكە مين طالبلرگە تعليم قىلا طورغان ايدىم. شونىڭ اوچون مينى بىك رعايە قىلا وبعض وقتدە ھدىلردە بىرە طورغان ايدى. چونكە مين فقيرلىك برلە تحصيل قىلدىم. آتامز دە فقير ايدى. بىدە اول قش اوتوب ۱۸۷۲ نچى يىل يازىندە ماى آيندە بولسە كىرەك مولد بىرامى بولدى. خلق بىك كوب جىولدى. صحراغە چىقوب اويلا نمازى ادا قىلورنچاق مولد شريف او قولدى، الحاج حضرت موسى افندى امام بىرز- نچىنىڭ عربى مولدىنى حسن صوت برلە او قىلى. صلوات مەخلندە جەرا صلوات شريفلر ذكر قىلورنغاندە مجذوبلر زور حرکات و اضطرابقە ايلەنوب عجيب كورلمگان و قايلەر بولدى. شول مولد بىرامى او نچاق شىخ حضرتلرى اورالسكى مضافاتىدىن الحاج عطاءىلا نىرت برلە برلككە « اؤفا » طرفىندە سفر قىلدىلر هم شىخ حضرتلرىنىڭ معتبر طالبلرىدىن احمد جان افندى امتحان بولوب قايتور اوچون برگە كىتىدىلر.

حضرت ، يولداشلىرى بىرلە شول سفرىدىن قايتۇدە « زىلتاۋست » شىھرىدە
طوتلوب جىسىگە آلۇندى . اما احمد جان افندى سىنتاير آيندە قايتوب
كىلدى .

شول يىلنىڭ كوزىدىن دىخى « آفخوجە » مەدرىسە سىنە كىردىم . حاجى موسى
حضرت درس ايتە ايدى . آنلاردىن درس اوقوب ہم مەدرىسە دەگى
طالبەرگە تەلىم قىلا ايدىم .

بعده ۱۸۷۳ نچى يىلنىڭ باشىدە غىنوار دە شىخ حضرتلىرىنى رىقى بىرلە
« زىلتاۋست » دىن بىبارولە دىب خىبر كىلدى . حضرت موسى افندى دە
آنلارغە باروب وداع قىلوشوب تشىيع قىلوب قايتدى . شول يىلنىڭ يازىدە
آتامز وفات اولوب مەن مەدرىسە دىن چىقىم حضرت « اۋفا » جىسى خانە سىنە
بىر آز بولوب قازان ، مسكو ، نىژنى ناۋغورد آر قلى ژولۇغدا غوبىر ناسىنە
« نىكولسكى » نام شىھرىگە بىبارلدى . آندە پالىتسە نىظارتدە اۋچ سىنە
طور دىلەر . بعده شىخ حضرتلىرى ۱۸۷۶ نچى يىلە داخلىە مەنىستىرىنە بىر گان
غىرىضە سى قبول اولنوب ۱۸۷۶ نچى يىلە كاستراماغە ھىجرت قىلدىلەر . آنە
مىسلەمان مەلەسى اصلا بوتكە سىندە مىسلەمانلار آراسىدە بىش يىل طور دىلەر .
مۇنىڭ بعدىنىڭ شىخ حضرتلىرى اوز وىطىنىنە قايتو اۋچون داخلىە مەنىستىرىنە غرضە
بىروب غرضە سى قبول بولدى . اوز وىطىنىنە قايتورغە رىخت ايتولدى .
۱۸۸۰ نچى يىل نوپابر . آينە اوز وىطىلىرى « آفخوجە » قىرە سىنە داخلى بولدىلەر .
مەن ، شىخ حضرتلىرى كىتكەندىن آفخوجە غە قايتو وىنە قدر ۸ يىل مەتندە
اوز وىطىنم « بىرە مقول » قىرە سىندە تەحصىلسىزغىنە امامت لوازىمى قىلوب
طور دىم . تىكرار شىخ حضرتلىرى قايتىقاج ۱۸۸۰ نچى يىل كوزىدە دىخى
درسلىرىنە ملازىمت قىلدىم . قايتقاندىن ۳ نچى سىنە نىڭ يازىدە ۱۸۸۲ نچى
يىلندە الحاح موسى افندى رفاقتىدە ھىجازغە سفر قىلدىلەر . اول سىنە نىڭ
كوزىدە طالبەر بىر مقول قىرە سىندە مەنم ھىزور مەدە تەحصىل قىلدىلەر
نەغىسى آفخوجە دە داماد يوسىف خلىفە دە اۋقودىلەر . ۱۸۸۳ نچى يىل فېرال

آينده سلامتلك برله حجازدن وطنلرينه قايتديلر ۱۸۸۴ نچى يل ياز كونى
آپريل آزاغنده راق بولسه كيرهك «طرويسكى» ده بانى مسجد حبيب الله
حاجى عباسوف رجا قيلماقينه بناء رجاسين قبول ايدوب طرويسكى گه
هجرت قيلديلر. امر فيلويينه امثالا مين ده كوز سينتاير آينده مدرسه لرينه
كردم، تحصيل هم تعليم اوچون اوچ يل مدتده صحبتلرينه ملازمت
قيلدم. درس لرند ه حلقه لرند ه بولوب برمحررم آدم كى صحبت قيلدم
طرويسكى گه كيلگانده شول سنده مخصوص ياخشى بر زور آغاچ مدرسه
بنا فيلوندى هم اوزينه حاضرده اوزى طوره طورغان قايقه نك صول
ياغنده غى زور يورت بناسى تمام بولدى. طالبلر، زائرين كوندن
كونگه آرتوب طوردى. حالا هر كه گه مشهوردر. شول سنهدن بوكونگه
چاقلى مدرسه سندن كوب مدرس لر هم كوب شيخ لر اجازت آلوب آفاقه
طارالوب طورمقك ايديلر، مين ۱۸۸۷ نچى يل ايون آينك اجازت آلوب
وطنه قايتدم. طرويسكى شهرند ه ۳۴ يلغه چاقلى استقامت و افاده
فيلوب نيچه تورلى خلق مونك قايقه سى آلدنده، اوى ايچنده طولوغ
بولوب هر تورلى ياخشىلق نك منبعى بولوب دين و دنيا جهندن استفاده
دين خالى آدم بولمغاندر ديبظن فيلونه. اوزينه «خادم الفقراء والمساكين»
ديولقب بيرگان ايدى. شول مسمى سنده كامل صادق اولدى.
حاصل كلام حضرت استاذ اخلاق حميده نك منبعى، دائما عامه خاققه
نصحتك، محب علم ايدى. سيرنپى كه نظر قياسهق بيغمبر صلى الله عليه وسلم
حضرتلرينك سيرينه بر مثال مجسم ايدى. الله تعالى نك امرين اورنينه
يكتر وده كامل اجتهادده، تقوى ده تقوى لقاك حق ايدى. مجلسلرنك قاتىلق برله
آچولانوب وعظ قيلماز ايدى. بر آدمده اوخشاماغان اش صادر بولسه
يوشاق سوز برله كوبرهك وقت كنايه برله آكغار تور ايدى. اگر
آكغارمازلق كشى بولسه يوشاق سوز برله وعظ قيلور ايدى. وردنده
هيچ تخلفي قيلماز ايدى.

اهل بيتى حاضرده ايڭ صوڭغى آغان آبرتاي محبوبه عطاءالله قزى
بالارى واوغلانلىرى: ۱) عبد الرحمن. ۲) عبدالقادر. ۳) عبد الصبور.
اوشبو محبوبه آبرتايدين. ۴) عبدالله، مطلقه فاطمه فتح الله قزىدىن. قزىلىرى:
۱) فاطمه گل بعده اسملى مطلقه خاتوندىن. ۲) صالحه. ويرخنى اورال
مضافانك طاميان تونگور وولصتندە عبد الجليل قريه سنده امام حاجى
محمد عادل ميرزا اوغلندە ۳) عائشه. محبوبه آبرتايدين. ۴) رابعه.
خديجه اسملى مطلقه خاتوندىن. طرويسكى مضافانى تاڭغاتار قريه سنده
امام اختم عبدالواحد اوغلى نڭ نكاحندە.

ويرخنى اورال مضافاتندە كوبەلك تىلاڭ وولصتندە بىرامقول

قريه سنده امام عبداللطيف بايغازى اوغلى.

شیخ حضرت تارینی عیاده قیلوچی بر شاگردی طرفندن یازلغان مکتوب.

شیخ حضرت تارینی وفاتندن ایکی گنه کون مقدم یازلغانغی سببلی
بو اورنغه درج ایتولدی.

من طرف الفقیر . . . . . بسم الله، الی جناب مولانا حضرت
الفاضل . . . . . السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. عافاکم الله تعالی
ومتع بطول حیاتکم ودوام عافیتکم.

اما بعد بو فقیر لر سلامتکده بلنه . الشیخ زین الله النقشبندی حضر
تاری اورغانن ایشتبوب عیاده کیلدم . غینوار ۲۹ نده کیچ چغوب ۳۰ نده
ایکندی وقتنده ترویسکی گه کیلدم . قبل العشاء حضرت جنابلرینه زیارت
ایتدم، تختنده یاتور حالک طابدم . مصافحه بعدنده متأثر اولاراق بنده
اول پیر محترمده یغلادی . قونم ضعیفله ندی، دعاده اولاسز دیدی. حالی
قارتلق جیگو اوستنه آوروده قوشلغان سببلی آورراق کورونه در. مرضی
اول قدر فاتی اولمازسه ده مقاومت ایتهردی قوه غریزه لری صولغانلقدن
بولسه کیرهک سوزله شوویده آقرن، لکن عقل، فهم، روح اوز اورانده
کورونه . ایشتمکان یولردن بایتاق علماً و امامکر، مریدلر عیاده گه کیلرلر.
شول یاتقان یرندن سوزله شه، بعضا طوروب اوطورادر . بالاری ده :
عبدالقادر مخدوم و آنک اهلیمه سی هم بر قزی حج سفرنده وقتک محاربه
سببلی بولنوب قالغاندن اوچوچی یل قایتا آلمای طورالر . ینه براوغلی
عبدالله نامنک عسکری خدمتکده آنغان ایدی کچی اوغلی عبدالصبورده . . . . .
طورادر . مونه شول بالالر حالی ده آلدینه تمشل ایته در . بولارنک حاضرگی
وضعیتلری و استقباللری آنی بورچیدر . شولار برگه جیولغانده سیکسان
باشدن اوزغان بر ذاتقه تأثیر ایتووی طبیعیدر .

شول حالنی کورگانک رسول الله توشه کنده بولوب ابوبکر الصدیق

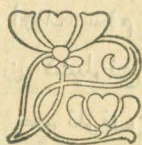

حضرتلری محرابقه کیچگانک صحابه لر نه روشک متأثر اولقلری اختیارسز
خاطرگه کیلوب قلبلرنی سزلانه و کوزدن یاشلر چقادر .

مینم نظرمده شیخ حضرتلری عبادت جهتندن بیگرهک روسیه مسلما
نلرینه اخوت کسب ایتو اوچون قبله خدمتن اوتیدر ایدی . چونکه
مونده روسیه ننگ تورلی طرفندن بر برینه عادتاً حتی لساناده باشقه
بولغان مسلمانلر کوروشوب طانوشالر ، فکر آلوشالر ، اولک فلان
تورلی قوم بار ایکان دیه خیاللرنده ئلله نیندی فرض ایتکان کشیلرن
عیاناً کوروب ظنلرینک خطا یا صواب ایدوکن بلوب کیتلر ایدی . اوز
محله ملاسن بر نرسه گه صایماغان متکبر بایلر تیز چوگه ، اوز محله سنده
کشی ایشکندن قارارغه قورقغان فقیرلر علماً ، اغنیا ، طلبه جیولغان مجلسک
هیچ بر مضایقه سز اوطورادر ایدی . رسول الله ننگ حضرت معاذنی یهن گه
یبارگانه : « خدمن اغنیائهم و اصرف الی فقرائهم » حدیثی مصداقنجه
بایلردن صدقه نی آلوب فقیرلرگه صرف ایتدر ایدی .

مونه شوندی حال جهتندن قاراغانده امثالی نابلهمازلق ذات ایدی .
مین شول جهتندن قاراب غایت متأثر اولامن . اوصانک عطاء حاجی
منصوروفده عیادتا کیلگان ، حاضرده مونک ایکان . . . . .

غنوار ۳۱ . ۱۹۱۷ سنه . طرویسکی .

شيخ محترم و استاذ مكرم زين الله حضرتنڭ دفن مراسىمى

(شيخ حضرتلرنيڭ وفاتى و دفنى)

روسىيە مسلمانلرى آراسىندە ايڭ محترم سىمالرنڭ برسى بولغان
شيخ محترم و استاذ مكرم زين الله بن حبيب الله النقشبندى حضرتلرى
شوشى يىل فيۋرالنيڭ ۲ نچى كونى پنچىشنبە ايرتەنگى ساعت اونلردە
فانى دىيانى فالدرروب مەنگولك يورطقە سفر ايتدىلر . جناب حق
حضرتلرى اول محترم مرحومغە رحمت فيلوب ، آرتندە قالغان محترم
عائلە سىنە ، اخلاصلى شا كردلرينە ، مەجبۇرلرنيە ئوابلى كوركام صبرلر
پوسون ايدى .

مرحوم شيخ حضرتلرى ئونكان غينوارنڭ ۲۳ نچى كونى دوشنبە
كىفسزلەنوب ئويلەگە و ئويلەدن بورون مسجىدە بىرە طورغان درسلىرنە
چەا آلمادىلر . ابرنەسى سەشنبە كون آقتق درسلىرنى بىرگانە اوزى
كاراوات ئوستندە بولغان حالە شا كردلرينى ئويلرنيە كيتورتوب ،
صحيح البخارى دن حديث شريف اوقوندىلر . شول كونلردن اعتبارا
بتونلى توشەككە ياتوب آلدىلر وكوندن كونگە كىفسزلەنە باروب
نهایت آخرتگە سفر ايتدىلر .

شول اون كونلك وقت اچندە سلام بيروب فاتحە آورغە ، زيارت
ايتوب كيف صورارغە كىلگان كىشيلونى محترم مخدوملرى عبدالرحمن
حضرت قبول ايتوب شيخ حضرتلردن فاتحە بيروب اوزاتوب
طورالر ايدى .

حضرتنڭ آورو خبرى ترويسكى دە نارالغان كى چىنكەدە كىتكان
بولورغە كىرەككە زيارتچىلر اچندە ترويسكىلردن باشقە بولغان چىت

كشىلردە بايتاق كورنەلر ايدى. شونك اىچون توركم توركم خلق ايرتەدن ئويەگە قدر بر طوقتاوسز سلام بېروب، فاتحە آلب وشونك ايلە برگە كوكللىرى يوشاب حضرتكە عمر تەلەب چغار ايدى. شىخ حضرتلرى شول آورو مدنلرى اچنە ذهن وعقل كوچلرېنى ئوزلرنە صافلاغانلر وشونك آرفاسندە وصىتلرېنى، واق تويەكلرېنە قدر ئەيتكانلر وموئېلرېنە لازم بولغان آخرغى عبادتلرى بولغان پىنچىشئبە كوئىنك ايرتە نمازېنى دە آكلىق برلە ئونەگانلر ايدى. ياتقان وقتلرنە بعضا كرگانلرنك كەلر بولدىغى صورارلر ايدى. حالسزلك سىببلى دعا قىلورغە كوتەرلگان قوللرى اورنلرنە طورا آلمىچە توشوب دە كىتكالىلر ايدى. نهايت فانى دنىانى تاشلاب عزت اىيەسى تگرىسنە يونەلدى.

شىخ حضرتلرېنك وفانى خبرى بتون شەرگە يەشن قوتى كېك تاثير ايتدى وقايغوغە سالدى؛ تىليگرام چىقلىرى آرقلى چىتلرگە دە كىتدى. خبر ايرشو برلە مەكتەب ومدرسەلردە درسلر طوقتالدى. خلقنك فارتى ويەشى، علمائى وعوامى، بايى ويارلىسى حضرتكە دعا قىلورغە، عائلە سىنە تعزىيە بيان ايتەرگە آشوغالر ايدى.

دفن وتجهيز مراسمنى اجرا قىلور ئوچون حاجى احمد اخوند حضرت، صابر حضرت، معلم رحيم جان آتئابايفى، ملا على ئەفەندى ياشوفى، عبدالرحمن ئەفەندى اهرافى، برادران عباسفلر، مصطفى حاجى فىض اللين وباشقەلردن عبارت بر هئىت توزلدى؛ بولارنك هر فايوسى تورلى خەمتلرنى ئوستلرېنە تقسيم ايتوب آلدىلر، هئىت طرفندن جنازەى حاجى احمد حضرت اوقورغە، دفنى ايرتەسى جمعه كون ساعت ۲گە قالدروغە، نعشنى حضرتنك ئوز وصىتى بويىچە شەرىاغى زيارتنە حضرت طرفندن بىلگولەنگان اورنغە يىرلە شدررگە وباشقەلرغە قرار بىرلدى.

ئويەدن سوڭ «مدرسە رسوليه» شاكردلرى طرفندن درت قرآن

گریم ختم ایتلوب حضرتنڭ روحینه ثوابی باغشلاندى . يستودن صوڭ
حضرتنڭ مسجدنده ختم ايتەرگه آلتەش لاپ كشي دعوت ايتلگان
بولسەدە، ئوز اختيارلری برله كیلگانلر نڭدە كوبلگی سببیلی مسجد
طولیسی بر جماعت طرفندن یەنە دورت قرآن اوقولوب دعاء قیلندی .
مونڭغی كشيپلرنڭ بتونسینه حتی طڭلاب اوطوروچیلرینه قدرلی مولغندە
مقدارده، عبدالرحمن حضرت طرفندن صدقەر تاراتلدى .

ايرته سی جمعه كون توب دفن اشی باشلانا . بوگون خلق سويكەلى
وقدرلی بو زور كشيپلرینه قارشى صوڭ احتراملرینی واقثق خدمتلرینی
كورسە تورگه طرشوب بر برسندن اوزشالر ایدی .

ايرلرنڭ سانى آرايغان بر زمانك آڭا قارامیچە جنازه غە جیبولغان
خلق بيك كوب ایدی ؛ جنازه اوقوچیلرنڭ غنە حسابلری ۴ - ۵ مڭلر
بولور ديب چامالانا ایدی . خلقنڭ مسجد آلدینه صیماساغی ملاحظەغە
آلنوب، جنازه نى حضرتنڭ ئوزينڭ ئويى قاراغان واورامى بولغان
ميدانده اوقورغە قرار بيرلگان وشولای ايتلگان ایدی .

جنازه اوقورغە جیيلغان ايرلردن باشقەدە بيك كوب خلق : خانون
فزlr، بالالر، چیت ملت كشيپلریدە كیلگانلر وشولایچە بيك كيك بولغان
بو ميداننڭ بيك زور بر ئلوشونى خلق طولقون باسقان ایدی .
جیبولغان كشيپلر اچندە مسلك، صنفي ويەشكە اعتبار ايتمیچە هر قايوسينڭ
حضرتنى تقدیر واحترام ایتوب سويدكلرینی كورسە تورلك مقدارده
تورلی تیافت وتورلی چهرەدە ذاتلر كوب ایدی . ساعت اونلردن آلوب
ئوچكە قدرلی بتون مسلمان كیبت وما گازینلری یابلغان هم ایشتلووینە
كوره فايبرلری ايرته برلەنوڭ آچلماغانلر ایدی .

چیت شهرلردن، خبر صوڭ ايرشو سببیلی، كوب كشي كیلە آلماغان
ایدى . فقط شونڭ ابلە بر ابر ياقن اوللردن، قازاق ایلندن، آورولق
خبرینی ایشتوب آلدن كیلگان كشيپلردە آز توگل ایدی . چیتدن كیلگانلر

ایسه چیله بینگ حکیم حضرت، اوصا ئویه زی سلطاناینگ محمد عطاء حضرت منصورف، قوستانای سعید حضرت، اوفالی صابر حضرت، قازاق علما سینگ زورلرندن فیض الله حاجی (په یز حاجی) چیله بی معتبرلرینگ بعضلری و باشقلر بار ایدی. قصه سی قولندن کیلگاننگ هیچ برسی جنازه دن قالماسقه طرشقان ایدی.

جنازه غه کیلگانلرنگ کوب ئلوشی شوندی ناچار هواده آلتی - یدی چاقرمده بولغان زیارتکه ده باردیلر. جنازه ترویسکینگ ایگ آغی و اوزون اوواملرینگ برسی بولغان «نیژغار و دسکی» اورامنی بویلا دی. قای بر کشیلرنگ آلدن باروب زیارتده قبرگه یاقن اورن آلوب قالور غه طرشوب باشقه اوراملردن کیتولرینه قارامینچه جنازه اوتکان اورامنگ رهندن ۶ - ۷ چابا بارووینه قارامیچه، بر چاقرم قدر مسافه سنی خلق باصقان ایدی. جنازه نگ یانندن آت ئوستنده پالیتسه مأمورلری بارغان کبی آلدده چانلرده پرستافلر بارلر. ایدی؛ بولار یولنی آچالر و حسیات، حسرت آستنده بر خلق دینگزنده بولورغه مکن بولغان ترتیبسزلکلرنی بولدرماسقه دیب چاقرلغانلر ایدی، اورام چاتلرنده، قایقا و ماگازین آللرنده حیران بولوب قاراب اوزاتقانلرنگ سانلری ده کوب ایدی.

محترم شیخ حضرتلری ترک وقتلرنده ئوزی آللرنده، ئوز کوزلرینه قارشى ماقتاونى سویمه ولرینی اعتبارغه آلوب، هیئت طرفندن زیارتده نطقلر بولماسقه قرار بیرلگان ایدی. لکن صوگره، یوره کارنی باسقان حسیات و طویغولرینگ کوچله وی بوینچه ئوچ کشیدن قسه غنه نطقلر سویله تورگه اویلانلغان ایدی. بولارنگ ایکیسی سویله ب برسی سویله می قالدی. بو قالغان کشی «رسولیه» معلملردن بولوب، شول مدرسه اسمندن سویله یه چک ایدی. فقط خلقنگ کوبلگی سببای بر آکلاشماو هم زورراق خضرتلرنگ نطق سویله و اشینه بیک آرتق کباشدروب قاراماو

ئىرى سېلى بو ئەفەندى سويلەمى قالدى .

سويلەۋچىلارنىڭ اولگىسى صابر حضرت حسنى ايدى . اول اسناد محترمىڭ مىلى و اجتماعى ، اخلاقى و دىنى خىدمىلىرىنى و بو بوللار دە زور تاثير و ئەرەلر قالدىغىنى سويلەدى . اورال بويلرىنە ، باشقرد و قازاق آرالىرىنە علم طاراتقانن بيان ايندى . بو زور و طوب طوغىرى اشەگان ، زور ھەتلردنن طش بالواسطە زيارتچىلر آرفلى دە تورلى شيوە دە سويلەشكان قىزى چىكلردنن ، توركىستان و قازاق صحرالردنن آلوب اورال بويلرىنە ، ۋولغە ايدللىرى ئەيلەنەسەنە تارالغان مسلمانىلر نىڭ آگلا شولرىنە ، فكر آلشوب طانشولرىنە يول آچقانن و نهايت ترويسە كىمىڭ ئوزىنە معنوى تاثيردن طش مادى فايدهلردە ايتكاننى كورسە تدى . شىخ فاضلنىڭ طوتقان يولىنىڭ ، ايتكان خىدمىلىرىنىڭ پىغەمبەر دىشان ئەفەندىمىزنىڭ عىلماتلىرىنە موافق بولوب ، اجتماعى و معنوى ، ياخود مادى و روحانى بولدىغىنى سويلەدى .

ايكنچى خطيب «وظيفة» مەكتىبى مەلملردنن عبدالله ئەفەندى عزيز جنابلىرى ايدى . بو ئەفەندى حضرتنىڭ ايتكان خىدمىلىرىنىڭ ايسەبسىز زور ولغانن ، بولارنىڭ بوكوندە ئوك افراط زور ئەرەلر بىرگانن ، كوب زور كشىلر ئوزلرن صاو بولغاندە خىدمىلىرىنىڭ تقدير ايتلدىگىنى كورە آلما دقلىرى حالدە ، حضرت بو تقديرنى دە كوروب بختلى چىققانن سويلەدى ؛ ئەلىگە حضرتنىڭ خىدمىلىرىنە نسبتتا كورلگان ئەرەلرنىڭ بىك آزلىغى ئوستىنە دە تقدير قىلغانلارنىڭ بتونلى جزئى بولدىغن ، حالبو كە حضرتنىڭ اصل حياتى ايندى باشلانچىن وشول وقت آنىڭ دە چىن معناسى برلە طانولاچىن ، آنىڭ فقط تەنى ئولوب معنوياتى و خىدمىلىرى مەنگو گە تاثير ايتوب طور اچىغن سويلەدى . آنىڭ باشلاغان مقدس تشبىلرىنىڭ دوام ايتدرلورگە تىوشلىگىنى وبولارغە ياردەم ايتونىڭ بئونەزگە بورچ بولويىنى بيان ايتدى . عبدالله ئەفەندى ئوزىنىڭ بر نىچە مەكتەب مدرسە دن وكىل بولدىغىنى دە ذكر قىلدى .

ھەر ايىكى خىطىب خىزىتىڭ غائىلە سىنە احترام كورسە توب تەزىيە
ايتىدىلار. خىزىتىڭ محترم مەخدوملىرى عبدالرحمەن خىزىتىڭكە بىك زور امىد
ايله قارادىلار. استاذنىڭ غالى اورنلىرىنى طوتوب آنىڭ مقدس خىدمەتلىرىنى
بەشەنە آلاچىغىنە چىن چىن اشاندىقلىرىن بىلدىر.

طىشلىرىنە وقىياتلىرىنە قاراب كوب كىشىلەر قارىشىڭ بىر بىرىنى بىتونلەي
كېرى بولورغە تىوش و شولاي اوق خىزىتىڭ حەقىدە بىر فېكرگە كېلە
آلولى مەكىن توگل كېك كورنىگان بو ايىكى خىطىبىڭ بىر نەقشە غە
جىولا آلولى جنازە مەراسىمىڭ وخىزىتىڭكە كورسەتلىگان احتراملىرىڭ ايك
موفىقتىلارنى بىرى بولدى.

محترم ئەتكاسىنە سولۇڭ درجەدە زور مەجبۇتلى و احتراملى بولغان
عبدالرحمەن خىزىتىڭ بو وقتلاردا سىزنىڭ تېئال مېسىمى بولوب ئە ورتلىگان
ايدى. اون كۈنلەرگە سوزلىغان خىزىتىڭ آورومدىقچىڭ اول ئەتكاسىنىڭ
كاراوانى توبىندە آياغى اوچىندە حاضر طورغان وانى تىرىيە ايتو ايله
مىشغول بولوب، نەولگىنە ۲ - ۳ ساعىتدە يوقى كورمەگان.

مەرحوم خىزىتىڭ جەمە كۈن قېرايىەسى بولوى، آطنە كىچ ئولوىدە
آنى بىلگانلەرگە بىك زور تىسلى بىرە ايدى. اول ھەر وقتدە جەمە كۈن
قېرايىەسى بولونى ماقىتى، شونىڭ ئولگانلارنىڭ تىرجىمە خالىرىنى سويلەگانىڭ
اوزلىرىدىن سولرى كېلە ايدى. ھەم بو كۈنلەردە ئولوب كومولونىڭ
فضىلتلىرى حەقىدە روايتلار جىيۇب بىر رسالەدە يازمىشدر.

* *

ھىئەت اەزالىرىدە بىك طىرشوب و اخلاص قويۇب خىدمەت ايتىدىلار
بولارنىڭ اچىندە ايك باشدە سابىر خىزىتىڭكە و سولۇرغە حاجى احمد خىزىتىڭ،
ملاعلى ئەفەندى ياوشىف، بىراداران عباسقىلەر و حاجى مصطفى فىض اللىنلەرگە
آيرىچە رەھىت و تىشكر بىان ايتلورگە تىوشلىدىر. عبدالرحمەن ئەفەندى
احەرفدە تىلىغرام يازوب بىھروب كوب خىدمەت ايتدى.

* * *

حضرتنىڭ صوڭقى وصيتلىرى شولاردى: جەمئىي خىرىيەگە بىرمىڭ سوم
آچە بىرلۈب مونىڭ ئوزىنە تىمەسكە و كىلگان فائىئەنى دارالايتمام مەسرىنە
طوتارغە قوشقان. ترويسكى دە بولغان اير و قز ابتدائى مکتەب بالالىرىنە
طاراتور ئوچون مکتەب باشىنە يىكمىشەر سوم بىررگە بویرلغان. بىدى
اير، اون قزلىر مکتەبلىرىنە يىكمىشەر سومدىن، قالغان خصوصى ئويلردە
اوقوغان بالارغە بر اورنغە اون، ئوچ اورنغە بىشەر سومدىن اولمىق
ئوزرە بارسى ۳۶۵ سوم آچە بىرلىدى. «رسولىه» شاکردلىرىنە ایللى
سوم تابشورلىدى. حضرتلرگە، مؤذنىرگە بعض خالفه و معلملرگە دە ئلوشلر
چغارلىدى. موندن باشقە دە صدقلر، انعام و احسانلر حضرتنىڭ تىمىز ايتكان
عالى خىلقلىرىنىڭ بىرسى بولغان يومار دلغىنە موافق طاراتلىدى؛ شوشى
صوڭقى صدقلرغە ئوچ مىگن آرتىدى.

علم و شریعت، طریقت و تصوف دنیاسىنىڭ قیامتلىر قوپتارغان حضرت
مەھترمنىڭ وفاتى ھەم دىنى تارىخى شونىڭ ایلە تمام.
حاضرگە قدر تورلى اورنلردىن، تورلى كشىلر و مؤسسەلردىن
كوبىگنە مقدرادە تعزیه تىلپىراملىرى آلتىدى.

اسناذ مەھترم نىڭ تاسىس ايتكان
مەرسەسى «رسولىه» معلملرنىڭ:
رحىم جان آتئابايف.
«طورمىش» ۵۹۱ نچى نومىر.

شیخ زین‌الله حضرت‌تاری حقنده‌غی خاطر‌هلردن

بعض بر نوسه‌لو.

زین‌الله حضرت ۋولوغدا غوبیرناسینه بیارلگان وقتده اویفا - فازان پوچته یولی برله اوتدی. ایپده‌شی عطا‌الله حاجی برابرنده ایدی. بزنگ انهوذج یاکه کافیه اوقوغان زمانهز بولغاندر. بوگوپله‌دن اوتوب کیتکان وقتینی آچیق بلمیم مگرده فاش کوننده، صالحون و بورانلر بوراب قار یاوا طورغان چاقلر ایدی، الله‌اعلم فیورال باشلرنده بولسه کیره‌ک.

درس‌خانه‌گه درس که دیب کرگان زور شاکردلر بورکولوب کیلوب چیقیلر. بو، فوق‌العاده بر اش ایدی. چونکه استاذمهز حضرت‌لری اولدن چیت‌گه چیقوب یورمی، درس‌لرینی اصلا فاللرمی و وقتندن برگنه مینوت‌ده، تخلف ایتمی ایدی. شوندی کشی‌نگ درس طوفتاب چیقوب کیتوی مدرسه خلغینه نسبت برله کوک یمرلو اورنیمی طوتدی. کتاب لرینی کوته‌روب چیقوچیلرینی سروب آلدیلر، «نی حال بار؟ نیندی واقعه مولغان؟، حضرت نی ایچون چیقوب کیتدی؟»

بر خلفه خلغنی (شاکردلرینی) شاولاودن طوفتاندی و ماجرای اوشبو روشده حکایت ایتدی:

«اویفا یاغندن بر زور ایشاننی سبر بیارگانلر، شول ایشان یاتاب برله کیله و بو کونده «المهت» ده بولاچق ایکان. شونگ برله کورشوب قالور ایچون دیب بایلر، حضرتنی آلورغه بیارگانلر، حضرت شونده بارر ایچون چیقوب کیتدی، شوشی ساعتده چاناغه اوطوروب المهت‌که سفر قیله‌چق».

بورن زمانه‌غی مدرسه‌لر خبر فازی بولوب بوکونگی غزته اداره لرندن آرتق، خبرگه بای بولالرایدی. شول سببلی بوایشان خبری یاشین روشنده نیزک برله نارالوب یتدی. شاکردلر آراسنده:

«سېر يبارلگان ايشان حضرتنڭ آياقلىرى بىغا ولانغان حالڭ جاي اوله ب كيله وايكى ياغنده ايكى صالدا ت ملتي برله فاراوللاب بارالر ايكان» ديگان سوز طارالدى. سوزلرنڭ بتونلاي درست بولوب بتمگانلگيني صو كندن آڭلادق. بوگولمه گه قدر هم چيستايدين صوڭفى سفرلر يلكاروشى نيچوك بولغانلىغى بلماسه كده شول وقتده بوگولمه ده صالدا ت بولوب خدمت ايتوچى و حضرتلرنى چيستاي غه ايلتوب تابشروچى عسك رلردن برى بولغان يونس اسملى اولدا شهز جاي كوني مدرسه دن اول غه فايته قانهز صو كنده اوچراب بو حالنى بزگه اوشبوروشده حكاي ت ايتدى: حضرتلرنى بوگولمه تورمه سندن بزگه تابشرديلر ، بز جايه وله ب آلوب كيتدك. شهرنڭ طشنده بزنى اوچ دورت طرويغه كونوب طورادر ايدى. بايار طرفندن ياللانوب وحاضرله نوب قويغان بو طرويغه لركه حضرتلر برله بز عسك رلر اورنلاشديقده كيتدك . اوشبوروشده طرويغه لرده چيستاي غه قدر باردق . مگرده هر بر استانسه غه كركان وقتك جاي او لهب كرده و جايه وله ب چيقادر ايدك. «قاراباش» ويىگره كده «المه ت» ده اوزاق فوناق ايتديلر. بز البته حضرت ياننده يوريدر و هر بر بارغان اوينڭ ايشك يا كاغنده ملتي طوتوب فاراول طورادر ايدك . لكن غفور حاجى اوز اولى «اورموشلى» غه آلوب كيتو چاره سيني كوررگه باشلادى. «المه ت» برله «كيچو» استانسه سى آراسندن ۳۰ چاقوم قدر بوچيت كه چيغوب كيتوگه سبب نابو مشكل ايدى. مگرده غفور حاجى اوزه مفصو- ديمى يرينه كيتورر ايجون مونڭ چاره سيني كوردى وتيوشلى تورهلردن «كوز آچمازلق صالحون بوران بولو سببلى» «المه ت» ده برتاو لك اورنينه ايكى تاو لك يال ايتارگه مجبور بولديلر» ديب يازدروب بزگه بپردردى. بوران يوق ايدى، اما غفور حاجى شوندى بر يازو يازدور غه موفق بولدى. شوندى صو ك بوز اولهز «كيچوچات» غه كيلدك ، آندسه زگه كردك وملا حسن الرين گده باردق ، آندن «اورموشلى» غه باروب

قوناق بولدى . شوندىن سوڭ «كيچو» گە كىلدىك . شولاي ايتوب بايلر ياللانغان طرويقيهلردە چىستاي غە باردىق . حضرت آرقاسىندە بز دىيادە اوچماخ نىمىتلەرىنى تىنول قىلوب قالدىق .

يونسدىن ايشتىكان سوزلەرنىڭ كىرەك قىدرلىسى شونىدە تىم بولدى . اىتمال مونلەرنى «آثار» دە يازمام . شونىڭ اىچون موندە سويلەدم . استادىمىز حضرتلەرى قايتقاندىن سوڭ : «زىن الله حضرت بىك عالم بىك خاطرلى ، ھىرنىسەنى كىتاب غە اسناد قىلوب سويلى . اسناد ايتە طورغان كىتابىنىڭ جىلدلەرىنە وپىتلەرىنە قىدر بىيان ايتە ، مونىڭ اوستىنەدە بىك خىلقى و آچىق يوزلى ، آچولانمى بىك تىمىلى » دىب سويلەگانلىكىنى كىوب كىشىلەردىن ايشتىك .

شول كىونلەردىن بىر آز وقت سوڭراق «قىداش» اولىنىڭ عبدالرفىب حضرتنىڭ : «زىن الله ايشان قارا باش قىرە سىندىن اوتوب كىتىكان ، مېن كورشى اولدە طوروب كورشە آلەمى قالدىم ، ايشتىكانمى سوڭىندە بىك مضىرب بولدىم . شول كىون يونلار غە ياتقانمىدە اوياولى يوقولى خالمدە : «واضرب لىم مىثلا اصحاب القرىة اذ جاءها المرسلون» دىب آيت اوقو - لغانلىقىنى ايشتىدم . شونلىقتىن آنىڭ مظلوم بىر كىشى بولغانلىقىنى ظن ايتىم» دىب سويلەگانلىكىنى اوزم ايشتىدم .

* *

بو وقتلەردە بوگولمە اويازى مەنىتىدىن بىك بىراق بولوب ختى اويازنى شىر بولغان بوگولمە سىندە دە تىلىغىرام يوق ايدى . بوگولمە بىرلە «كىچو» دىن باشقىە اورنىدە بىتون اويازنىدە پوچتە كانتورى بولماغاندىر دىب ظن ايتىم . «كىچو» دە پوچتە آچلودە ، شول بىردە بىك زور بىر بايارنىڭ ايمىنىيەسى بولو سىببىتىدىن گىنە بولدى دىب ايشتىكانمى بار . اويازدە اوچ دورت اورنىدە زور مىرسەلەر بولسىدە بىر مىرسە شاگردى اىكىنچى مىرسە شاگردى بىرلە و بىر مىرسە اىكىنچى بىر مىرسە بىرلە دوست

طورمیلر، بر اورنغه جیولودن صاقلانالر، جیولسهار یوق نرسه ایچون
فچقرشالر، بر برینی کوروگه نجهل ایتد آلمیلر ایدی.

زین الله حضرت شوشندی خاق آراسینه کیلوب کردی و مجلسارده
صدرنشین بولوب یوردی. آپولانشه، یچده سوز سویله و مهکن ایکانلکنی
کورساتدی و بوگولمه اویازنده اوزلری توگل حتی اسملری ده ایشتو
لمگان کتابلردن سوز کوچروب و کوچره طورغان سوزلرینک جلد
وییتلرینه قدر کوکلندن سویلهب خلقنک ایسارینی کیناردی و عالمرنک
عبرت آلورینه سبب بولدی. زین الله حضرت برکاتی سبیلی مشهور
مدرسار «المهت» اولنده بر مجلسگه جیولوب او طوردیلر، تالاشمی غنه
یوردیلر. بو حاللر بوگولمه اویازی ایچون زور بر انقلاب حکمینی آدی.
یولده ریستان صفتی برله کیلوچی حضرتلرنک حاللرینی آلدن
بلوبده بوگولمه برله چیستای آراسنده طریقهلرده اوزاتوچی وقار اول
صفتی برله باروچی صالدا تلرنی مسؤلیتلرگه توشرما و حقنک چاره لر تابوچی
بوگولمه اویازنده گی بایلر و حاجیلر برله افتخار قیلورغه حقمز بار.
الله تعالی نك رحمتنده بولسونلر!..

موسی حاجی طرفندن یازلغان ترجمه حالنی ایضاح ایتد چک بولغ
نلقدن شیخ زین الله حضرتلرینک «نیقولسکی» دن بوگولمه اویازنک غفور
حاجی غه یازغان بر مکتوبینی اوشبو اورنده کوچره مز. «آثار» ده بو
مکتوبنک کلیشمسی باصلسه کیرهک. شول نیت برله مین ایندی بو مکتو
بنی کوب یلماردن بیرلی صاقلیم. بخته فارشی تنتو وفتنکده سلامت قالدی.

زين الله حضرتنڭ «نيقولسكى» دن يازغان بر مکتوبى:

الهی بھرمة معروف الکرخى قدس سره

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على
آله اجمعين اما بعد حرمتلو صاحب الهمة والمروة الحاج داملا عبد الغفور
افندمن نڭ جناب عاليه لرينه بارچه احبابلر كزنى شمولاسلام وفاتحه لر رمز
بعندنه بو فقير غريب الديرلردن استخبار اولنسه الحمد لله رب العالمين
سلامتلكده يوروبمز رفيقهز ايله سلامت، ؤولو غودا غوبيرناسى ميكو-
لسكى غورودده قازاندىن ۵ يوز چاقرومدر. روس آراسى مسلمان
يوق اوزمز پاليتسه نظرندە طورامز قاعه سندن باشقه يرگه باررغهرخصت
يوق اما قلعهده احتيارا يوريمز بو ميكولسكى گه ۱۱ نچى ايونده داخل
اولدى يولده كوب توفله نوب كيلدك كوب محنتلر چيكدك اجرنى ربم
جلشأنه نصيب ايليه آمين بو قلعه غايت آغرلىق جاى نرسه قيمت صووق
آغاچ اراسى كيروهك نرسه تابولمى مسلمان خلقينى مكروه كوره لرهر نيچوك
اولسهده اوتنه مز هر اهل علماء وصلحا واحبابلردن دعاء خيرلرينى ونجات
دعالر ينى فى الدنيا والاخرة نيمه قيلايق ربم نڭ حكيمنه راضيم سزله
يازدىق محبتمز نام لادن بعده بزلره نظام بويله تاتارچه خط يبارسدك ياكه
آلسهق پوچته آرقلى بزه ويرمايلر ايسپراؤنيك گه ويره لر اول ؤولو غداغه
يباره آندن پيراوات بعدنده بزه ويره لر بر آى مقدارى مدت كيروهك
اگرده روسچه اولسه خط ايسپراونيك اوزى قارى ده بزه ويره بس اگر مکتوب
يبارسه كز روسچه يباروسز آدريس آرتينه يازارسز غوردميكولسكى ده
ؤولو غدا غوبيرناسى او كازنوى ملا زين الله حبيب الله اوغلينه ديب فسقه
يازاسز. خلاف نظام كلامدن حذر اوزره اوزمه بوميكولسكى ده او قودى
لر اول ملالر يبارلديلر ناوى دين محمديه گه مسلمانلرنى و روسلرنى
ده وتلرى سببلى ديب عجب لندك مدت معلوم ايماز مگر ايتديلر ياخشى

طور گز تیز قایتورسز دیب باشقه خبرمز یوق جهاعته زنی آلدردق اجاره
ایله بر اویده طور امز آیی ۳ صوم کهوش ربمه تضرع و نیاز ایدره ک خلاص
تلاب بعلک اوتنه ز مطیم الله ملاده ۳ جز رساله تحفة الله الاحباب وار ایدی ز نهار
فازان عبد الغنی مخدومه یباره کورسون اول بزله انشاء الله تابشور اول
رساله غایت لطیف ایدی عشقی کو کله زده هر وقت منتظر مز چیسستای
قلعه سینه کیلوب کیری قایتقان دیب خبردار بولدم (مطیم الله ملانک)
اوزینه سلام او قویه سز بعده اول طرفه اولان اهل علماً و فضلاء و صلحاً
و احباباره سلامه زنی تبلیغ ایدوب دعا خیر لرینی اوتنه سز خصوصاً بایرا که
الحاج عبد العلی حضرت لرینه هم ملا عریف افندی یه و احمد لطیف حضر
ت لرینه و کایم الله حاجی یه و ادیس حاجی یه و شاکر حاجی یه و بو گو له
ده حاجی که مال الدین گه و فتاح الدین بیکبا و فغه و فتاح الدین حضرت لرینه
و المته اولنده غنی ملالره و بایلره و قارا باش ده غنی ملالره و اخوانلره
و صاری ساز حضرتینک او غلاری مخدوماره و بوزده ک ملالرینه هم کو پیس
عبد الرحمن آغامزه الحاج عبد الغفور بابامزه اوغالی مرتضی حاجی یه و غیر
او غلانی رینه هر قایوسندن دعاء خیر لرینی رجا ایدمه ملا عبد الغفور آغا
بو خطن نقل ایدوب بعض دوستلره ارسال ایله بزنگ احوالنی بلسونلر
سزله قوشه مز خدمت اولسه ده نیمه قیلایق خط یازمق بزله بیک آغر
یوروجی یوق الهی اول واجب الوجود هر قایسه زی علوم اولیایه مظهر
ایله یوب مبد او معادن خبردار ایله یوب شریعت غرا ده مستقیم ایدوب حسن
خاتمه ایله ختم ایدوب دیدار شریف لری ایله مشرف ایله یه آمین
بحرمة الفاتحة رفیقہ ملا عطاء الله حاجی دن جهه گزه سلام الداعی و الهستدعی
معلو مکنز عبد الفقیر الغریب اللاشی زین الله بن حبیب الله النقشبندی المجددی

۱۸۷۳ نجی سنه ۲۹ نجی ایون

ملا عبد الغفور بو خط ایچنده گی خطنی ملا احمد جان غه تابشوراسز
المحبوس فی بو گو له ولد شمس الدین آنک خلاصینه هم سعی قیلما فکزی اوتنه من.

اوشبو مکتوبدن آکلاشوغه کوره شیخ زین الله حضرتلری زلاناوست
شهرندن نیکولسکی گه بیش آیدن آرتق بارغان بولالر .
بو مکتوب هجری برله : ۱۲۹۰ نچی یل ۱۵ جمادی الاخرده یازلغا -
ملقندن آی حسابی برله موگا ۴۵ یل طراوب کیله و قویاش حسابی برله
۴۳ یل طولغان بولادر .

(۱) احمد جان بن شمس الدین بن سلیم بوگولمه اویازی صاری
یکقل (ابی) اولینک بولوب مشهور عبدالرحیم حضرت شا کردی بولسه
کیرهک . بر اولک خصوصنده حکم آستنده قالدی و بوگولمه تورمه سنده
حجوس بولوب یاندى و صوگره سبیریا گه نفی ایتولدی . زین الله
حضرتلری برله بوگولمه حبس خانه سنده کورشوب آندن طریقت درسی
آلغان دیب ایشتم . زین الله حضرتنک مکتوبی شوگا یازلغان و شول
آدم حقنده عبدالغفور حاجی گه توصیه قیلغان بولادر . احمد جان ملانک
قلمی بیک اوستا . بعض بر مکتوبلرینی کورگانم بار . « تابل » شهری
یازنده « ایشای » اسملی قریهده طوردی و مدرسه طوتوب درس ایتدی
دیالر . تابل طرفنده بو کونده فرعلری بولسه کیرهک .

(۲) احمد لطیف ، بوگولمه اویازی تدمق قریه سنک مشهور مدرس و شیخ
(۳) ادریس حاجی . مینزله اویازی « مینزله باش » اولنده دولتلی
بر آدم ایدی . شیخ زین الله حضرتلری برله چچ سفرندن یوروب معار -
فه سی بولغانملقندن « اهدت » که کیلوب کورشکان بولسه کیرهک .

(۴) شا کر حاجی . مونی بلهیم .

(۵) عبدالرحمن . مونی ده بلهیم .

(۶) عبدالعلی البایره کهوی . « بایرا که » قریه سنده مشهور شیخ و
مدرس ایدی . بو کونک مذکور قریهده امام و مدرس ملا مسعود افندی
اوشبو عرمتلو سلفنک خیرلی خلفیدر .

(۷) عبدالغفور . قارت بر های و حاجی ایدی . بو کونده بالالوی

«ملوکوف» فامیلیه سی برله مشهور لر و «أق» صوی بوینگ اوز ملکلرن
طورالر .

۸) عبدالغفور (غفور حاجی) . «اورموشلی» اسملی اولده دیانتلی
و بیک اوکغان ، اشلکلی بر حاجی ایدی . حضرتنگ مکتوبی شوشی آدم
گه یازلغان . چیستایلی شیخ محمد ذا کر حضرتلرینگ ابوبکری بولماسده
ابو هریره سی حکمنده بولا یازغاندر .

۹) عبدالغنی . قازان اماملرندن عبدالغنی بن شاه احمد بولسد
کیره ک .

۱۰) عبدالفتاح . بو گولمه اویازی «توبان شلچلی» قریه سنده امام
و مدرس ایدی . زین الله حضرت مکتوبنده یا کلمشاق برله «فتاح الدین»
رسمنده یازلغان . فاضل بر اوغلی بو کونده اوز اورنده امام و مدرس لک
وظیفه سینى ادا قیلدر .

۱۱) عریف ؛ مونی آچیق بلیم . علمادن شیخ عبدالغنی البایرکوی
نگ کیاوی نو گلمی ایکان؟ .

۱۲) فتاح الدین بیکبوف . بو گولمه اویازی «اوردالی» اولنگ امام
و آخوند ایدی . بو کونده اوغلاری بار .

۱۳) مرتضی حاجی . عبدالرحمن اولنده امام و ملوکوف عبدالغفور
حاجی نگ اوغلی ، تایصوغان قریه سنده عبدالناصر حضرتنگ کیاوی ایدی .

۱۴) کلیم الله حاجی ، تمتق هم اورمانای قریه لرنده زور ملکلری
بولغان بر بای ایدی . اصلی مهادش اویازی «صبا» قریه سنندن .

۱۴) مطیع الله . «بیگاش» قریه سنده امام و مدرس ایدی . بو کونک اوغلاری
شول قریه ده اماملر .

۱۶) کهمال الدین حاجی . بو گولمه اویازنده «ماچکارا» اسملی اورنگ
بر صولری بولوب قزل مال برله ساتو ایتدر ایدی .

بو كوندە بو آدملىرنىڭ ھەر بىرى وفات ، احتمال كە بىك كۈبلىرىنىڭ
بالالىرىدە قارتايغان وارذل ەەرگە ايرىشكانلردىر ، ەەر شولاي اوتەب
كىتە! ...

يورت و باشقه املاكنى هم عمرنى تورلى قضاالردن استراخاۋات
ايتونىڭ درستلىكى خصوصى

شيخ زين الله حضرتلارنىڭ فتواسى (۱)

يورت و باشقه املاكنى هم عمرنى (تركلكنى) تورلى قضاالردن
استراخاۋات ايتو شرعاً درستى يوقى دىب بعض مسلمان قردشلىرىدىن
صوردىلارنىڭ استراخاۋات نىدىن عبارت ايدوكنى اهللارنىڭ صوراب
بلدىم . يورت و باشقه املاكنى هم عمرنى استراخاۋات ايتو، استراخاۋاى
اوبشستوارلارنىڭ تىنظيماتلارنىڭ بىنا شوندىن عبارت ايكان : استراخاۋات
ايتوچى كىمىسە هر يلنى بر معلوم مقدار آقچە نى اوبشستوارلارغە پىردىكىن
صوگرە استراخاۋات ايتىلگان نرسە من غير فصد برەر سبب ايله هلاك
اولسە استراخاۋاى اوبشستوارلار طرفىدىن تىنظيماتلارنىڭ بىنا استراخاۋات
ايتىلگان كىمىسە گە معلوم مقدار آقچە بىرلە ايكان . ا گر بر كىمىسە عمرنى
استراخاۋات ايتسە ، اوزى قارتايغان وقتكە يا كە ضعيفلە نوب كىسبىدىن عاجز
بولغان وقتدە استراخاۋات ايتىلگان كىمىسەنىڭ اوزىنىڭ ، وفات اولسە وارثلار
نىڭ استراخاۋاى اوبشستوارلار طرفىدىن تىنظيماتلارنىڭ بىنا معلوم مقدار آقچە
بىرلە ايكان .

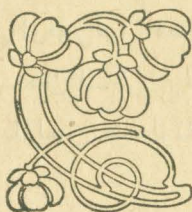
(۱) بو فتوى چىقو برلە محترم موسى افندى «بيان الحق» غىزىتىلىدىغان
بر رىدە باصدىغان و بو فتوانىڭ شىرىعت نظرىدىن درست توگىلىكىنى دعوى قىلغان
ايدى . ئاسف كە موسى افندىنىڭ شول مقاله سىنى تابا آلماق . شىخ حضرتلارنىڭ
خىزمىتى كىمىسە بىرلە بولسە بىرلە بولسە بىرلە بولسە بىرلە بولسە بىرلە بولسە
دەغى روسىيەنى «دارحرب» دىب تانودە چارە سى تابىلى طورغان فسادلارغە باغىت
بولور دىب ظن قىلمىز . مرتب .

فقھانك ايتدكلرينه بناء دار حريده حرييلرنك مالى اكر آلد او
طال اوغرا لاو طريقى ايله اولماغانده مسلمانغه نه طريق ايله آلسده
درست در. روسيه دولتى «دارحرب» اولوب استراخاۋاى اوپشستۋالر
حربى اولديغىدىن استراخاۋاى اوپشستۋالردن تنظيماتلرينه بنا معلوم قىلار
آقچهنى آلمق فقھانك سوزلرينه بنا شرعاً درست در.

ترويسكىده ۵ نچى جامع حضورنده امام ملا زين الله بن حبيب الله رسولق .
۳۰ نچى آپريل ۱۹۰۹ نچى يل ۱۷ نوميرده .

اوشبو فتوى « روسيه » اسملى استراخاۋاى اوپشستۋا اسمىدىن
باصلوب تارالدى .

خاتمه

حاجی موسی افندی طرفندن ترتیب ایتولگان ترجمه حال رساله سی، مطبعه ده باصلوب طورغان وقتک عبدالله عزیز افندی قلمی برله یازلغان ایکنچی بر ترجمه حال رساله سی تابشردی، مونی دقت برله اوقوب چیقدم. حقیقت حالک بو ترجمه حال، الوغ عالملمزدن آخوند احمد حاجی حضرت جنابلرندن روایت ایتولغوب ترتیب قیلنغان. بو حرمقلو آدمز یاشلگندن باشلاب وفات کونینه قدر شیخ زین الله حضرتلرینه ملازمت ایتوچیلردن، قایغو وشادقلرینه اشتراك قیلوچیلردن بولغانلغی ایچون روایتلری البته درست واهمیتلی بولاچقدر. شول سببلی بز عبدالله عزیز افندی مقاله سینی موسی حاجی رساله سینه قوشونی موافق کوردک.

صوکندن: «کوب کشیلر هرغزته نی اوقی آلایلر، غزته نومیرلری صاقلانوب ده بتمی، شول سببلی غزته لرده یازلغان موکثر وناثرات بر اورنغه جیولسه، شونلرنی اوقورلر، مفصل ترجمه حال یازوچیلر هم شونلردن فائده لانورلر» دیگان فکر برله غزته لرمز وژورناللرمزده شیخ زین الله حضرت حقنده یازلغان مقاله لرنگ هریرینی شوشی رساله گه کوچردک.

معین بریلان برله اشله ننگان سببلی بورساله، مطلوبچه چیقمادی. موندن باشغه آزآراده اولگرتو امیدى برله باشلانغان حالک یا کا حادثه لر چیقو سببلی باصلوب بتوی اوزون وقتلرغه صوزلدى. لکن اش موننگ برله قالماز، شیخ حضرتلری حقنده معلوم بریلان برله یازلغان مکمل ترجمه حال کتابلری ده باصلور. بوذاتنگ ترجمه حالی بیك یاخشی رهوشک یازلوب خلفلرگه یادکار ایتلورگه تیوشلی. دنپامز، دین وملتەزنگ تاریخی الوغ آدملرەزنگ ترجمه حاللرندن باشقه نرسه توگل، بومعلوم.

